

Tero Niemi

HANS MORGENTHAU VALLAN VIRRAN TRADITIOSSA

Valta myyttis-metaforisena kerrostumana ja Latvian öljyn tapaus

Tampereen yliopisto
Politiikan tutkimuksen laitos
Kansainvälinen politiikka
Pro gradu –tutkielma
Joulukuu 2001

SISÄLLYS

1.	JOHDANTO	1
	1.1. Tutkielman eteneminen	6
2.	TRADITIO JA MYYYTTI	7
	2.1. Nietzschen käsitys tieteestä ja myyteistä	8
	2.2. Traditio Juri Lotmanin ja Michael J. Shapiron kirjoituksissa	11
	2.3. Tradition välittyminen: myytit	14
3.	MORGENTHAUN REALISMI VALLAN TRADITIOSSA	18
	3.1. Hans Morgenthaun näkemys kansainvälisestä politiikasta	19
	3.2. Luova ja tuhoava valta	23
	3.3. Vallan synty Morgenthaun poliittisessa realismissa	27
	3.4. Vallan kontrollointi	29
	3.5. Valtiomies vallan virran kontrolloijana	33
4.	ENSYKLOPEDIA JA SEMIOTIIKKA	37
	4.1. Charles Sanders Peircen merkkiteoria	38
	4.2. Umberto Econ ensyklopedia	40
	4.2.1. <i>Ensyklopedia ja labyrintti</i>	41
	4.2.2. <i>Rihmaston muovautuminen: metaforat</i>	46
	4.3. Tulkinnan synty	47
	4.4. Abduktiivinen päättely	49
	4.5. Yhteenveto käytettävästä tutkimusmenetelmästä	50
5.	ÖLJY LATVIAN POLITIIKASSA	52
	5.1. Aineistosta ja tutkimusotteesta	53
	5.2. Öljy poliittisena hyödykkeenä	56
	5.3. Latvia ja Venäjän öljy	57
	5.4. Öljy luovana valtana	60
	5.4.1. <i>Latvian ”ekumeeninen impulssi”</i>	60
	5.4.2. <i>Valtaelementit positiivisessa vallan virrassa</i>	63
	5.5. Öljy tuhoavana virtana	67
	5.5.1. <i>Kevään 1998 tapahtumat</i>	67
	5.5.2. <i>Öljy keväällä 1998</i>	68
	5.6. Negatiivisen virran pysäyttäminen: kansainväliset järjestöt	75
6.	JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	79
	LÄHTEET	83

Tampereen yliopisto

Politiikan tutkimuksen laitos

NIEMI, TERO: Hans J. Morgenthau vallan virran traditiossa. Valta myyttis-metaforisena kerrostumana ja Latvian öljyn tapaus.

Pro gradu –tutkielma, 89 s.

Kansainvälinen politiikka

Joulukuu 2001

Tutkielman lähtökohtana on näkemys, että tieteellisten teorioiden pinnan alla on myyttis-metaforinen kerrostuma. Se ei ole suoraan näkyvässä, mutta viittaukset siihen auttavat ymmärtämään teorioita ja samalla se toimii teorioiden rakennusosasten lähteenä. Kyseessä on eräänlainen kulttuurinen varasto, jonka varaan on mahdollista rakentaa koherentteja tieteellisiä teorioita. Lisäksi kerrostuman sisältö on ajallisesti jäykkä eli se kykenee elämään kulttuurisessa traditiossa pitkiä ajanjaksoja.

Tutkielmassa esitetään, että Hans J. Morgenthauin valtanäkemyksen takana vaikuttaa virtauksen metafora. Vallan virta syntyy erilaisten valtaelementtien sisäisistä ja välisistä muutoksista ja sen näkyvänä osana on arvovalta. Valtiomies kontrolloi virran muodostavia valtaelementtejä ja suhteuttaa ne valtion etuun. Vallan virta sisältää paradoksin eli valta on yhtä aikaa valtion kannalta luovaa ja tuhoavaa, joten valtiomiehen on kyettävä kontrolloimaan negatiiviset puolet ja käyttämään hyväkseen sen positiiviset ominaisuudet.

Tutkimusmenetelmänä on Umberto Econ näkemys semioottisesta universumista ensyklopediana. Tämän näkemyksen mukaan merkkien välille syntyy jatkuvasti uusia sidoksia samalla kun vanhoja häviää. Virtauksen teema liittyy tätä kautta myös ensyklopedian ajatukseen. Vallan virran kontrolloinnin koskee siis myös sitä, millaisia kytköksiä eri merkkien välille rakennetaan eli ulkopoliitikassa pyritään estämään haitalliset kytkennät ja luomaan edullisia tulkintoja.

Tutkittavana tapauksena on Latvian suhde Venäjältä saapuvaan öljyyn ja millä tavoin tämä suhde muuttui vuoden 1998 keväällä, kun Venäjä uhkasi Latviaa talouspakotteilla ja öljysaarrolla venäläisvähemmistön kohtelun vuoksi. Vallan positiivisen virran osalta Latvia näki öljyn sen etujen (itsenäisyys ja integraatio länteen) mukaisena, kun taas negatiivinen virta näytti öljyn näiden etujen vastaisena. Negatiivisten ominaisuuksien noustua esille Latvia pyrki kontrolloimaan tilannetta siirtämällä vähemmistökysymyksen Latvian ja länsimaisten järjestöjen väliseksi ja tulkitsi muutokset kansalaisuuslaissa osaksi integraatio- ja itsenäisyysprosesseja eikä taipumisena Venäjän uhkauksiin.

*I'm a robber, what's the quarry
 I wait here, wasting time?
 Maxim? Image? I am sorry,
 I have pinned you with a rhyme.
 All that runs or leaps – I slow it
 Down to rhyme, nothing's too quick.
 - "Yes, my friend, you are a poet,"
 Mocks the pecker with a flick.*

Friedrich Nietzsche, The Poet's Call.

1. JOHDANTO

Tämän tutkielman lähtökohtana on, että tieteellisten teorioiden pinnan alla erilaisia kulttuurissa kulkeneita ajatuksia, joiden varaan teorioiden kyky ymmärtää ja selittää maailmaa perustuu. Kysymys on siis tavallaan syvyyksiin ulottuvasta tarkastelusta, joka mahdollistaa pinnan ilmiöiden syntytaustan tutkimisen. Tutkielmassa kurkotetaan siis kohti sitä näkymätöntä ja tunnistamatonta pohjaa, jolle kansainvälisen politiikan pinnan ilmiöt rakentuvat. Tätä näkemystä ei kuitenkaan pidä totalisoida: pohja ei ole tässä yhteydessä fundamentalistinen totuuden periaate, johon kaikki tieto palautuu, vaan sen sijaan se osa, joka jää pinnan peittoon. Pinta ja syvyys siis elävät siis toistensa kautta: pinta on ajatuksena mieletön, mikäli sillä ei ole myös syvyyttä. Samoin syvyyteen pääsee käsiksi vain katsomalla pintaa ja pääättelemällä sen perusteella, mitä syvemmillä voi olla.

Jo valistuksen aikaa seuranneille saksalaisille varhaisromantikoille oli selvää, että järkeen perustuva filosofia ei kykene ratkaisemaan perustavanlaatuisia filosofisia kysymyksiä. He seurasivat Ranskan suuren vallankumouksen muuttumista puhtaalle järjelle perustuvan muutoksen etsimisestä tunteenomaiseksi järjen palvonnaksi. Samalla he havaitsivat nähdessään suuren vallankumouksen aiheuttaman hurmoksen, kuinka valtava voima ihmisiin on heidän tunteillaan. Hans Morgenthau tarttui samanlaiseen kysymykseen toisen maailmansodan jälkeen. Hän oli seurannut, kuinka rajaton usko järkeen, lakiin ja oikeuteen oli sokaissut teorit ihmisen irrationaalilta puolelta, joka oli saanut ihmiset valtaansa esimerkiksi Natsi-Saksassa. Morgenthaun mukaan kyvyttömyys nähdä tätä osaa ihmisessä oli mahdollistanut maailmansodan kaltaisen katastrofin.

Hans Morgenthau'n ottaminen tutkimuksen teoreettiseksi pohjaksi johtaa siihen, että tutkimuksen lähtökohdaksi on otettu selkeästi poliittinen realismi. Kyseinen kansainvälisen politiikan tutkimusorientaatio katsoo historiansa ulottuvan aina antiikin aikoihin ja Thukydideen Peloponnesolaissota-kirjaan saakka ja tätä kautta on ollut mahdollisuus saada työlle historiallisesti sopivan pitkä linja. Tämä soveltuu erittäin hyvin tämänkaltaiseen työhön, jossa yhtenä keskeisenä elementtinä on pitkän historiallisen tradition ajatus. Varsinainen syy, jonka vuoksi tutkielmassa ollaan päädytty Hans Morgenthau'n realismiin käyttöön on kuitenkin peräisin hänen ajattelunsa saamasta kritiikistä. Kritiikki on näet useissa tapauksissa osunut sivuun itse maalitaulustaan ja hänen ajatuksiaan vastaan ollaan hyökätty usein pätemättömin perustein. Hyvänä esimerkkinä tästä on ollut Morgenthau'n arvosteleminen rationalistisen teorian luomisesta, jossa ihmisestä on tehty epäinhimillinen etujen ja hyötyjen laskija. Kuitenkin Morgenthau'n näkemys politiikasta ja ihmisten kyvyistä on huomattavasti monivivahteisempi ja tähän kuvaan kuuluvat myös muun muassa ihmisen irrationaaliset puolet.

Keskeinen tämän työn pohjalla oleva käsitteellinen kahtiajako on jako logokseen ja mythokseen. Logos eli looginen, tekninen ja rationaalinen on ollut länsimaisen tieteen ja kulttuurin perusta. Antiikissa kuitenkin logos oli aina väistämättä kiinni mythoksessa: ne olivat kaksi erilaista tietämisen tapaa, jotka rakentuivat toistensa varaan. Mythos eli traditionaalinen tieto, jota siirretään kyseenalaistamatta sisältöä sukupolvelta toiselle, toimii logoksen taustana: logos muodostuu henkilön rakentaessa väitteensä itse ja ottaessa vastuun sen sisällöstä mutta tämä ei onnistu ilman vetoamista mythoksen luomaan pohjaan. Mythos on näet se yhdistävä tekijä, jonka kautta uudetkin asiat on selitettävä, jotta ne tulisivat ymmärrettäviksi kaikille. Kun moderni tiede on kohottanut logoksen omaksi periaatteekseen, on näkemys mythoksen ja logoksen keskinäisestä riippuvuudesta unohtunut. Tämän vuoksi mythos täytyy ikään kuin houkutella takaisin esille.

Jacques Derridan mukaan paljastamme jotain vallitsevista rakenteista, kun ravistelemme niitä ja uhkaamme niiden perustaa. Vaikka emme koskaan pääsekään vallitsevien rakenteiden ulkopuolelle, on silti olemassa muutamia keinoja rakenteen

sisällä ravistella kokonaisuutta. Yksi tällainen keino on nurinkääntäminen. Nurinkääntäminen tarkoittaa hierarkian purkamista ja kääntämistä ylösalaisin. Derridan mukaan hierarkia tarkoittaa väkivaltaista ja alistavaa suhdetta merkkien välillä, joista toinen selkeästi dominoi toista. Nurinkääntämistä seuraa merkkien välisen suhteen neutralisointi eli eri merkeille annettu arvostus häviää siten, että kumpikaan ei ole toista ylempänä tai alempana. (Derrida 1988, 48.) Tämän työn osalta tämä tarkoittaa, että mythos on nostettu esille ja logos selittyy sen kautta. Tämä merkitsee näiden kahden käsitteen välisen yhteyden paljastumista.

Mythoksen ja logoksen sekä pinnan ja syvyyden teemat liittyvät vahvasti toisiinsa. Keskeisenä argumenttina tässä tutkielmassa näet on, että pinnan alla oleva syvyys on myyttis-metaforinen. Teknis-rationaalisen pinnan alla on siis monenlaisia kulttuurisia rakennuskappaleita, jotka eivät perustu järkeen.¹ Derrida näkee länsimaisen metafysiikan juuri tällaisten metaforien ja myyttien synnyttämänä. Hänen mukaansa länsimaissa ollaan kadotettu näkemys tieteestä ja filosofiasta suhteellisina järjestelminä ja näiden sijaan ollaan omaksuttu uskomus omasta tieteellisestä ajattelusta universaalina totuutena:

”Metafysiikka – valkoinen mytologia, joka jälleenrakentaa ja heijastaa lännen kulttuuria: valkoinen mies uskoo oman mytologiansa, indoeurooppalaisen mytologian, oman logoksensa eli sanontansa mythoksen, olevan universaali muoto, jota hänen yhä täytyy toivoa kutsuvansa järjeksi. [...] Valkoinen mytologia – metafysiikka on hävittänyt itsestään sen loistavan osan, joka tuotti sen, osan, joka kuitenkin säilyy aktiivisena ja hämmentävänä, kirjoitettuna valkoisella musteella [...]” (Derrida 1982, 213.)²

¹ Ajatus rationaalisuuden suhteellisuudesta ei ole vain niin sanotun postmodernin koulukunnan lähtökohta. Esimerkiksi Max Weber sitoo Derridan tavoin rationaalisuuden koskemaan sitä periaatetta, jonka perusteella koko järjestelmä on rakennettu. Asiat ovat hänen mukaansa rationaalisia vain suhteessa siihen lähtökohtaan, jonka pohjalta ne on rakennettu: ”[K]aikissa kulttuuripiireissä on esiintynyt eri elämänalueilla mitä erilaisinta rationalisointia. Luonteenomaista niiden kulttuurihistoriallisille eroille on vasta se, *mitä* alueita rationalisoidaan ja mihin suuntaan.” (Weber 1989, 53.)

² ”Metaphysics – the white mythology which reassembles and reflects the culture of the West: the white man takes his own mythology, Indo-European mythology, his own logos, that is, the mythos of his idiom, for the universal form that he must still wish to call Reason. [...] White mythology – metaphysics has erased within itself the fabulous scene that has produced it, the scene that nevertheless remains active and stirring, inscribed in white ink, [...]” (Derrida 1982, 213.) Valkoisella mytologialla Derrida tarkoittaa mytologiaa, joka on menettänyt tietoisuuden omasta mytologisuudestaan ja joka on tämän vuoksi muuttunut universaaliksi hyväksyntää vaativaksi rakenteeksi.

Tässä yhteydessä Derridan erottelu *'différence'* ja *'differancen'* välillä on valaiseva. Ranskan kielessä molemmat sanat lausutaan samalla tavoin, jolloin niitä ei voi erottaa toisistaan puheessa. Tämän vuoksi molemmat sanat ovat jatkuvasti liittyneinä toisiinsa: aina kun käytetään toista, tulee toinen mukana. *Différence* viittaa eroon, erilaiseen ja erottelemiseen, kun taas *differance* viittaa lykkäämiseen, siirtämiseen ja kiertotiehen. (emt, 8.) Koska kumpikin merkitys on mukana, on eroavaisuus aina samalla jonkin pois päin lykkäämistä. Erilaisuus kuitenkin johtaa vain takaisin itseän, sillä erilaisuus on aina vain jotain itsestä poislykättyä: ”Tämän vuoksi jokainen vahvalta ja heikentymättömältä näyttävä erottelu (esimerkiksi ensi- ja toissijaisen välinen vastakkainasettelu) tulee määriteltyksi, jollakin hetkellä, 'teoreettisena kuvitelmana.'” (emt, 18.)³

Differance kiertyy koskemaan mythoksen ja logoksen välistä suhdetta: länsimainen ihminen on hävittänyt näkemyksen mythoksen ja logoksen läheisyydestä. Samalla kuitenkin loogisen, rationaalisen ja teknisen pinnan alla sijaitsee muisti myyttisistä perustoista, joiden päälle teknis-rationaalinen kuori on asetettu. Väheksyessään mythosta looginen tiede pyrkii lykkäämään pois päin muistikuvia rationaalisen tieteen taustalla sijaitsevista irrationaaleista perustoista. Eräänä tämän asian ääri-ilmionä on ollut alkuperäisiin rituaaleihin ja myytteihin vielä kosketuksissa olevien kulttuurien kokeminen kehittymättöminä ja näiden asettaminen hierarkiassa alaspäin. Kuten Derrida sanoo, tähän on liittynyt pyrkimys korvata muiden kulttuurien mytologiat yhdellä ja samalla, nimittäin länsimaisella mytologialla.

Michael J. Shapiro kuvaa artikkelissaan ”Eighteenth Century Intimations of Modernity” erään modernin rationalismin kulmakivistä eli Adam Smithin ajattelua ”myyttisistä juonista” koostuviksi. Tällaiset myytit toimivat Shapiroon mukaan koko Smithin rationaalisuutta korostavan teorian tukijalkana (Shapiro 1993). Samaan päätyy Hans Morgenthau kritisoidessaan rationalistista teoriaa ja huomauttaa koko rationalistisen liberaalin ajattelun nojaavan johonkin niinkin epärationaaliin kuin ”näkyvätön käsi”. (Morgenthau 1946.) Shapiroon mukaan modernissa ajattelussa on säilynyt kaksi eettistä traditiota. Adam Smithin yhteiskunnalliseen harmoniaan

³ “This is why every apparently rigorous and irreducible opposition (for example the opposition of the secondary to the primary) comes to be qualified, at one moment or another, as a “theoretical fiction.” (Derrida 1982, 18.)

perustuva ajattelu on ollut eettisen ajattelun pintana, mutta samalla tämän taustalla on elänyt markiisi de Saden intohimoihin ja haluihin perustuva etiikka. Näitä kahta yhdistävänä tekijänä on Shapiron mukaan toiminut teatterin ja katseen metafora. (Shapiro 1993.) Tätä työtä ajavana voimana on ollut hiukan samanlainen lähtökohta. Tavoitteena on ollut tutkia sitä myyttistä kerrostumaa, joka on Hans Morgenthauin valtakäsityksen taustalla.

Morgenthau tarjoaa tässä yhteydessä otollisen lähtökohdan, sillä hän oli hyvin tietoinen politiikan irrationaaleista puolista ja traditioiden merkityksestä, kuten yllä oleva sitaatti kertoo. Samoin metaforan käsite tieteellistä työtä organisoivana käsitteenä on merkittävä tämän tutkielman kannalta. Metaforalla on kyky kertoa jotain uutta käyttämällä hyväksi jotain jo tunnettua. Toisaalta metafora sitoo tiedon omiin rajoihinsa eli metaforien käyttäminen, vaikkakin välttämätöntä, sisältää myös tietoa rajoittavan puolen eli se sitoo ilmiön eri osat aina eri tavalla toisiinsa kiinni. Samalla tavoin kuin teatterin ja katseen metaforien käyttäminen Smithin ja de Saden eettisten näkemysten perustana rajaa tulkinnan tiettyihin kehyksiin, tapahtuu sama ilmiö myös muiden metaforien kohdalla.

Yhteenvedon voidaan tämän työn keskeisestä argumentista sanoa, että teoreettisen pinnan takana vaikuttaa kulttuurin kautta periytyneitä metaforia ja myyttejä, jotka luovat teorialle koherenssin ja auttavat ymmärtämään sen keskeisen sisällön. Samalla kun nämä metaforat ja myytit ovat hyödyllisiä ymmärtämisen apuvälineitä, ne kykenevät määräämään ajatuskulkuja ja jopa määrittämään lopputuloksia. Tällaista lähtökohtaa soveltaen perehdytään Hans Morgenthauin näkemukseen vallasta ja kansainvälisestä politiikasta. Morgenthauin näkemysten pohjalta perehdytään varsinaiseen tutkimuskohteeseen, joka on öljyn merkitys Latvialle ja millä tavoin tämä näkyi Venäjän uhkauksissa talouspakotteista, jotka suuntautuivat erityisesti öljyyn, vuoden 1998 keväällä.

1.1. Tutkielman eteneminen

Koska työn aiheena on, millä tavoin valtio kohtaa kansainvälisessä politiikassa vaikuttavan vallan Morgenthau'n näkemyksen mukaan, on tästä tutkielmasta jätetty pois varsinaiset ulkopoliittikan päätöksentekomallit. Painopisteenä ei siis ole, miten päätökset syntyvät, vaan miten valtiot kykenevät selviytymään Morgenthau'n kuvaamassa kansainvälisen politiikan vallantäyteisessä todellisuudessa. Kysymys on kansainvälisen politiikan ja valtion sisäisen maailman rajapinnalla tapahtuvista ilmiöistä ja siitä, millä tavoin valtio kykenee muovaamaan tätä maailmaa sellaiseksi, että se pystyy tulemaan toimeen ja toteuttamaan tavoitteitaan kansainvälisessä politiikassa.

Tutkielman kannalta on välttämätöntä niin sanottu yhtenäisen toimijan lähtökohta. Kuten Morgenthaua käsittelevässä kappaleessa käy ilmi, tällainen lähtökohta tekee väkivaltaa niille näkökulmille, jotka poikkeavat virallisesta linjasta. Tämä lähtökohta on siis tietoinen valinta, sillä se on välttämätön loogisen ja koherentin työn luomiseksi. Samalla on kuitenkin muistettava, että esimerkiksi Morgenthau on erittäin kriittinen yhtenäisen rationaalisen toimijan mallia kohtaan, hän esimerkiksi käyttää koko *Scientific Man versus Power Politics* -teoksensa tällaisen ajattelun kritisoimiseen. Hän kieltää jopa ihmismielen jakamattomuuden ja nostaa edellä mainitussa teoksessa pinnalle lukuisat epärationaalit tekijät, jotka vaikuttavat päätösten tekemiseen.

Työ toimii periaatteessa kolmella eri tasolla. Ylimpänä tasona voidaan pitää niin sanottua metateoreettista tasoa. Tällöin tarkastelun kohteena ovat metaforat ja myytit eli tieteen näkymätön kerrostuma. Tällä tasolla käydään lävitse teorian yleisiä piirteitä ja sitä, kuinka vahvasti metaforat vaikuttavat tieteelliseen ajatteluun ja osittain määräävät jopa lopputuloksista. Samoin käydään lävitse tradition käsitettä, jonka pohjalta avataan pitkäaikaisten kulttuuristen jatkumoiden mahdollisuus. Toinen taso on perinteisempi teoreettis-metodologinen taso. Tässä yhteydessä käydään lävitse kansainvälisen politiikan realistiseen perinteeseen kuuluvia tekstejä Hobbesista Machiavelliin. Varsinaisena teoreettisena ytimenä on kuitenkin Hans Morgenthau'n poliittinen realismi, johon tutkielman teoreettinen osuus suurelta osin

perustuu. Teoreettinen tarkastelu on kuitenkin sidottu ensimmäisen tason myyttejä ja traditiota käsittelevään osuuteen, joten Morgenthaun ja muiden realismin edustajien näkemykset on sidottu yhteen tradition ja myyttien kautta. Toiselle tasolle kuuluu myös tutkielman metodologinen lähestymistapa, eli Umberto Econ semiotiikka ja aivan erityisesti hänen näkemyksensä semioottisesta järjestelmästä ensyklopediana.

Kolmantena tasona on varsinainen analyysi eli tutkittava tapaus. Tutkimuskohteena on öljyn ja Latvian suhde ja aivan erityisesti, kuinka tämä suhde näkyi Venäjän uhattua talouspakotteilla Latviaa keväällä 1998. Tutkimuskohde on siis rajattu koskemaan öljyä ja Latviaa keväällä 1998. Aineistoa on käytetty kyllä pidemmältäkin aikaväliltä, mutta varsinainen tutkimuskohde on edellä mainittu kriisi. Semioottisen metodin kautta tarkastellaan, millä tavoin vallan ja öljyn suhdetta voidaan tarkastella aiemmissa luvuissa kuvaillun Morgenthaun myyttis-metaforisen tarkastelun kautta ja millä tavoin semioottinen menetelmä avaa kyseessä olevan kriisin ja liittää sen osaksi teoreettisen tarkastelun luomaa pohjaa.

2. TRADITIO JA MYYTTI

Hans Morgenthaun mukaan kansainvälisen politiikan ymmärtäminen vaatii asioiden ymmärtämistä suhteessa traditioon. Kussakin tilanteessa on tarkastelijan ymmärrettävä, onko tilanne samanlainen vai erilainen kuin sitä edeltävät tapahtumat (Morgenthau 1978, 18-23). Aivan erityisen tärkeää traditioiden ymmärtäminen on ulkopoliittikan luomisesta vastaaville henkilöille. Morgenthaun mukaan näet hyvä diplomatia syntyy vakiintuneista käytännöistä, jotka nojaavat traditioihin ja instituutioihin. Hyvä diplomatia ei anna yksittäisten henkilöiden hämmentää ulkopoliittikkaa ja taistella traditioita vastaan. (emt, 148.) Traditioilla on myös yleisempää merkitystä turvallisuudentunteen kannalta. Ihmisten halu päästä eroon epävarmuudesta ja turvattomuudesta maailman muutosten edessä johtaa ihmiset

etsimään varmoja ja pysyviä selityksiä (emt, 164)⁴ ja tämä johtaa ihmiset turvaamaan yhteisiin, muuttumattomina pidettyihin traditioihin.

Koska traditiot ovat osa kulttuuria, niillä on vaikutusta myös politiikan muotoutumiseen. Muun muassa Jutta Weldes on käsitellyt kulttuuria kansainvälisen politiikan kannalta. Hänen mukaansa näiden kahden suhde on kaksijakoinen. Yhtäältä kulttuuri vaikuttaa politiikan muotoutumiseen, kun kulttuurin sisällä olevat käsitykset vaikuttavat politiikan päämääriin ja käytäntöihin. Toisaalta politiikka tulee ymmärretyksi aina jossain kulttuurisessa kontekstissa eli politiikka täytyy aina tarjoilla vetoamalla kulttuurissa tunnettuihin seikkoihin. (Weldes 1999, 119.)⁵ Tämä johtaa kysymään kulttuurin määritelmää. Umberto Eco mukaan Juri Lotman jaottelee kulttuurit kahteen eri kategoriaan. Kulttuuri voi olla sääntöohjautuva, jolloin kulttuuri perustuu tietyille perustavanlaatuisille säännöille. Kulttuuri voi olla myös tekstiohjautuva, jolloin kulttuuri perustuu tietyille teksteille, joista johdetaan säännöt ja joiden perusteella kirjoitetaan yhä uusia tekstejä. (Eco 1991, xi.) Tässä työssä lähtökohdaksi on otettu jälkimmäinen näkemys.

2.1. Nietzsche'n käsitys tieteestä ja myyteistä

Ajatus, että myyteillä on merkittävä osuus teorioiden ymmärrettäväksi tekemisessä, oli tuttu jo saksalaisen idealismin ja varhaisromantiikan edustajille. Romantikot kritisoivat varsinkin niin sanottuja kirjafilosofeja, jotka vain toistivat vanhoja totuuksia eteenpäin ilman omaa merkittävää panosta ja jotka elivät teoreettisessa maailmassa. Tavoitteena oli esteettisen ja teoreettisen maailman yhdistäminen eli filosofian tarjoileminen mytologisena:

”Ennen kuin teemme Ideat esteettisiksi eli mytologisiksi, ne eivät kiinnosta *ihmisiä* ja toisaalta ennen kuin mytologia on järjestetty, filosofin

⁴ ”The root of all those tendencies to believe in the absolute character of power or to take the permanency of a particular power configuration for granted lies in the contrast between the dynamic, ever changing character of the power relations between nations, on the one hand, and the human intellects thirst for certainty and security in the form of definite answers, on the other. Confronted with the contingencies, ambiguities, and uncertainties of the international situation, we search for a definite comprehension of the power factors upon which our foreign policy is based.” (Morgenthau 1978, 164.)

⁵ Weldes käyttää hyväkseen kulttuurista lähestymistapaa kuvatakseen Yhdysvaltain ulkopoliittikkaa populaarikulttuurin kautta.

täytyy hävetä sitä. Täten valistuneen ja valistumattoman täytyy lopultakin paiskata kättä, mytologian on tultava filosofiseksi ja ihmisten järjellisiksi; filosofian täytyy tulla mytologiseksi, jotta filosofeista voidaan tehdä aistillisia.”⁶ ([s.n.] 1796)

Romantikot pyrkivät myös valottamaan arkipäivän ilmiöiden taustalla vaikuttaa mystiikkaa ja osoittamaan, että luonnontieteen tarjoama mekanistinen maailmankuva oli vajavainen jättäessään huomiotta ihmisen luomisvoiman ja mielikuvituksen kyvyt. Esimerkiksi Novaliksen mukaan kieli on suuri ja hedelmällinen salaisuus, joka piilottaa oman totuutensa ja joka myös kykenee huijaamaan ihmistä. Kieli ei ole siis vain mekaaninen viestien välittämisen väline, vaan se on suuri ja mystinen salaisuus, joka avautuu jatkuvasti uudelleen erilaisena. (Novalis 1997, 83-84.) Samalla tavoin kuin kielen mekaanisen pinnan alla, näkee Novalis vastaavanlaisen mystisen kerrostuman kaiken muunkin arkipäiväisen alla.

Friedrich Nietzschen mukaan estetiikassa on kaksi suurta voimaa, joiden dualismille kaikki perustuu. Apolloon perustuvalla kuvataiteellisella ajattelulla on tyypillistä pyrkimys unikuviin esittämiseen eli pois tämän maailman pahasta kohti tuonpuoleista parempaa maailmaa. Unikuvissa ihminen kykenee jättämään pois tämän maailman kauhut ja hän löytää turvan ylimaailmallisesta kauneudesta. (Nietzsche 1995, 1-3.) Dionysokseen perustuvalla musikaalisella ajattelulla on taas tyypillistä niin sanottu humalaisuus. Tämä tarkoittaa, että ihminen ikään kuin menettää itsensä ja sulautuu yhdeksi toisten ihmisten ja luonnon kanssa. Hän löytää itsestään omat primitiiviset puolensa, ymmärtää kuolevaisuutensa ja oppii arvostamaan nautintoa, jonka tuska kykenee tuottamaan. (emt, 3-4.) Nämä kaksi eri taiteellisuuden muotoa, Apollon ja Dionysoksen, yhdistyivät kreikkalaisessa tragediassa ja traagisissa myyteissä, jotka sisälsivät toisaalta apolloniaanisen innostuksen näkyvään ja pohdiskelemaan ja toisaalta dionysiaanisen tyydytyksen näkyvän maailman tuhoutumisesta (emt, 89). Dionysiaaninen viisaus oli tragedioiden ydin, joka käytti hyväkseen apolloniaanista esitystapaa oman sisältönsä

⁶ "Before we make the Ideas aesthetic i.e. mythological, they are of no interest to the *people* and on the other hand before mythology is reasonable the philosopher must be ashamed of it. Thus enlightened and unenlightened must finally shake hands, mythology must become philosophical and the people reasonable, and the philosophy must become mythological in order to make the philosophers sensuous." (Suomennos kirjoittajan. [s.n.] 1796.) Kyseinen katkelma on osa niin sanotusta vanhimmasta saksalaisen idealismin systeemiohjelmasta. Teksti on löydetty Hegelin jäämistöstä, mutta koska teksti ei sovi Hegelin tyyliin, on sen

viestittämiseksi (emt, 82). Traagisissa myyteissä ihminen kykeni yhtymään todellisuuteen, mutta samalla etäännyttämään tämän tuskaa täynnä olevan dionysiaanisen luomuksen kauemmaksi, koska hän ymmärsi sen olevan vain unikuva (emt, 79). Tällaiset traagiset myytit toimivat ihmisille elämän selittäjinä. Ne mahdollistivat elämän ymmärtämisen ja kestämisen kauhistuttavan todellisuuden edessä. (emt, 53.)

Nietzschen mukaan Sokrates hylkäsi vanhan tragedian tradition ja otti tilalle tiedon ja logiikan. Sokrateen kuolema loi esimerkin tuleville sukupolville: varmalle perustalle rakentuva tieto vapauttaa pelosta ja mahdollistaa kuoleman vastaanottamisen levollisesti ja tyynesti, kuten Sokrates osoitti juodessaan tyynesti hänelle tarjotun myrkkypikarin. (emt, 53.) Tiedosta ja logiikasta tuli siis tärkeimpiä tavoittelun kohteita, sillä niiden nähtiin vapauttavan ihmisen tämän maailman tuskasta ja pelosta. Tieto loisi varman pohjan ihmisen elämälle ja tällainen ajattelu toimi länsimainen tieteen lähtölaukauksena (emt, 54). Tiedeusko kuitenkin sisälsi oman tuhonsa siemenet: mitä laajemmaksi tiedon ja tieteen piiri on kasvanut, sitä pidemmäksi muuttuu myös tiedon ja sen ulkopuolisen alueen raja. Tämä johtaa tilanteeseen, jossa tieto ja logiikka alkavat vähitellen tuottaa ristiriitaisia tuloksia ja tämän seurauksena on kahtalainen tiedon kriisi. Toisaalta tieto muuttuu ristiriitaiseksi itsensä kanssa ja tiedon tulokset hävittävät varmuutensa. Toisaalta tämä romuttaa sokraattiseen⁷ (jota Nietzsche kutsuu myös aleksandrialaiseksi) ajatteluun sisältyvän optimismiin, kun tiede ei enää kykenekään selittämään maailmaa ja poistamaan ihmisten kuolemanpelkoa. (emt; 55, 67.) Kun tiede on saavuttanut selityskykynsä rajat, on palattava traagisiin myytteihin (emt, 55) ja tragediaan perustuva viisaus ottaa tieteen paikan maailmaa selittävänä tiedonlähteenä (emt, 66). Itse asiassa myös tieteen dominoima aikakausi on käyttänyt hyväkseen myyttejä perustellessaan omaa uskoaan tiedon vapauttavaan voimaan, josta esimerkkinä myytti Sokrateen kuolemasta. (emt, 53.) Tieteen kriisi siis nostaa myytit vain takaisin näkyviin, jotka ovat itse asiassa aina olleet kiinni tieteessä ja totuudessa:

arveltu olevan joko Friedrich Schlegelin tai Hölderlinin käsialaa. Koska kyseinen teksti kuitenkin peräisin niin sanotun Jenan piirin keskuudesta, on todennäköistä, että teksti on syntynyt useiden kirjoittajien yhteistyönä.

⁷ Nietzschen mukaan maailmassa on kolme illuusiota, joiden kautta ihmiset löytävät varmuuden ja kykenevät hahmottamaan maailmaa. Sokraattinen illuusio perustuu tiedon rakastamiselle, taide kauneuden käsitteelle ja traagisuus ajatukselle ilmiöiden virtaavuuden alla säilyvästä elämän jatkuvuudesta. (Nietzsche 1995, 64.)

”Mikä sitten on totuus? Liikkuva metaforien, metonymioiden, antropomorfismien armeija: lyhyesti sanoen, inhimillisten suhteiden summa, joka muuttuu poeettisesti ja retorisesti tiivistyneeksi, muotoaan muuttaneeksi, palvotuksi, ja pitkäaikaisen käytön jälkeen se näyttää kansakunnalle ikuisena, kanonisena ja sitovana; totuudet ovat illuusioita, joista ihmiset ovat unohtaneet, että ne ovat illuusioita; kuluneita metaforia, jotka ovat voimattomia vaikuttamaan aisteihin, kolikoita, joiden kääntöpuoli on kulunut ja jotka eivät enää ole kolikoita mutta vain metallia.” (lainattu Derrida 1982, 217.)⁸

Traagiset myytit ovat Nietzschen mukaan keino välittää dionysiaanista viisautta symbolien kautta. Myytit luovat yhteyden takaisin alkuperäisiin voimiin, joiden kautta ihminen voi tuntea elävänsä ikuisesti alati muuttuvien ilmiöiden maailmassa. Tiedon rajamailla ja tieteen epäonnistuttua tragedia jää ihmisille ainoaksi keinoksi lievittää elämäntuskaansa. (Nietzsche 1995, 59-60.) Ilman myyttejä kulttuuri myös menettää oman luomisvoimansa, sillä myytit ovat keino mielikuvituksen vapauttamiseen. Samalla myytit luovat yhteisöille koheesiota: myyttinen perusta on myös valtion ja sen lakien turva. (emt, 85.)

Nietzsche siis näki myytit eräänlaisina ihmisten tiedonjanon tyydyttäjinä tieteellisten selitysten epäonnistuessa. Tieteen kriisi antaa mahdollisuuden palauttaa tasapaino traagisten myyttien ja tiedon välille, joka on puuttunut yksipuolisen sokraattisen tiedonihanteen vallitessa maailmaa. Voidaan sanoa, että kyse on hengen puhaltamisesta takaisin tieteen tyhjiksi jääneisiin muotoihin. Tätä kautta länsimainen kulttuuri saisi uuden elämän mahdollisuuden.

2.2. Traditio Juri Lotmanin ja Michael J. Shapiron kirjoituksissa

Juri Lotmanin mukaan viestintä toisen ihmisen kanssa on mahdollista vain, mikäli kaikilla viestinnässä mukana olevilla on ainakin jossain määrin yhteinen muisti. Vahva yhteinen muisti, esimerkiksi ystäväysten kesken, mahdollistaa pelkät viittaukset molempien tuntemiin asioihin, kun taas heikko yhteinen muisti vaatii jokaisen

⁸ “What then is truth? A mobile army of metaphors, metonymics, anthropomorphisms: in short, a sum of human relations which became poetically and rhetorically intensified, metamorphosed, adorned, and after long usage, seem to the nation fixed, canonic and binding; truths are illusions of which one has forgotten that they *are* illusions; worn out metaphors which have become powerless to affect the senses, coins which have their obverse *effaced* and now are no longer of account as coins but merely as metal.” (Derrida 1982, 217.)

yksityiskohdan selvittämistä. Yhteinen muisti siis on osa tekstin ja tulkitsijan välistä suhdetta: teksti pyrkii pakottamaan tulkitsijat mukautumaan omaan maailmaansa ja tulkitsijat suhtautuvat samoin tekstiin. Paikka, jossa teksti ja tulkitsija kohtaavat on edellä mainittu yhteinen muisti, joka siis toimii välittävänä tekijänä ja joka mahdollistaa menestyksekkään tulkinnan. (Lotman 1990, 63-64.) Muisti sisältyy myös kulttuurin käsitteeseen: Lotmanin mukaan kulttuuri laajimmassa merkityksessä on ryhmän periytymätön (*non-hereditary*) muisti, joka näkyy tietyissä kielto- ja määräysjärjestelmissä (Lotman – Uspenskii 1986, 30). Kulttuurissa vanha ja uusi elävät jatkuvasti rinnakkain ja vaikka kulttuuri muuttuukin jatkuvasti, ei se pääse karkuun menneisyyttään, sillä se aina sisältää muistin aiemmasta. Muisti koostuu kahdesta osasta: tekstien kokoelmasta ja mekanismista, jolla niitä tuotetaan. (emt, 65-66.)

Traditio on yksi tekijöistä, joiden kautta viestit välittyvät eteenpäin. ”’Traditio’ on aina *tekstien järjestelmä*, joka on säilynyt kulttuurin tai alakulttuurin tai persoonan muistissa. Se toteutuu aina *ilmaantuen osittaisena ja tätä pidetään ennakkotapauksena, normina tai sääntönä*. [...] Teksti, joka on suodattanut tradition koodin lävitse on teksti, joka on suodatettu toisten tekstien lävitse ja nämä toiset tekstit toimivat sen selittäjinä.”⁹ (Lotman 1990, 70.) Traditio on myös uuden luomisen edellytys, sillä jotkut symbolit ovat sidottuja kulttuurisen muistin jatkumoon. Uuden luominen toimii siis paitsi uusien symbolien luomisen kautta, niin myös vanhojen (jopa arkaaisten) symbolien aktualisoimisena. (emt, 86.) Uudet ja vanhat symbolit muodostavat siis yhteisen kudoksen: ”[T]ärkeintä on *suhteiden järjestelmä*, jonka runoilija [tai joku muu] luo perustana olevien kuvasymbolien *välille*.”¹⁰ (emt, 86-87.) Traditio siis sisältää erilaisia aineksia, joista esimerkiksi kirjailija tai puheenpitäjä ammentaa aineksia tehdäkseen sanomansa ymmärrettäväksi.

Traditiot näkyvät myös kansainvälisen politiikan uudemmissa tutkimusorientaatioissa. Esimerkiksi Michael J. Shapiro on käsitellyt nykyajan

⁹ ”’Tradition’ is always a *system of texts* preserved in the memory of the given culture or subculture or personality. It is always realized as a *partial occurrence which is regarded as a precedent, norm or rule*. [...] A text which is filtered through the code of tradition is a text filtered through other texts which serve as its interpreter.” (Lotman 1990, 70)

¹⁰ ”But it is the *system of relationships* which the poet establishes *between* the fundamental image-symbols which is the crucial thing.” (Lotman 1990, 86-87.)

ilmiöitä osana pidempää traditiota ja suhteessa pitkiin aikajanoihin. Shapiron kirjoitusten yhtenä ulottuvuutena on menneiden asioiden kerrostuminen nykyajan tulkintojen pohjaksi eli kuinka asiat, jotka näyttävät jääneen historian varjoihin vaikuttavat yhä edelleen modernien tulkintojen taustalla. Asiat ovat siis huomattavasti pitkäikäisempiä kuin niistä voisi pintapuolisesti uskoa. Vanhat ilmiöt eivät häviä, vaan ne vain muuttavat muotoaan ja ankkuroituvat käytäntöihin ja sanontoihin. Tätä kautta ne pääsevät vaikuttamaan yhä edelleen käsityksiimme asioista.

Hyvä esimerkki tästä on Shapiron vertailu keskiaikaisten ja nykyaikaisten kaupunkien välillä. Hänen mukaansa keskiaikaisten kaupunkien kahtalainen liitos politiikkaan tapahtui sekä kaupungin poliittisten instituutioiden kautta että kaupungin itsensä kautta: kaupunki oli myös itsessään politiikan muoto. Esimerkiksi muurit osoittivat kaupungin olevan turvallinen alue suhteessa pelottavaan, rosvojen ja yksityisarmeijoiden täyttämään maaseutuun. Nykyaikana samanlaiset spatiaaliset käytännöt, jotka olivat leimallisia keskiaikaiselle kaupungille, ovat käytössä esimerkiksi eroteltaessa työ- ja asuinalueita toisistaan. Kaupungit ovat siis yhä edelleen myös itsessään politiikkaa, vaikka tätä näkemystä ei enää esitetä ääneen. (Shapiro 1992, 86-103.) Samanlainen tradition säilyminen on nähtävissä niin sanotuissa suurmiesten ekumeenisissa fantasiaissa: Shapiron mukaan useilla historian suurmiehillä keisari Augustuksesta John D. Rockefelleriin ja Luciano Benettoniin on ollut yhteisenä piirteenä halu hävittää rajoja, ylittää eroavaisuuksia ja ainakin jollain tapaa hallita koko maailmaa. Samanlainen halu on siis säilynyt aina Rooman imperiumista globaaliin kapitalismiin saakka. (Shapiro 1994.) Myös sotakäsityksissä on vastaavanlainen pysyvyys menneisyydestä nykyisyyteen: näkemyksen sodasta henkilökohtaisena täyttymyksenä tulisi kuulua historiaan ja primitiivisille kansoille, kun taas modernia länsimaista sodankäynnin näkemystä edustaa Clausewitzin instrumentaalinen, politiikan jatkeena toimiva sota. Kuitenkin myös Clausewitz turvautuu primitiivisen sodan ominaisuuksina pidettyihin asioihin, kun hän kuvaa instrumentaalista sotakäsitystään: Clausewitzin retoriikassa sota on kaksintaistelua ja henkilökohtainen voimainkoitos, ei vain keino päämäärän saavuttamiseksi. (Shapiro 1997, 41-72.) Nykyaikaisessa sodassa näkyy siis vanha

primitiivisen sodan traditio, vaikka se onkin hautautunut instrumentaalisen käsityksen luoman pinnan alle.

2.3. Tradition välittyminen: myytit

Miksi jotkin asiat kykenevät säilymään traditiossa ilman, että niitä kritisoidaan? Mikä saa ihmiset siirtämään tiettyjä ajatuksia eteenpäin kyseenalaistamatta niitä? Nämä kysymykset koskevat tradition säilymistä. Myytin käsite viittaa juuri tällaiseen asioiden itsestäänselvytenä pitämiseen sekä siirtämiseen eteenpäin ottamatta vastuuta sen sisällöstä. Walter Burkert sitoo myytit eksplisiittisesti kiinni traditioon: hänen mukaansa myytti on traditionaalinen kertomus, joka sisältää toissijaisen, osittaisen viittauksen johonkin, jolla on kollektiivista merkitystä (Burkert 1979, 23). Myytin tehtävänä on auttaa yhteisöä sopeutumaan muuttuviin tilanteisiin kertaamalla sitä mikä oli kaiken alussa. Se on eräänlainen metafora, joka vain on tarinan muodossa (emt, 27-28) ja tämän vuoksi myytti auttaa integroimaan kulttuuriin vieraita ja pelottavia ilmiöitä. Samalla maailman ja ilmiöiden alkuperästä kertovat tarinat ja rituaalit mahdollistavat palaamisen maailman alkuperäiseen tilaan ja tätä kautta ymmärtämään maailmassa vaikuttavia voimia. (Doty 1986, 141; Eliande 1992, 34-44.)

Jos myytit ovat metaforia narratiivisessa muodossa, on huomio kiinnitettävä näihin metaforiin ja niiden funktioihin. Derridan mukaan metaforat eivät koskaan ole viattomia vaan ne ohjaavat tutkimusta ja määräävät ennalta lopputulokset. (Derrida 1978, 17.) Myös Richard Harvey Brownin mukaan metaforat ovat kaiken ymmärtämisen ja totuuden taustalla. Tieto syntyy metaforien kautta, sillä ne ovat kielen synnyn perusta. Brownin mukaan tieto on aina narratiivisessa muodossa ja esimerkiksi erilaiset tieteelliset kiistat ratkaistaan narratiivin logiikan kautta eikä esimerkiksi löytämällä objektiivista totuutta, joka paljastaisi, miten asiat oikeasti ovat. Tarinaa muokkaamalla häivytetään ristiriidat ja palautetaan teorialle sen vaatima koherenssi. ”Tieto alkaa metaforana ja muuttuu hyvin kerrotuksi tarinaksi.” Tiede on siis narratiivisen diskurssin käytäntö, joka synnyttää teorian ja samalla antaa sille uskottavuuden. (Brown 1993, 44.) Brown sitoo eksplisiittisesti metaforat myytteihin:

hänen mukaansa myytit ovat metaforia, joita ei enää tunnisteta sellaisiksi ja joita tämän vuoksi luullaan objektiiviseksi tiedoksi. Myös tieteeseen kuuluva erottelu teoriaan ja aineistoon on metaforinen: kun teorian pätevyyttä tarkastellaan vertaamalla hypoteeseja aineistoon, toimii aineisto teorian metaforana. Sama pätee myös toisinpäin: mikäli tutkimus lähtee aineistosta ja etenee induktiivisesti teoriaan, on teoria aineiston metafora. Myös uusien tieteellisten löytöjen taustalla ovat metaforat, sillä ne mahdollistavat asioiden tarkastelun uudesta näkökulmasta ja tätä kautta saattavat avata uusia mahdollisuuksia ja kysymyksiä.

Tieteellisen kyvykkyyden yksi perusvaatimuksista on kahden ääripään eli teorian ja aineiston sitominen yhteen. Tähän tarvitaan toisaalta varsinainen kyky havaita ääripäiden välinen yhteys ja toisaalta kyky löytää sopiva metafora kuvaamaan tätä yhteyttä. Mikä tahansa metafora ei kuitenkaan ole automaattisesti tieteellinen selitys vaan keskeistä on löytää sellainen metafora, joka kuvaa sekä ilmiötä, aineistoa että teoriaa parhaiten ja sitoo nämä kaikki hyvin yhteen. (Brown 1976, 189.) Hyvän esimerkin metaforien merkityksestä tieteessä tarjoaa A.D. Harveyn artikkeli *The Body Politic: Anatomy of a Metaphor* (1999), jossa hän käy lävitse politiikan teoriaa ja sotilasstrategiaa antiikin ajoista nykypäivään. Hänen mukaansa valtion eri instituutioiden keskinäistä suhdetta on hallinnut koko länsimaisen historian ajan ruumiin metafora, jossa valtion johtaja on aivot, sotilaat kädet ja työläiset jalat tai vatsa. Harveyn mukaan vastaavanlainen metafora löytyy myös nykyään esimerkiksi tietoyhteiskuntaa koskevista tarkasteluista, joissa ihmisen hermosto toimii tietoverkkojen kuvaajana. (Harvey 1999.)

Roland Barthesin määritelmä myytistä on huomattavan tekninen ja siitä puuttuu ajallinen syvyys. Hänen mukaansa kyse on kaikesta siitä, mitä pidetään itsestäänselvyyttenä (*what-goes-without-saying*, Barthes 1973, 11).¹¹ Koko arkielämämme on täynnä myyttejä ja Barthes löytääkin niitä kaikkialta, aina saippuamainoksista painiotteluihin. Myyttien tarkoituksena on muokata historiallisista ilmiöistä luonnollisia, jotta näitä ei kyseenalaistettaisi. Kysymys on pohjimmiltaan historian ja

¹¹ Barthes rakentaa näkemyksensä Ferdinand de Saussuren lingvistisen strukturalismin varaan. Tällainen näkemys eroaa myöhemmin esiteltävästä Peircen ja Econ semiotiikasta. Tässä yhteydessä Barthesia ei kuitenkaan käytetä niinkään metodisena lähteenä kuin kuvaamaan myytin ottamista itsestäänselvyyttenä ja puoli-näkymättömänä.

luonnon välisestä suhteesta, jossa tiettyjä historian alueella olevia asioita ja ilmiöitä kuvataan ikään kuin ne sijaitisivat luonnon alueella (emt; 11, 129). Poliittisista päätöksistä tehdään siis välttämättömyksiä, jottei niihin puututtaisi. Vaikka Barthès näkee myytit nimenomaan porvariston vallankäyttönä muita yhteiskuntaluokkia kohtaan, voidaan myytti nähdä myös välttämättömänä osana kaikkia selityksiä ja jättää varsinaisen yhteiskunnallisen vallankäytön ulottuvuus tässä tarkastelussa vähemmälle.

Barthèsin mukaan myytit ovat osa semioottista järjestelmää, jossa ne muodostavat kielen toisen tason (emt, 115). Koska myytit ovat sidottuja kieleen, millä tahansa diskurssiin sidotulla ilmiöllä on mahdollisuus muodostua myytiksi (emt, 109). Koska jokainen asia tai esine, joka voi merkitä jotain, on osa kieltä, mikä tahansa voi muodostua myytin osaksi (emt, 111). Barthèsin näkemyksessä kieli jakautuu kahtia kieli-objektiin (*language-object*) ja metakieleen. Kieli-objekti on arkipäiväistä ja näkyvää kieltä. Metakieli taas on myyttien maailmaa, joka näyttäytyy vain epäsuorasti ja joka rakentuu kieli-objektin varaan (emt, 115). Barthès aloittaa järjestelmänsä kuvaamisen semioottisen järjestelmän perustasta, jossa merkitsijä (*signifier*) ja merkitty (*signified*) muodostavat merkkejä (*sign*). Näin syntyy kieli-objekti eli näkyvä arkikieli (emt, 113). Tämä on järjestelmän ensimmäinen taso. Selvyyden vuoksi Barthès kutsuu merkkiä ensimmäisellä tasolla merkitykseksi (*meaning*). Tämä johtuu siitä, että merkki muuttuu toisella eli metakielen tasolla myytin merkitsijäksi eli muodoksi (*form*). Myytin merkittynä toimii sisältö (*content*), joka ikään kuin varastaa merkiltä sen alkuperäisen merkityksen ja pakottaa mukautumaan omaan maailmaansa. Merkkinä metakielen tasolla toimii merkityksellistäminen (*signification*) (emt, 117). Myyttiä voi siis kuvata seuraavanlaisella kuviolla:

	1. Merkitsijä	2. Merkitty
Kieli		
	3. Merkki I MERKITSIJÄ	II MERKITTYY
MYTTI	III MERKKI	

(Barthes 1973, 115.)

Kyseessä on kokonaisuus eikä järjestelmän mikään osa ole etuoikeutetussa asemassa. Vaikka myytit rakentuvatkin kieli-objektin päälle ei tämä tarkoita, että myytit olisivat riippuvaisia kieli-objektista. Suhde toimii myös toiseen suuntaan eli kieli-objekti saa muotonsa osittain myyttien vaikutuksesta.

Vaikka myytti ei olekaan suoranaisesti näkyvässä, ei se myöskään ole piilossa. Myytin tehtävänä nimittäin ei ole piilottaa vaan vääristää. Näkymättömyys näet johtaisi myytin merkityksettömyyteen, sillä se mitä ei nähdä ei voi myöskään vaikuttaa (emt, 121). Samoin myytti ei myöskään pakota itseään lukijalle, sillä tämä olisi myytin perustarkoituksen vastaista. Myytti näet antaa lukijan itsensä tehdä työn: hänelle tarjotaan merkkejä, jotka viettelevät päätymään johonkin johtopäätökseen. Myytti ei siis näyttäydy semioottisena vaan induktiivisena järjestelmänä. (emt, 131.) Kun eksplisiittinen ilmaisu tai piilottaminen hävittäisivät myytin tehon, jää myytti heilumaan näiden väliin (emt, 129): lukijalla on koko ajan valittavanaan tulkinnalleen merkitys tai muoto eli lukija hyppii jatkuvasti ensimmäisen ja toisen tason välillä (emt, 123). Myytit voi kuitenkin paljastaa siirtymällä myyttien tasolta kolmannelle, mytologian tasolle, joka mahdollistaa kahdesta ensimmäisestä tasosta irrallisen tarkastelun. Pyrkimyksenä on kääntää myytit itseään vastaan, eli mytologisoida myytit ja tehdä ne näin näkyviksi, jolloin niiltä varastetaan vuorostaan niiden merkitys. (emt, 135)

Barthèsin mukaan myytit ovat siis kiinni historiassa ja siten alttiita historiallisille muutoksille. Muutamat asiat kuitenkin jäykistävät myyttejä siten, että ne voivat säilyä pitkiäkin ajanjaksoja. Yksi syy myyttien pitkäikäisyyteen on jo niiden perusluonteessa: niistä on vaikeaa saada otetta niiden liikkua jatkuvasti semioottisen järjestelmän tasolta toiselle. Myytit saattavat myös hyväksyä osittain niihin kohdistettua kritiikkiä, kunhan vain kova ydin jää koskematta. Tätä Barthès kutsuu rokottamiseksi (*inoculation*) (emt: 150). Myytit siis taipuvat mutteivät murren kritiikin edessä ja saattavat jopa liittää itseensä osia kritiikistä, mikä tekee niistä pitkäikäisiä: myytit näyttävät sallivan kritiikin mutta todellisuudessa näin tapahtuu vain keskustelun marginaaleissa. Tällainen taipuisuus johtuu myyttien kyvystä käyttää hyväkseen useita eri merkkejä kuvaamaan samaa myyttiä: sisältö on laadullisesti rikas

mutta määrällisesti köyhä, kun taas muoto on laadullisesti köyhä mutta määrällisesti rikas (emt, 120).

Tähän myytin taipuisuuteen viittaa myös J.M. Blaut kuvatessaan eurooppakeskeistä historiankirjoitusta. Blautin mukaan eurosentrisyys on myytti, joka on rakentunut erilaisten uskomusten varaan (Blaut 1993: 60). Blautin näkemys myytin rakenteesta on hyvin samankaltainen kuin Barthèsilla,¹² mutta merkkien sijaan Blaut käyttää myytin rakennusosasina uskomuksia: myytit rakentuvat eksplisiittisistä uskomuksista mutta nämä lepäävät implisiittisten uskomusten rakentamalla perustalla. Vaikka yksi uskomus joutuisikin kritiikin kohteeksi ja häviäisi, myytti itsessään ei katoa, sillä muut uskomukset paikkaavat tilanteen (emt, 60). Koska myytti on näkyvien ja näkymättömien uskomusten kokonaisuus, myytti kykenee jatkamaan elämäänsä muokkaamalla hiukan jotain osa-aluetta, kunhan vain myytin kova ydin jää samalla koskemattomaksi.

Myyttien ominaisuuksia ovat siis kyky auttaa ymmärtämään uusia asioita sekä niiden ottaminen itsestäänselvyyksinä. Myyttien metaforaulottuvuus aiheuttaa edellisen ominaisuuden, kun taas varsinkin Barthèsin näkemys viittaa jälkimmäiseen ominaisuuteen. Tiede ja mytologia ovat sidoksissa toisiinsa kahta eri kautta: ensinnäkin ne toteuttavat samaa perustehtävää eli tekevät maailman ymmärrettäviksi ja auttavat integroimaan uusia ilmiöitä kulttuuriin ja sen traditioihin, ja toisaalta tieteen taustalla on mytologinen rakennelma, joka on jäykistynyt läpinäkyväksi ”valkoiseksi mytologiaksi” ja jota tämän vuoksi luullaan epämyyttiseksi ja rationaaliseksi.

3. MORGENTHAUN REALISMI VALLAN TRADITIOSSA

Tässä osiossa käydään ensin lävitse pääpiirteet Hans Morgenthaun näkemyksestä kansainvälisestä politiikasta. Tämän jälkeen käydään lävitse virtauksen teemaa erilaisissa antiikin ja uuden ajan teksteissä. Tästä jatketaan Morgenthaun

¹² Blaut ei kuitenkaan missään vaiheessa viittaa Barthèsiin.

valtanäkemykseen ja käydään syvällisemmin lävitse, mitä hän sanoo valtiomiehen ja valtion selviämisestä kansainvälisessä politiikassa.

3.1. Hans Morgenthaun näkemys kansainvälisestä politiikasta

Hans Joachim Morgenthau (1904-1980) on ollut yksi kansainvälisen politiikan realistisen koulukunnan merkittävimmistä hahmoista. Hänen teoksensa *Politics among Nations*, joka julkaistiin alunperin 1948 ja josta on otettu lukuisia uusia painoksia, on ollut yksi kansainvälisen politiikan perusteksteistä. Morgenthaun opilliset vaikutteet tulevat eurooppalaisesta akateemisesta traditiosta, erityisesti Saksasta, jossa hän suoritti opintonsa ja sai tohtorin tutkinnon Frankfurtin yliopistosta vuonna 1929. (Amstrup 1978.)¹³

Kansainvälisen politiikan keskeinen ja tärkein piirre on Morgenthaun mukaan kamppailu vallasta (Morgenthau 1978, 29). Käyttäessään valtaa kansainvälistä politiikkaa järjestävänä käsitteenä Morgenthaun pyrkimyksenä on löytää jotain yhteistä sekavasta ja epävarmasta maailmasta: ”Tämä kansainvälisen politiikan *itseään toistava luonne*, siis voimatasapainojen asetelmat on se, joka tarjoutuu teoreettiselle systematisoinnille”¹⁴ (Morgenthau 1970, 251). Morgenthau kuitenkin varoittaa reduktionismin vaaroista eli samaistamasta valtaa yksittäiseen asiaan ja muistuttaa vallan olevan hyvin kompleksinen käsite, jota tulee käsitellä laadullisena eikä määrällisenä tekijänä. (emt, 244-245.)

Vallan yhteydessä Morgenthau nostaa esiin edun käsitteen. ’Etu’ tarkoittaa yhteyttä kansainvälisen politiikan todellisuuden ja sitä ymmärtämään pyrkivän ihmisen välillä. Vallan kautta määritelty edun käsite siis selkeyttää kansainvälisen politiikan monimutkaisuutta: se kertoo, miksi valtiot ja valtiomiehet toimivat tietyllä tavalla. Se ei Morgenthaun mukaan viittaa kylmään laskelmointiin parhaasta mahdollisesta toimintalinjasta: se kertoo vain toiminnan ja vallankäytön syistä, olivatpa ne kuinka

¹³ Morgenthauta on usein tulkittu osana amerikkalaista poliittisen realismin traditiota (esim. Bluhm 1965), mutta Amstrupin (1978), Korhosen (1983) ja Petersenin (1999) näkemykset osoittavat vakuuttavalla tavalla Morgenthaun taustan erityisesti eurooppalaisen ajattelun traditiossa.

¹⁴ ”It is this repetitive character of international politics, that is, the configurations of the balance of power, that lends itself to theoretical systematisation.” (Morgenthau 1970, 251, kursivi kirjoittajan.)

satunnaisia tai toisten mielestä järjettömiä tahansa. Koska politiikkaan kuitenkin kuuluu olennaisena osana sattumanvaraisuus ja epävarmuus, todellinen rationaalinen teoria joutuu siivilöimään epäkoherentista tapahtumien ja etujen massasta sen, mikä on pysyvää ja yhteistä. Teorian tulee myös ottaa huomioon, että sen tarjoama kuva on vain ideaalinen malli, joka on ihmisen mielen sisällä eikä sen ulkopuolella epävarmassa ja sattumanvaraisessa todellisuudessa. (Morgenthau 1978, 5-8.) Ulkopoliittikan osalta 'rationaalinen etu' viittaa mahdollisuuksien ja tavoitteiden tasapainoon: valtion ei tule ryhtyä johonkin sellaiseen, jota se ei kykene saavuttamaan hallussaan olevin voimavaroin (Morgenthau 1951, 242). Rationaalinen etu ei siis tarkoita objektiivisesti parasta toimintalinjaa, jollainen on mahdotonta koskaan saavuttaa.

Morgenthau perustaa teoriansa kahden lähtökohdan varaan: ensinnäkin, kansainvälinen politiikka on kamppailua vallasta, ja toiseksi, ihmisluonnetta hallitsevat muuttumattomat lait. (Morgenthau 1978; 4, 29.) Hän ei kuitenkaan tarkenna näiden kahden välistä suhdetta, joten kysymys vallan ja ihmisluonteen välisestä suhteesta antaa mahdollisuuden monenlaisiin tulkintoihin. Yksi selitysmalli on ollut Morgenthaun tulkitseminen osaksi samaa traditiota Augustinuksen ja Reinhold Niebuhrin kanssa (Murray 1996, Bluhm 1965). Tämän tulkinnan mukaan Morgenthau näki maailman kahtiajakautuneena arkipäivän reaalityodellisuuteen, johon kuuluu kamppailu vallasta ja pahuus, ja ikuisen moraalisten totuuksien maailmaan. Tässä ajatusmallissa vallanhalu kumpuaa ihmisluonnosta ja valta kuuluu tämänpuoleiseen reaali maailmaan. Ihmisluonto on siis tämän näkemyksen mukaan ensisijainen vallanhaluun nähden. Toisaalta vallanhimo voidaan nähdä myös ensisijaisena suhteessa ihmisluontoon. Tällaiseen ajatteluun turvaudutaan esimerkiksi silloin, kun käytetään Friedrich Nietzschen filosofiaa Morgenthaun selittäjänä (Petersen 1999, myös Korhonen 1983, 51-52) ja tämä selitysmalli tuntuu uskottavammalta Morgenthaun saksalaisen taustan valossa. Tämän näkemyksen mukaan vallanhalulla on ontologinen tehtävä. Vallanhalu ei tarkoita ensisijaisesti ihmisen halua päästä esimerkiksi johonkin asemaan tai pyrkimystä hankkia materiaalista valtaa vaan halua muodostaa maailmasta ymmärrettävä kuva. Ihmisen kohdatessa maailman sekavana pyrkii hän rakentamaan maailman mieleisekseen ja muokkaamaan sen ymmärrettäväksi esimerkiksi kielen kautta. Ihmisluonne ei ole

paha, sillä ihmiset pyrkivät yleensä hyviin tekoihin. Vallanhalu kuitenkin ajaa heidät törmäyskurssille. Ihmisluonteen näkeminen negatiivisena on siis seurausta vallanhalusta eli vallanhalu on ensisijainen suhteessa ihmisluontoon.

Valta näkyy Morgenthaun teoriassa epävarmaa ja jatkuvasti muuttuvaa maailmaa rakenteellistavana eli strukturoivana tekijänä. Valta siis tuottaa ne puitteet, joiden varassa valtioiden ja valtiomiesten on toimittava. Mikäli valta on ihmisen suuntautumista itsestään ulospäin, kuten turvautuminen Nietzschen ajatteluun Morgenthauta tulkittaessa viittaisi, voidaan sitä kuvata myös ekumeenisen impulssin toteuttamistavaksi: ekumeeninen impulssi tarkoittaa ”halua hävittää rajat, ylittää erilaisuus ja jollain tavalla hallita koko maailmaa”¹⁵ (Shapiro 1994) eli halua tehdä maailmasta symmetrinen omien toiveiden kanssa. Tällainen ajattelu voidaan nähdä eksplisiittisesti esimerkiksi Bysantin valtakunnan kohdalla: bysanttilainen *oikoumene* tarkoitti maailman siirtämistä imperiumin ja keisarin alaisuuteen sekä liittämistä oikeaan uskuntoon. (Watson 1992, 107-108.) Ekumenia viittaa siis haluun toteuttaa maailma omassa mielessä olevan kuvan kaltaiseksi, joka tapahtuu Morgenthaun mukaan politiikan kautta:

”Valtiomiehet ja kansat saattavat perimmiltään haluta vapautta, turvallisuutta, vaurautta tai valtaa itsessään. He saattavat määritellä päämääränsä uskonnollisen, filosofisen, taloudellisen tai sosiaalisen ideaalin suhteen. [...] Mutta aina kun he pyrkivät toteuttamaan päämääränsä kansainvälisen politiikan keinoin, he tekevät sen tavoittelemalla valtaa.”¹⁶ (Morgenthau 1978, 29).

Tähän ekumeeniseen valtakäsitykseen viittaa myös Morgenthaun käsitykset isolationismista ja globalismista. Isolationismin kannattaja pyrkii eristäytymään maailmasta, kun taas globalismin edustaja pyrkii olemaan tekemisissä koko maailman kanssa, mutta vain omilla ehdoillaan. Globalismi on siis eräänlaista ympärikäännettyä isolationismia (’neo-isolationismia’). (Morgenthau 1965, 81-82.) Molemmat perustuvat samanlaiseen ajatukseen maailman muuttamisesta omassa mielessä olevan kuvan kaltaiseksi: mikäli se ei onnistu koko maailmassa kuten globalismi

¹⁵ “The ecumenical impulse – the desire to efface boundaries, overcome difference, and in some fashion master the entire globe [...]” (Shapiro 1994, 433.)

¹⁶ “Statesmen and peoples may ultimately seek freedom, security, prosperity or power itself. They may define their goals in terms of a religious, philosophic, economic, or social ideal. [...] But whenever they strive to realize their goal by means of international politics, they do so by striving for power.” (Morgenthau 1978, 29).

vaatii, isolationisti tekee saman mutta vain omassa maassaan ja jättää ulkomaailman huomiotta.¹⁷

Vaikka vallanhalu tulee näkyviin mitä erilaisimmissa muodoissa, niin politiikassa valta ei tarkoita vain elottoman luonnon kontrollointia vaan kykyä hallita ihmisten ajatuksia ja tekoja. Valta on siis luonteeltaan psykologinen suhde vallan käyttäjän ja kohteen välillä ja se perustuu odotukseen omasta hyödystä, pelkoon seuraavista haitoista tai henkilöiden tai instituutioiden kunnioitukseen. (Morgenthau 1978, 31.) Lisäksi valtaa voi olla karismaattisilla yksilöillä, jotka voivat omalla persoonallaan saada huomattavaa kannatusta riippumatta ajamistaan asioista. (emt, 32.) Valta ei ole kuitenkaan pelkkää vaikuttamista johonkin asiaan (*influence*), sillä valtaa käyttävä voi jättää tällaisen huomioimatta. Kysymys ei myöskään ole pelkästä väkivallasta, sillä vaikka väkivalta onkin yksi merkittävä osa poliittista valtaa, se ei ole missään tapauksessa ainoa vallan keino. Väkivalta saattaa jopa haitata psykologiseen suhteeseen perustuvan vallan saamista, jos liian rajut keinot saavat toiset vastustamaan väkivallan käyttäjää. Lisäksi on huomioitava, mitä vallan lajia on milloinkin mahdollisuus käyttää: kuhunkin tilanteeseen sopivat tietynlaiset keinot, samalla kun jotkin toiset keinot saattavat aiheuttaa vain haittaa. Valta voi myöskin olla oikeutettua (legitiimiä) tai vailla oikeutusta (illegitiimiä) riippuen siitä, onko vallankäytön taustalla muiden hyväksymät moraaliset ja lailliset perusteet. (emt, 31-32.) Moraali ja laki tulevat siis Morgenthauilla näkyviin osana politiikan legitiimisyttä eikä ihmisistä irrallisina moraalinormeina. Tätä taustaa vasten esimerkiksi moraalin universaalisuus tarkoittaa siten moraalikäsitteiden yleisyyttä ihmisten keskuudessa eikä toimintaa ihmisen ulkopuolelta säätelevinä sääntöinä.

Kansainväliselle politiikalle ovat tyypillisiä moraaliset dilemmat, poliittiset riskit ja teoreettiseen ajatteluun sisältyvät epävarmuudet, joiden vuoksi kansainvälisen politiikan väkinäinen rationalisoiminen on mahdotonta. (Morgenthau 1970, 243.) Kansainvälistä politiikkaa ei siis voi pakottaa tietynlaiseksi vain kuvittelemalla siihen

¹⁷ Valtiomiehen rationaalisuus tulee esiin kyvyssä taistella tällaista maailman omaksi kuvaksi muokkaamista vastaan. Rationaalisuus on osa ihmisen persoonaa. Sen tehtävänä on luoda järjestys persoonallisuuden irratioiden ominaisuuksien luomaan kaaokseen yhdistämällä eri suuntiin ohjaavat impulssit ja asettamalla ne järjestykseen. Valtiomiehen toimiessa valtion johdossa, on kyse halujen suhteuttamisesta valtion voimavaroihin: pelkkä moraalinen oikeutus tai jonkin asiantilan toivominen ei riitä kansainvälisessä politiikassa, vaan niiden toteuttamiseen tarvitaan valtaa. (Morgenthau 1951, 241.)

rationaalisia syyn ja seurauksen suhteita, vaan valtiomiehen on elettävä kansainvälisen politiikan ehdoilla. Rationaalissa fantasiamaailmassa eläminen johtaa vain politiikan epäonnistumiseen (Morgenthau 1965, 17). Kansainvälinen politiikka ja valta näyttävät valtiomiehelle luonteeltaan kahtalaisena. Toisaalta valta tarjoaa keinon valtion ekumeenisen impulssin toteuttamiseen eli se antaa esimerkiksi mahdollisuuden hankkia hyödykkeitä, joita ei pystytä itse tuottamaan, tai sen avulla voi saada muut hyväksymään oma ideologinen tai uskonnollinen vakaumus. Toisaalta samalla valtio altistuu toisten valtioiden samankaltaisille pyrkimyksille. Kansainvälisessä politiikassa on nimittäin aina riski, että muut valtiot ovat voimakkaampia ja tällöin valtion on mukauduttava heidän toiveisiinsa ja haluihinsa. Valtion kannalta kansainvälisessä politiikassa on siis kyse oman vallan kannalta hyödyllisten ja uutta luovien ominaisuuksien edistämisestä sekä haitallisten ja tuhoavien ominaisuuksien hallinnasta ja minimoimisesta. Ne vallan elementit, jotka ovat edullisia omissa käsissä, ovat tuhoavia toisten käyttäessä niitä itseä vastaan.

3.2. Luova ja tuhoava valta

Ajatus tuhon ja luomisvoiman paradoksista oli esillä jo antiikin aikana. Esimerkiksi Dionysos-kultti perustui pitkälti näkemykseen luomisen ja tuhoamisen yhteenkietoutumisesta (Bowie 1990, 56). Sama näkemys löytyy aikakauden elementtiopista: kreikkalaisten ajattelussa tuli, joka oli aikakauden tuhoisinta energiaa (Burkert 1979, 20), oli samalla luomisvoiman symboli. Esimerkiksi Hefaistosta, tulen jumalaa, palvottiin kaikesta siitä materiaalisesta hyvästä, jota tuli sai aikaiseksi. Hefaistos oli jumalallinen seppä, joka kykeni valjastamaan tulen omiin tarkoituksiinsa ja muokkaamaan sillä eri raaka-aineista hyödykkeitä ihmisten käyttöön. Hefaistos olikin varsinkin Ateenassa käsityöläisten palvoma jumala. (Guthrie 1964, 51.) Tämä tulen paradoksi (tuhovoima on luomisvoimaa) oli korostuneesti esillä varhaisantiikin aikana erilaisissa myyteissä, jolloin esimerkiksi tulen kahden eri ominaisuuden jumalat (tuho ja Hades sekä luominen ja Hefaistos) olivat sijoittuneet samaan paikkaan eli alamaailmaan. Alamaailma oli paikka, jossa sijaitti paradokseja ja vastakkaisuuksia mutta aivan erityisesti se oli paikka, jossa tuhovoima muuttui luomisvoimaksi. (Kingsley 1995, 70.) Sama voima, joka kykenee

hävittämään, kykenee myös tuottamaan uutta. Tulen käyttäjän osalta pohjimmiltaan kysymys oli siis arvoituksen ratkaisemisesta: oli päästävä käsiksi tuhon taustalla vaikuttavaan salaisuuteen ja tätä kautta saatava tulen luomisvoima omiin käsiin.

Empedokleella¹⁸ alamaailman tuli oli osa elementtioppia. Tämän mukaan maailmassa oli pysyvää neljä elementtiä (tuli, vesi, maa ja ilma) sekä kaksi näiden välistä voimaa (viha ja rakkaus). Viha oli elementtejä erottava ja rakkaus yhdistävä voima, josta seurasi, että näkyvä todellisuus oli elementtien jatkuvaa virtausta yhteen tai erilleen. (Burnet 1964, §51-§55.) Empedokleen mukaan maailma ei ole koskaan muuttumaton, sillä jatkuvasti on käynnissä virtaus hajottavien ja yhdistävien voimien välillä. Pysyvää kuitenkin on juuri tämä kasaantumisen ja hajoamisen sykli.¹⁹ Henkilö, joka oppisi vihan ja rakkauden salaisuudet saisi kyvyn kontrolloida maailmaa.²⁰ Empedokleen mukaan myös maailman synty heijasteli tätä jakautumista hajoamiseen ja yhdistymiseen: alunperin rakkaus oli vallitseva, jolloin kaikki oli yhtä. Asioilla ei siis ollut omaa yksilöllisyyttä, sillä kaikki oli tiivistyneenä yhteen. Vihan voima sai kuitenkin näkyvän maailman oliot syntymään ja eroamaan alkuperäisestä ykseydestään. (Burnet 1964, §55.) Hajottaminen siis synnytti alun massasta useita erilaisia olentoja ja tästä seurasi, että viha olikin uutta luova eikä asioita yhdistävä rakkaus.

Haitallisten virtausten hallinta valtion edun puolesta oli tuttua myös Aristoteleelle. Poliitiikka kuului käytännöllisen järjen eli tekojen alaisuuteen, sillä sen tehtävänä on varmistaa hyvä toiminta eli mikä on hyvä ihmisille (Aristoteles 1989, 1140b). Henkilöä, joka kykenee tekemään näin kutsutaan valtiomieheksi (Aristoteles 1140b). Aristoteleen mukaan ihmisellä on sekä rationaalinen ja irrationaalinen puolensa, ja rationaalinen puoli jakaantuu vielä tieteelliseen ja harkitsevaan osaan. Tieteellinen osa keskittyy asioihin, jotka eivät voi olla toisin, kun taas harkitsevaan osaan

¹⁸ Empedokleen omia teoksia ei ole säilynyt jälkipolville kokonaisina. Sen sijaan yksittäisiä fragmentteja on jäänyt jäljelle. Tässä käytetyt fragmentit on poimittu teoksesta *The Presocratic Philosophers* (Kirk, Raven & Schofield 1983).

¹⁹ "So insofar as they have learned to grow one from many, and again as one grows apart grow many, thus far do they come into being and have no stable life; but insofar as they never cease their continual interchange, thus far they exist always changeless in the cycle." (Simplicius in *Phys.* 158, 1; teoksessa Kirk et al. 1983.)

²⁰ "You shall learn all the remedies that there are for ills and defence against old age, since for you alone will I accomplish all this. And you shall stay the force of the unwearied winds which sweep over the earth and lay waste the fields with their blasts; and then, if you wish, you shall bring back breezes in requital." (Diogenes Laertius VIII, 59; teoksessa Kirk et al. 1983.)

kuuluvat asiat, joissa ihmisellä on valinnanvaraa. (Aristoteles 1989, 1139a.) Käytännöllinen järki kuuluu näistä jälkimmäiseen (Aristoteles 1140b). Kun jokaisella on periaatteessa mahdollisuus toimia haluamallaan tavalla, on valtiomiehen oltava muiden yläpuolella kieltämässä yhteisön kannalta haitallisia ja edistämässä hyödyllisiä tekoja. Usean ihmisen jatkuvasti toistuvat teot synnyttävät ”tekojen virran”, jota valtiomiehen tehtävänä on siis hallita. Pyrkimyksenä on saada aikaiseksi hyvä toiminta, joten tavoitteena on muokata tekoja siten, että ne palvelevat yhteisön etuja. Kysymys on siis potentiaalisesti haitallisten tekojen muuntamiseksi sellaisiksi, että teot muodostavat hyvän toiminnan.

Sama ajatus tuhon ja luomisvoiman yhteydestä löytyy Niccolò Machiavellin ohjeista ruhtinaalle. Asia, joka yhdistää tuhon ja luomisvoiman Machiavellin teksteissä on kohtalo. Pohjimmiltaan kohtalo on tuhoava voima, kuin tuhoisa virta, joka vihastuessaan saa aikaiseksi valtavaa tuhoa. (Machiavelli 1969, 90.) Kohtalo on juonikas ja muuttaa jatkuvasti muotoaan, joten se kykenee murtautumaan ruhtinaan suojausten lävitse, mikäli tämä ei ole tarkkaavainen. Ruhtinas voi kuitenkin käyttää myös hyväkseen ”Lady Fortunan” tarjoamia mahdollisuuksia: kun tarkkaavaisuutensa herpaannuttavaa ruhtinasta kohtaa tuho, antaa kohtalon merkkien ja tilanteen tarkka havainnointi valppaalle ruhtinaalle mahdollisuuden menestykseen (Machiavelli 1969, 91). Menestyksen ei kuitenkaan pidä antaa sokaista, sillä samat keinot, jotka toivat menestyksen eivät välttämättä enää toimi tilanteen ja kohtalon muuttuessa. Machiavelli kirjoittaa:

”Yhteenvetona voin siis todeta, että suhdanteiden vaihdellessa mutta ihmisten tarpoessa sinnikkäästi yhtä ja samaa tietä ihmisten on hyvä olla niin kauan kuin suhdanteet ja heidän menettelytapansa käyvät yksiin. Mutta kun näiden välille syntyy ristiriitaa, heidän menestyksensä aika on ohi.” (Machiavelli 1969, 92.)

Thomas Hobbesin luonnontilan käsite (*state of nature*) viittaa tilanteeseen, jossa mikään ylempi taho ei määrittele ihmisten suhteita ja tästä johtuen ihmiset elävät jatkuvassa pelossa. Tämä johtuu ihmisten synnynnäisistä haluista: ihminen on kuin mekaaninen laite, joka suuntaa kohti haluamaansa ja jos kaksi ihmistä haluaa samaa asiaa pyrkivät nämä tuhoamaan tai alistamaan toisensa saadakseen haluamansa. (Hobbes 1973; 1, 63.) Luonnontila siis syntyy näin käyttäytyvien ihmisten

kokonaisuudesta, mikä tarkoittaa ihmisten yhteisen edun jäämistä kunkin omien etujen jalkoihin. Tämän vuoksi myöskään vakaan yhteiskunnan tuomat edut (esimerkiksi teollisuus, maanviljelys, liikennevälineet, tieto, aika ja taiteet) jäävät saamatta ja tilalla on vain jatkuva kuolemanpelko. (emt, 64-65.) Ihmiset kuitenkin voivat päästä pois luonnontilasta muodostamalla valtion (*Common-Wealth*). Valtion johtoon nousee yksi tai useampia henkilöitä, jotka sulauttavat kaikkien ihmisten yksittäiset halut yhdeksi valtion haluksi. Vallan liike muistuttaa ympyrää: ihmiset luovuttavat valtansa hallitsijalle, joka alkaa käyttämään sitä hyväkseen suojellakseen ihmisiä ajautumasta luonnontilaan. Tämä tapahtuu käyttämällä ”vallan terroria” ihmisten painostamiseen yhteisten lakien ja sääntöjen noudattamiseen. (emt, 87-90.) Hallitsija siis oppii käyttämään hyväkseen voimia, jotka vapaina ollessaan ovat tuhoisia mutta jotka oikein kontrolloituina antavat mahdollisuuden esimerkiksi teollisuuden ja taiteiden luomiseen. Yksi esimerkki tästä on ihmisten kuolemanpelko, joka kontrolloimattomana ajaa ihmisen toisten kimppuun ettei kukaan ehtisi surmata häntä ensin mutta joka hallitsijan manipuloimana ohjaa noudattamaan yhteisiä sääntöjä. (emt, 87.)

Luomisen ja tuhoamisen ulottuvuudet ovat siis läsnä kaikissa yllä kuvatuissa tapauksissa. Hefaistoksen tuli, Empedokleen viha ja rakkaus, Aristoteleen teot, Machiavellin kohtalo ja Hobbesin halut rakentuvat kaikki samalle ajatukselle tuhon ja luovuuden läheisestä yhteydestä. Kaikkien kolmen yhteydessä nousee keskeisenä esiin kontrolloinnin merkitys: tuhoavat voimat ovat uutta luovia, kun ne saadaan valjastettua eli toimimaan omien tarkoituksien mukaan. Hefaistos, filosofi, valtiomies, ruhtinas ja hallitsija ovat kaikki henkilöitä, jotka kykenevät tähän. He ovat siis päässeet perille tuhoavan voiman ominaisuuksista, joka mahdollistaa tämän voiman hyväksikäytön. Samalla kyseinen voima on kussakin tapauksessa tuhoava, mikäli se irtoaa hallinnasta ja pystyy liikkumaan vapaasti. Varsinaisen luomis- ja tuhoivoiman yhteyden lisäksi on huomionarvoista, että jokaisella tämä paradoksi ilmenee virtauksen yhteydessä. Virta on siis se metafora, jonka ympärille tämä paradoksi rakentuu. Hefaistos käytti hyväkseen maanalaisia tulen virtauksia²¹ ja Empedokleella virtauksen ajatus oli hänen koko filosofiansa perusta. Samoin

²¹ Esim. Kingsley 1995, 356-357: ”In short, in these [underworld] streams of water and fire we have all the basic materials for magnificent allegory [...]”

Aristoteleella on nähtävissä tekojen virran kontrollointi. Machiavelli kuvaa kohtaloa eksplisiittisesti tuhoisaksi virraksi. Samoin Hobbesin ihmisistä koostuvat inerttiset massat toimivat hallittavina virtoina. Virtaus on siis se metafora, jonka varaan vallan paradoksin traditio rakentuu.

3.3. Vallan synty Morgenthaun poliittisessa realismissa

Morgenthaun mukaan vallan virralla on siis kaksi eri puolta: positiivinen eli luova, kun valta on omissa käsissä, sekä negatiivinen eli tuhoava, kun valta on toisten käsissä ja sitä käytetään itseä vastaan. On myös syytä huomata, että nämä kaksi puolta elävät yhtä aikaa, vaikka ne saattavat näyttäytyä eri aikoina (katso 3.1.). Tällaisen vallan virran taustalla ovat eri elementit, joista yhdistelemällä muodostuu varsinainen valtion käytettävissä oleva valtaresurssi. Eri elementtejä vallan taustalla ovat maantiede, luonnonvarat, teollisuus, sotilaallinen valmius, väestö, kansan luonne, kansan moraalit, diplomatian laatu (*quality of diplomacy*) ja hallinnon laatu (*quality of government*).

Maantiede viittaa valtion maantieteelliseen sijaintiin esimerkiksi suhteessa muihin valtioihin tai suuriin vesiväyliin, mutta myös valtion kokoon. Maantiede joko yhdistää tai erottaa eri valtioita toisistaan mutta vaikuttaa myös valtion haavoittuvuuteen: laaja pinta-ala mahdollistaa valloittajan viivyttämisen mutta myös strategisten toimintojen hajauttamisen eri paikkoihin. (Morgenthau 1978, 115-120.) Läheisesti yhteydessä maantieteeseen ovat valtion *luonnonvarat*. Luonnonvaroista kaksi nousee ylitse muiden: ruoka ja raaka-aineet. Ruuan merkitys syntyy valtion kyvystä ruokkia kansalaisensa ja mikäli valtio itse ei kykene tuottamaan elintarvikkeita, joutuu valtio ostamaan ruokansa ulkomailta, ja tällöin valtio tekee itsensä haavoittuvaiseksi. Raaka-aineet liittyvät suoraan valtion sotilaalliseen kapasiteettiin ja käytössä olevaan teknologiaan. Erilaiset teknologiat vaativat näet erilaisia raaka-aineita, mikä näkyy esimerkiksi energiantuotannon perustan muuttumisena hiilestä öljyyn. (emt, 120-123.) Valtion *teollisuus* taas antaa mahdollisuuden valtiolle käyttää hyväkseen luonnonvarojen sisältämän potentiaalivallan luomisessa. Teollisuudella on myös suoranainen yhteys valtion käytettävissä

olevaan asevoimaan: nykyaikainen ja tehokas teollisuus kykenee tuottamaan armeijan tarvitsemia nykyaikaisia aseita ja viestivälineitä. (emt, 123-126.) Teollisuuden sijaan voitaneen puhua yleisemmin talouden merkityksestä vallan osatekijänä.

Edellä mainitut vallan elementit tulevat merkityksellisiksi erityisesti *sotilaallisen valmiuden* yhteydessä. Sotilaallinen valmiuden osalta kaikkein tärkeimpiä tekijöitä ovat teknologia, johtamistaidot ja asevoimien määrä ja laatu. Teknologia viittaa yksinkertaisesti armeijan käytössä olevan varustuksen teknologiseen tasoon, kun taas johtamistaito tarkoittaa sotilaallisten ja poliittisten johtajien kykyä käyttää hyväkseen käytössään olevia asevoimia, havaita muutokset taktiikassa ja teknologiassa sekä muokata omat asevoimat uuden taktiikan ja teknologian mukaisiksi. Kuitenkin vasta asevoimien määrä ja laatu yhdessä muodostavat valtion vallan, sillä ilman tarpeeksi suurta joukkojen määrää huippulaadukkaatkin asevoimat jäävät toisten asevoimien massan alle. (emt, 126-130.)

Eri valtioiden *väestöt* eivät ole samansuuruisia, joten maailman väestön jakaantuminen eri valtioiden välillä ja sisällä vaikuttaa talouteen (esimerkiksi teollistumiseen) sekä valtioiden kykyyn koota armeijoita. Väestön tietynhetkisen jakautumisen lisäksi on huomioitava väestökehityksen historialliset suuntaukset, kuten esimerkiksi syntyvyys ja kuolleisuus, jotka vaikuttavat valtaan tulevaisuudessa. (emt, 130-134.) Väestöön liittyy myös *kansan luonne*, jolla Morgenthau tarkoittaa kansan kulttuurisia piirteitä. Luonteella tarkoitetaan tiettyjä piirteitä, jotka ovat yhteisiä tai yleisiä valtion kansalaisten parissa. Tämä näkyy käytännössä esimerkiksi eri instituutioiden (muun muassa armeija) arvostuksen määrässä. (emt, 134-140.) *Kansan moraal*i taas viittaa kansalaisten halukkuuteen seurata johtajiaan ja alistua heidän tekemiin päätöksiin niin sodan kuin rauhan aikana. Moraali on kuitenkin luonteeltaan epävakaa ja se saattaa muuttua tapahtumien mukana. (emt, 140.)

Kaksi viimeistä vallan resurssia ovat Morgenthaun eri elementeistä etusijalla. Diplomatian ja hallinnon luonne nimittäin määräävät sen, millä tavoin muut elementit muodostetaan kokonaisuudeksi (emt, 146). *Diplomatia* on vallan varsinainen luoja, sillä se kokoaa eri vallan resurssit yhdeksi kokonaisuudeksi ja liittää ne yhteen oikeassa suhteessa, jolloin kukin resursseista saa merkityksensä osana

kokonaisuutta. Diplomatian toinen puoli on valtion kannalta keskeisten tilanteiden havaitseminen, joissa valtaa käytetään. Onnistumisen salaisuutena on vallan resurssien oikean sekoitussuhteen ymmärtäminen, valtion kannalta tärkeimpien poliittisten tilanteiden havaitseminen sekä näiden kahden välillä vallitseva harmonia. Diplomatia on siis valtion vallan älyllinen osa, joka määrää valtaresurssien käytöstä. (emt, 146-150.) Myös *Hallinnon luonne* on keskeinen osa vallan ja ulkopoliitiikan suhdetta. Hyvä hallinto näet pitää tasapainossa resurssit sekä ulkopoliitiikan, samoin kuin yksittäiset elementit suhteessa toisiinsa. Hyvä hallinto myös kykenee hankkimaan kansalaistensa luottamuksen ajamalleen politiikalle. Kaikkein merkittävin puoli hyvässä hallinnossa on kuitenkin sen riippumattomuus. Hallinto ei nimittäin saa antaa periksi kansalaismielipiteelle, sillä yleinen mielipide yleensä asettaa hetkelliset hyödyt pitkäaikaisten edelle. Hallinnon on myös otettava huomioon toimiensa vaikutus ulkomaiden kansalaismielipiteeseen sekä ajateltava kotimaisten toimiensa vaikutuksia kansainvälisesti. (emt, 150-155.) Hallinto on siis diplomatian antamien ohjeiden toteuttamista mahdollisimman hyvin.

3.4 Vallan kontrollointi

Valtiomies kontrolloi valtaa neljällä eri arviointioperaatiolla, joissa jokaisessa pyrkimyksenä on saavuttaa kullekin elementille optimaalinen tila. Ensimmäinen näistä operaatioista keskittyy yksittäisen tekijän sisäisiin muutoksiin. Tässä operaatiossa seurataan elementin sisäiseen kokonaisuuteen mahdollisesti vaikuttavia tapahtumia ja trendejä sekä muita muutoksia ja niiden seurauksia valtion kokonaisvaltaan. Esimerkki ensimmäisestä arviointioperaatiosta vaikkapa se, miten ydinvoiman käyttö vaikuttaa teolliseen kapasiteettiin. Toinen operaatio suhteuttaa eri tekijät toisiinsa, eli kuinka muutokset yhdessä elementissä vaikuttavat muihin ja tätä kautta edelleen valtion kokonaisvaltaan. Kolmas arviointioperaatio suhteuttaa kussakin elementissä tapahtuvat muutokset muiden valtioiden elementteihin. Kyse on siis kunkin vallan osatekijän suhteellisuudesta muiden valtioiden vastaaviin osatekijöihin. Neljäs operaatio liittyy arviointiin mukaan ajallisen ulottuvuuden eli kysymys on siitä, kuinka muutokset vaikuttavat eri aikaväleillä ja varsinkin pitkän

ajan kuluessa. Pienetkin eroavaisuudet ja muutokset saattavat nimittäin vaikuttaa huomattavasti kasaantuessaan valtion kokonaisvaltaan. (emt, 156-158.)

Eri elementit ovat jatkuvasti muutostilassa (*flux*)²² ja tämän muutoksen kontrollointi on valtiomiehen tai diplomaatin tehtävä. Kaikki pienet elementit ovat kuin jatkuvasti suuntaansa ja nopeuttaan vaihtavia puroja, jotka yhdistyessään muodostavat vallan virran (*stream of power*).²³ Vallan kontrolloiminen on kuitenkin äärimmäisen vaikea tehtävä, sillä vaikka kyseessä olisi ideaalitalanne, jossa ulkopoliittikan päättäjä olisi henkisiltä kyvyiltään virheetön ja hänellä olisi täydelliset tiedot kaikista asiaan vaikuttavista seikoista, jää silti aina sattuman mahdollisuus. Sattuma saattaa siis pilata muuten täydellisesti muodostetun politiikan, sillä siihen on mahdotonta varautua ennakkoon. Tämän vuoksi päätöksenteko kansainvälisessä politiikassa on aina sarja toisiaan seuraavia aavistuksia ja ulkopoliittikan menestys perustuu näiden aavistusten oikeellisuudelle. Menestys voi myös johtua muiden tekemistä virheistä enemmän kuin omien aavistusten pätevydestä. (emt, 158-160.)

Yksi tyypillisimmistä virheistä, joita ulkopoliittikan suhteen tehdään, on ymmärtää valta absoluuttiseksi eikä suhteelliseksi. Valta näet määräytyy aina suhteessa toisiin valtioihin eikä muista irrallisella mittatikulla: jos Yhdysvallat on suurvalta, Yhdysvaltojen valta suhteessa muihin valtioihin on suuri. Valta määritellään myös aina suhteessa siihen hetkeen, jolloin sitä tarkastellaan eikä johonkin historialliseen tilanteeseen. Esimerkiksi Ranska teki virheen verratessaan omaa valtaansa vuonna 1939 ensimmäisen maailmansodan jälkeiseen tilanteeseen. Tästä seurasi, että ranskalaiset uskoivat olevansa yhä edelleen yhtä voimakkaita kuin silloin. Tosiasiassa Ranska vertasi tällöin omaa valtaansa vuonna 1939, ei omaansa, vaan Saksan valtaan vuonna 1919, mikä johti tilanteen väärinarvioimiseen. (emt, 160-162.)

Toinen virhe on luulla vallan olevan luonteeltaan muuttumatonta. Tämä virhe ilmenee muun muassa uskomuksena, että kerran saavutettu valta säilyy ikuisesti ja

²² Flux-käsitteen voidaan katsoa kuvaavan laajemminkin kansainvälisten suhteiden traditiota. Esimerkiksi Osmo Apunen on käyttänyt kyseistä käsitettä järjestämään realismin tekstuaalista korpusta. (Apunen 1995.)

²³ Virtaavuuden tematiikka on muutenkin vahvasti läsnä Morgenthaun teksteissä. Tästä hyvänä esimerkkinä on hänen tutkimustapansa: "Voisi sanoa Morgenthaun tutkimusstrategiasta, että on ikään kuin hän haluaisi rakentaa lammikon, mutta ryhtyy työhön rakentamalla ensin joen yrittäen sitten padota tätä jokea." (Korhonen 1983, 68.)

että menestyksen salaisuus on jatkuvasti sama. Kuitenkin vallan elementtien keskinäinen suhde muuttuu jatkuvasti ja säilyttääkseen valtansa päätöksentekijöiden ymmärrettävä vallan muuttuva luonne. Halu luoda pysyviä malleja ja löytää kestäviä politiikan lakeja on luonnollista ihmisille, jotka kohtaavat kansainvälisen politiikan epävarmuudet ja kaoottisuuden. Päätöksentekijältä kuitenkin vaaditaan luovaa mielikuvitusta ja kykyä ymmärtää jatkuvasti muuttuva tilanne, jotta valtio menestyisi myös tulevaisuudessa. (emt, 162-164.)

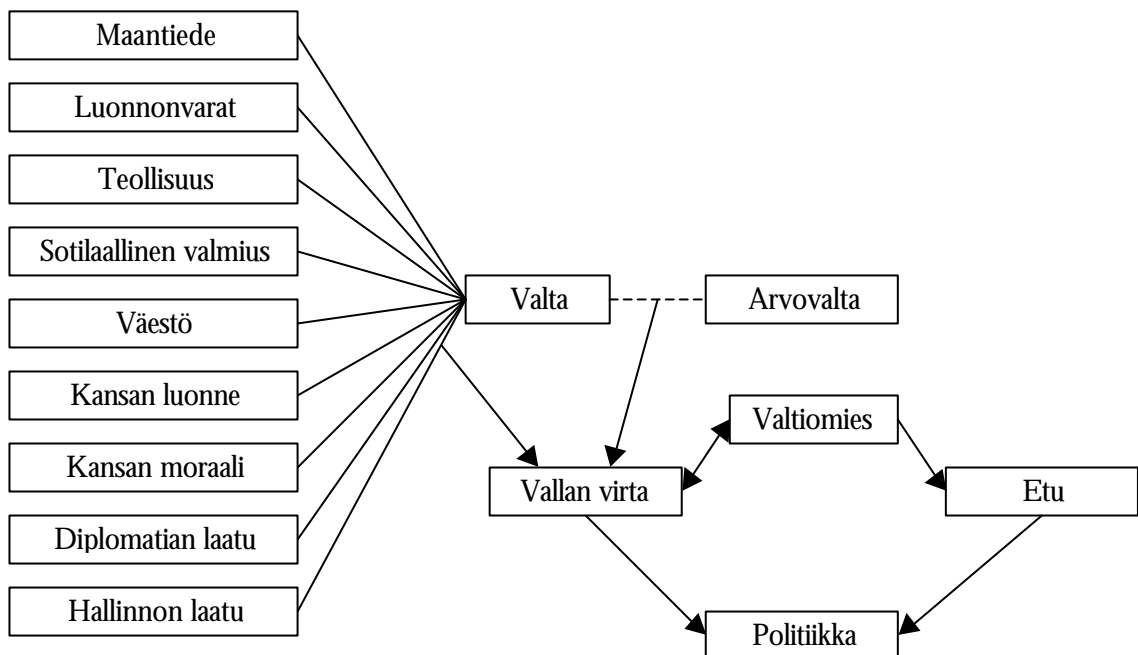
Kolmas yleinen virhe on luulla vallan rakentuvan vain yhdestä osatekijästä tai painottaa liikaa yhden elementin merkitystä suhteessa toisiin. Esimerkiksi geopolitiikka korottaa maantieteen, nationalismi kansan luonteen ja militarismi sotilaallisen valmiuden muiden vallan osatekijöiden yläpuolelle. Samalla näiltä ajatusmalleilta jää huomaamatta muiden vallan elementtien merkittävä rooli sekä suhteessa valtion kokonaisvaltaan että vallan muihin osatekijöihin. Yksisilmäinen ajattelu johtaa vääristyneeseen kuvaan sekä oman vallan määrästä että hyödyllisistä ulkopoliittikan päämääristä. Esimerkiksi geopolitiittinen ajattelu johtaa maantieteen merkityksen ylikorostumiseen päätöksentekijöiden laskelmissa sekä ulkopoliittikan päämäärien vääristymiseen maantieteellisen laajentumisen hyväksi. (emt, 164-170.)

Vähintään yhtä tärkeää kuin muodostaa juuri optimaalinen määrä valtaa eri elementtejä yhdistelemällä on saada muut vakuutetuiksi omasta vallasta. Tällöin siirrytään arvovaltopoliittikkaan (*policy of prestige*). Arvovalta on se osa vallasta, jonka kautta valta saa aikaan vaikutuksen toisten mielissä. (emt, 78.) Kumpikaan, valta tai arvovalta, ei kuitenkaan ole riippuvainen toisesta, vaikka niiden välillä onkin vaikutussuhde. Niillä on nimittäin osittain oma elämänsä eivätkä muutokset yhdessä välttämättä merkitse muutosta toisessa. (Morgenthau 1965, 10.) Arvovalta on tavallaan vallan puskuri: se mahdollistaa vallankäytön ilman, että valtion tulee turvautua suoraan varsinaisiin vallan instrumentteihin. Se saattaa kuitenkin epäonnistua kolmella eri tavalla. Ensinnäkin, arvovaltopoliittikka saatetaan sitoa yksittäiseen asiaan tai tapahtumaan. Se on kuitenkin kokonaisuus, joka muodostuu paitsi nykyisistä niin myös menneistä tapahtumista. Yksittäiseen tapahtumaan ei saa jäädä kiinni arvovallan menettämisen pelossa, sillä se kestää yksittäiset iskut. (Morgenthau 1978, 88; 1965, 10-11.) Toinen tapa epäonnistua on perustaa

arvovaltansa huijaukseen, jolloin pyritään korottamaan arvovalta suuremmaksi kuin varsinainen valta oikeuttaisi. Mikäli huijaus paljastuu, kokee arvovalta kolauksen, josta sen on vaikea nousta entiselleen. (Morgenthau 1978, 89.) Kolmas tapa epäonnistua on vähätellä arvovaltaansa. Tällöin syntyy ongelmia, mikäli pyrkii myöhemmin käyttämään valtaansa, jolloin arvovallan puute pakottaa käyttämään varsinaisia valtaresursseja. (emt, 90-91.)

Morgenthau jaottelussa valtakamppailun kolmeen eri malliin (imperialistiseen, vallitsevan tilanteen säilyttämiseen (status quo –politiikka) ja arvovaltapolitiikkaan (emt, 42-91)) näkyy viimeksi mainittu joko keinona kahden muun saavuttamiseen tai pyrkimyksenä arvovallan itsensä hankkimiseen. (emt, 77.) Arvovaltapolitiikka on parhaimmillaan ollessaan osa muuta politiikkaa. Sen sijaan arvovallan havitteleminen sen itsensä vuoksi on Morgenthaun mukaan vaarallista: valtion sisällä se on vain typerää, mutta kansainvälisessä politiikassa se on 'tulella leikkimistä', mikä hämärtää muiden näkemyksen omasta vallasta ja saattaa tehdä arvovallan itsensäkin tehottomaksi. (emt, 85-88.)

Morgenthaun valtakäsityksestä voidaan siis muodostaa seuraavanlainen kuvio:

Kuviosta näkyy, miten yksittäiset valtaelementit sulautuvat vallaksi ja kuinka tällä vallalla on yhteys sen näkyvään puoleen eli arvovaltaan. Valtaelementtien sulautuminen ja vallan suhde arvovaltaan muodostavat varsinaisen vallan virran, jonka valtiomies sitoo yhteen edun kanssa ja muokkaa näistä valtion varsinaisen ulkopoliittikan.

3.5. Valtiomies vallan virran kontrolloijana

Vallan virran hallitseminen vaatii valtiomieheltä rationaalisuutta. Morgenthauille rationaalisuus on kuitenkin ihmisen persoonan ominaisuus eikä osa universaalia järjestystä, jollaiseksi Morgenthau kuvaa liberalismia, marxismia ja behavioralismin maailmankuvat (Morgenthau 1970, 244). On myös huomattava, että Morgenthaun tarkoittama rationaalisuus ei ole kylmän viileää asioiden harkitsemista vaan se on todellakin vain yksi osa ihmisen persoonallisuutta, jolloin siihen vaikuttavat myös ihmisen irrationaalit puolet. Rationaalisuuden lisäksi ihmiset ovat moraalisia ja hengellisiä olentoja (emt, 245) ja nämä ominaisuudet rajoittavat ihmisten kykyä järkipäiseen harkintaan: irrationaalisuus rajaa tiettyjä vaihtoehtoja pois rationaaliselta harkinnalta.²⁴ Tämän ihmisen sisäisen rajoituksen lisäksi myös ulkoinen maailma on rajoittava tekijä. Poliittikka on näet luonteeltaan sattumanvaraista eli kontingenttia (emt, 254) ja tämä rajoittaa kykyä rakentaa raudanlujia teoreettisia malleja kansainvälisen politiikan ilmiöistä valtiomiehen tueksi.

Käsite, jonka Morgenthau tuo esiin vallan virran kontrolloimiseksi, on kansallinen etu. Kansallisen edun käsite on toimintaa järjestävä tekijä, joka antaa valtiomiehelle mahdollisuuden kohdentaa valtaa tiettyihin asioihin ja unohtaa toiset asiat. Edun

²⁴ Morgenthaun näkemys rationaalisuudesta on usein väärinymmärretty. Esimerkiksi J. Ann Ticknerin näkemys samaistaa Morgenthaun näkemyksen teoriasta ja maailmasta ja kritisoi tämän pohjalta ajattelun universaaliutta ja rationaalisuutta (Tickner 1988, 57). Morgenthau kuitenkin puhuu universaalia rationaalisuutta vastaan esimerkiksi *Scientific Man vs. Power Politics* -kirjassa ja korostaa rationaalisuuden olevan vain yksi osa ihmisen persoonaa. Samoin Ticknerin väite, että Morgenthaun näkemys vallasta perustuu pakottamiseen ja dominointiin (Tickner 1988, 61) on hyvin suppea kuva Morgenthaun ajattelusta, jossa painopiste on vallan psykologisessa perustassa (Morgenthau 1978, 31; Morgenthau 1962). Morgenthau itse asiassa kritisoi monessa kohti materialistista valtakäsitystä, jossa valta perustuu aineelliseen voimaan, sekä näkemystä vallasta pakottamisena, joka hänen mukaansa on tehotonta (Morgenthau 1978, 168-170; Morgenthau 1965, 5).

käsite ei synny kylmän rationaalisen pohdinnan seurauksena vaan kuten yllä jo todettiin, etu tarkoittaa mitä tahansa minkä valtiomies näkee tavoittelemisen arvoisena. Etua voidaan kuvailla asiantilana, joka halutaan saavuttaa politiikan avulla. Tärkeintä on kuitenkin, että etu on saavutettavissa vallan avulla ja että se ei tee kaikkein tärkeintä etua eli omaa olemassaoloa mahdottomaksi (Morgenthau 1952, 15). Etu ei myöskään saa Morgenthaun mukaan johtaa suoraan ja automaattisesti universaaleista periaatteista, jolloin kunkin tilanteen erityispiirteet jäävät havaitsematta (emt, 7).

Edun määrittelemistä vaikeuttaa neljä ajattelua vääristävää seikkaa. *Utopia-ajattelu* viittaa kansainvälisen politiikan näkemiseen sellaisena kuin sen haluaisi nähdä eikä sellaisena kuin se on. Tämä johtaa oman toiminnan näkemiseen ainoana oikeana tapana toimia ja omien intressien yleistämiseen kaikkia koskeviksi. Tällöin ajaudutaan yksipuoliseen näkemykseen, jossa jokainen eri tavalla toimiva ja ajatteleva leimataan rikolliseksi ja pahaksi. Tämä hävittää kyvyn havaita, etteivät kaikkien edut ja näkemykset maailmasta ole samankaltaisia. Poliitiikan korvaa 'järjestelmä', jossa jokaisella on oma paikkansa ja yhden valtion pyrkimys muuttaa asemaansa nähdään epäjärjestyksen luomisena, jopa rikollisena. (emt, 92-101.) *Legalismi* tarkoittaa juridista suhtautumista kansainvälisen politiikan ongelmiin. Tällöin jätetään huomiotta asiaan liittyvät ja ongelmaa edeltävät, rinnakkaiset ja tulevat seikat. Ongelmista tehdään oikeustapauksia, jolloin niitä ei nähdä osana suurempaa kuviota vaan ne irrotetaan maailmasta yksittäistä ratkaisua varten. Tällöin jätetään huomiotta, että yksittäinen tapaus saattaa olla vain oire jostain suuremmasta ongelmakokonaisuudesta, esimerkiksi jonkun valtion voimistumisen seurauksena syntyvistä uudelleenjärjestelyistä. Legalistinen ajattelu myös turvaa liikaa lain suojelemaan voimaan. Tällöin unohtuu, että kansainvälisen laki perustuu yksittäisten valtioiden vallalle ja eduille. Tämä merkitsee, että lakinormit häviävät heti, jos valtiot eivät katso niitä puolustamisen arvoisiksi tai jos normeja puolustavien valtioiden valta heikkenee. (emt, 101-113.) *Sentimentalismi* viittaa ulkopoliitiikan hoitamiseen tunnepohjalta ja aivan erityisesti julkisen mielipiteen dominoimana. Tällöin asioiden hoitamisesta tulee poukkoilevaa mielialojen vaihdellessa ja muut valtiot eivät kykene enää luottamaan jatkuvasti mieltään muuttavan valtiomiehen toimintaan. Sentimentalismi merkitsee myös oman toiminnan sovittamista universaaleiksi

miellettyihin moraalinormeihin, joiden kautta haetaan ohjeet, kuinka toimia aina ja kaikissa tilanteissa. Valtio alkaa puuttua kaikkiin sellaisiin asioihin, jotka eivät varsinaisesti vaikuta valtioon mutta joihin on pakko reagoida, koska ne ovat 'väärin'. Tästä esimerkkinä Morgenthau mainitsee Trumanin doktriini, joka lupasi taistella kommunismia vastaan aina ja kaikkialla. Tällöin Yhdysvallat tuli sekaantuneeksi esimerkiksi Kaakkois-Aasiassa olleisiin kolonialismin vastaisiin vallankumoustaisteluihin, joita käytiin nimellisesti kommunismin lipun alla mutta joissa tärkeintä oli maan vapauttaminen siirtomaavallasta. Sentimentalismi siis johtaa valtion puuttumaan merkityksettömiin asioihin ja tuhlaamaan voimavarojaan mielettömiin hankkeisiin. (emt, 113-128.) *Neo-isolationismi* (tai globalismi) tarkoittaa itsetyytyväisyyden tilaa, jossa valtio hoitaa ulkopoliittikkaansa ikään kuin se olisi sisäpolitiikkaa. Muiden maiden etuja ja näkemyksiä ei siis oteta huomioon vaan ulkopoliittikka muotoutuu sen mukaan, mitä valtion sisällä tapahtuu. Ulkopoliittikka nähdään sisäpolitiikan jatkeena, jossa ulkomaailman kanssa ollaan tekemisissä vain omilla ehdoilla. Tämä johtaa ristiretkimäiseen ulkopoliittikkaan, jossa halutaan tehdä yhden maan näkemyksistä koko maailmaa päteviä johtopäätöksiä: asiat eivät saa olla toisin kuin on omassa maassa päätetty. Neo-isolationismi johtaa myös perinteisten hyväksi havaittujen diplomatian periaatteiden hylkäämiseen. Varsinkin ajatus kompromissista hylätään täysin, sillä tämä merkitsisi omien universaaleiksi ymmärrettyjen periaatteiden vesittymistä. Sen sijaan neo-isolationistin diplomatia on suoraviivaista: esitetään vaatimukset, jotka toisen osapuolen on hyväksyttävä kokonaisuudessaan ja ehdoilla. Mikäli toinen ei hyväksy jotain yksityiskohtaa, ei mitään muutakaan kohtaa sopimuksesta voida hyväksyä. (emt, 128-138.)

Yhteistä kaikille näille edun ymmärtämistä vaikeuttaville virheille on, että ne jäykistävät kansainvälisen politiikan jäykkiin muotteihin. Niistä siis puuttuu tilaa muutokselle ja joustavuudelle, sillä ne totalisoivat näkemyksen edusta abstrakteihin periaatteisiin, joista ei ole hyötyä varsinaisessa politiikan hoitamisessa. Samalla ne hajottavat ulkopoliittikan hoitamisen tärkeimmistä asioista useisiin pieniin sirpaleisiin, joilla ei ole kokonaisuuden kannalta merkitystä. Tämä pakottaa valtiomiehen puuttumaan asioihin, jotka tulisi jättää rauhaan. Valtiomiehen rooli politiikan muotoilijana häviää, sillä ulkopoliittikasta tulee mekanistista asioiden hoitamista ja varsinainen politiikan sisältö syntyy arkielämälle vieraista universaaleista periaatteista.

Rationaalisuuden vaatimuksen lisäksi valtiomiehen tulee ottaa huomioon toiminnassaan myös moraalit. Tässä Morgenthau tekee kuitenkin erottelun varsinaisen moraalin ja moralisoinnin välillä. Todellinen politiikan moraalit syntyy poliittisten realiteettien kautta, kussakin tilanteessa erikseen. Kaikkein suurin moraalinen arvo, johon valtiomiehen täytyy pyrkiä, on oman valtion säilyminen. Keskeistä on, että moraalit tulee näkyviin oikeana toimintana konkreettisisissa tilanteissa eikä abstrakteista periaatteista johdettuina toimintaohjeina. Näihin abstrakteihin periaatteisiin perustuu moralisointi, jossa moraaliset periaatteet irrotetaan reaali maailmasta ja niitä tarkastellaan erossa todellisuudesta. Moralismien ongelmanna on, että se perustaa näkemyksensä kansainvälisestä politiikasta valtion sisältä saatuihin kokemuksiin. Koska nämä kokemukset eivät kuitenkaan ole siirrettävissä sellaisenaan kansainväliseen politiikkaan, tuhoavat nämä periaatteet itse itsensä. Näin tapahtuu esimerkiksi moraalisten periaatteiden toimiessa kansallisten etujen suojaamiona, moralisoinnin antamina haitallisina toimintaohjeina sekä universaalien moraalin vaatimuksessa yksittäisen valtion etujen unohtamisesta. Eräs keskeisistä moralismien ongelmista kuitenkin on sen näkemys vallalle perustuvan politiikan ja moraalin vastakkaisuudesta. Morgenthaun mukaan näet moraalit on aina mukana vallankäytössä, sillä moraalit saa aina muotonsa vallan kautta: esimerkiksi valtio säilyttää järjestyksen ja turvaa moraalin oman valtapiirinsä alueella. Valta on siis moraalin kannalta välttämätöntä: moraalit antaa sisällön vallan toiminnalle. (emt, 33-39.)²⁵

Teoksessaan ”Scientific Man versus Power Politics” Morgenthau tiivistää valtiomiehen olemuksen seuraavasti:

²⁵ Morgenthaun moraalinäkemyksestä on käyty paljon keskustelua. Varsin yleistä on ollut hänen liittämisenä samaan traditioon Augustuksen ja Reinhold Niebuhrin kanssa, jossa moraalit on olemassa tuonpuoleisuudessa, mutta se ei vaikuta tämänpuoleiseen maailmaan. (Murray 1996, Bluhm 1965.) Tällaisen näkemys perustuu Morgenthaun saksalaisen taustan ja hänen sieltä saamiensa vaikutteidensa unohtamiseen. Kuten Amstrup on todennut, suuri osa Morgenthaun keskeisistä ajatuksista on löydettävissä jo hänen Euroopassa julkaisemistaan kirjoituksista. (Amstrup 1978; myös Korhonen 1983.) Räikän mukaan Morgenthaun moraaliteorian taustalla on kollektivistinen ajattelu, jossa henkilön moraaliset velvoitteet koskevat hänen omaa yhteisöään, ei muiden. (Räikkä 1989.) Räikän Michael Walzeriin pohjautuva näkemys tuntuu varsin pätevalle, kuitenkin eräällä tärkeällä huomiolla lisätynä. Morgenthaulle nimittäin moraalin *locus* on yksilössä: moraaliset periaatteet eivät siis sijaitse ihmisen ulkopuolella vaan esimerkiksi kulttuurissa vallitsevat moraalienormit syntyvät yksittäisten ihmisten kautta ja tulevat kulttuurissa vallitseviksi vallan kautta. Tämä näkyy Morgenthaun kuvauksessa

”Politiikka on taitoa eikä luonnontiedettä ja sen hallitsemiseksi ei vaadita insinöörin rationaalisuutta vaan valtiomiehen viisautta ja moraalista vahvuutta. Sosiaalinen maailma, joka on kuuro puhtaasti ja yksinkertaisen järjen kutsulle, taipuu vain sille mutkikkaalle moraalisten ja materiaalistien paineiden yhdistelmälle, jonka valtiomiehen taito luo ja ylläpitää.” (Morgenthau 1946, 10.)²⁶

Valtiomies on siis enemmän eräänlainen taiteilija tai käsityöläinen kuin tekniikan ja mekanistiset lait hallitseva insinööri, jota Morgenthau pitää rationalistin prototyyppinä. Kyseessä on henkilö, joka osaa muovata sosiaalista maailmaa moraalilla ja materiaalisilla paineilla. Jos tähän liitetään Morgenthaun näkemys vallasta elementtien virtana, syntyy kyky muokata sosiaalista maailmaa tuntemalla vallan virta, jolloin elementtien ja virtausten manipulointi on mahdollista. Kysymys on myös tietynlaisen asenteen ottamisesta suhteessa politiikkaan: poliitikon ei tule luoda oman mielensä sisään kuvaa haluamastaan maailmasta ja alkaa sitten toimia tämän kuvan mukaisesti. Haavekuvaa ei tule pitää todellisuutena, sillä siinä nähty rationaalinen järjestys on vain kuvitelmaa. Sen sijaan Morgenthaun valtiomies ymmärtää, että mielessä oleva toivekuva ei ole totta. Rationaalisuutta ei ole jäykkien luonnonlakien kuvittelu politiikkaan vaan sen sijaan omien halujen suhteuttaminen toisiinsa sekä oman mielen ulkopuoliseen todellisuuteen.

4. ENSYKLOPEDIA JA SEMIOTIIKKA

Umberto Eon näkemys semioottisesta järjestelmästä ensyklopediana soveltuu hyvin yllä esitellyn Morgenthaun valtanäkemysten kanssa käytettäväksi tutkimusmenetelmäksi. Ensyklopedian kyky luoda jatkuvasti uusia kytkentöjä merkkien välille ja hävittää vanhoja kytkentöjä toimii hyvin pitkälti samalla tavalla kuin vallan virta. Kytkennät johtavat aina tietynlaiseen tulkintaan asioista ja tiettyyn merkkiin liitetyt positiiviset ominaisuudet saattavat myöhemmin osoittautua negatiivisiksi.

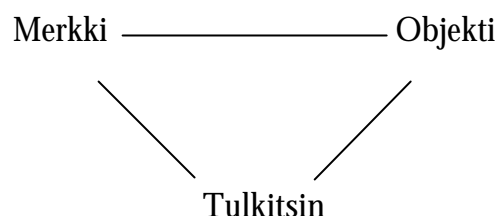
ihmisestä moraalisenä olentona ja hänen kritiikistään universaaleista moraaliperiaatteita ja neo-isolationismia vastaan.

²⁶ “Politics is an art and not a science and what is required for its mastery is not the rationality of the engineer but the wisdom and the moral strength of the statesman. The social world, deaf to the appeal to reason pure and simple, yields only to that intricate combination of moral and material pressures which the art of the statesman creates and maintains.” (Morgenthau 1946, 10.)

Koska Eco rakentaa ensyklopedian ajatuksensa vahvasti Peircen merkkiopille ja varsinkin rajoittamattoman semiosiksen ajatukselle, alussa käydään lävitse nämä merkkiopin perusteet. Tämän jälkeen käydään lävitse erilaisiin labyrinttimalleihin perustuvat semioottiset järjestelmät, ensyklopedian ominaisuuksia ja sen kykyä muokata sisäistä rakennettaan. Lopuksi käsitellään tulkinnan yleisiä periaatteita ja tieteellistä, erityisesti abduktiivista päättelyä.

4.1. Charles Sanders Peircen merkkiteoria

Charles S. Peircen mukaan merkki on jotakin, joka edustaa jollekin jotain jossain suhteessa tai ominaisuudessa. Se puhuttelee jotakuta eli luo tämän mieleen vastaavan tai mahdollisesti kehittyneemmän merkin. (Peirce 1985, 5.) Merkki sisältää kolme osaa. Merkki (*representamen*) on merkin konkreettinen ilmaisu, tulkitsin (*interpretant*) merkin luoma kuva tulkitsijan mielessä ja objekti on representamenin edustama kohde. Kaikki kolme ovat välttämättömiä merkin kannalta: mikäli merkiltä puuttuu objekti, ei merkki enää edusta mitään. Samoin objekti ei voi olla suoraan yhteydessä tulkitsimeen vaan niiden välissä täytyy olla merkki. (emt, 6.) Maailma ja objektit näyttävät siis Peircen mukaan tulkitsevalle mielelle merkkien kautta eli ihmisen havaitsema maailma on merkkien verho tai pilvi, jonka läpi maailma ilmenee. Merkki ei edusta objektia sen kaikissa merkityksissä vaan suhteessa ideaan tästä objektista, jota Peirce kutsuu merkin 'maaperäksi' (*ground*). (emt, 5.) Peircen merkkiteoriasta voidaan piirtää seuraavanlainen kaavio (Sheriff 1994, 34):

Merkin, tai ennemminkin merkin ja sen objektin välisen suhteen määrittelemiseksi vaaditaan toisia merkkejä ja näiden määrittelemiseksi yhä edelleen uusia merkkejä. Tällöin päädytään tilanteeseen, jossa merkit viittaavat loputtomasti toisiin

merkkeihin. (Peirce 1985, 6.) Tätä sanotaan ”rajoittamattomaksi merkityksellistämiseksi” (*unlimited semiosis*) (Eco 1976, 71). Tämän rajoittamattoman merkityksellistämisen ajatukselle Eco alkaa rakentaa ensyklopedian ajatustaan (Innis 1985, xi).

Jaettaessa merkit niiden oman luonteensa mukaan ne ovat joko qualimerkkejä (*qualisign*), sinmerkkejä (*sinsign*), tai legimerkkejä (*legisign*). Qualimerkki on laadullinen ominaisuus, joka on merkki. Se voi toimia merkinä vain jonkin yhteydessä, mutta sen luonne merkinä ei ole riippuvainen tästä yhteydestä. Sinmerkki on olemassa oleva asia tai tapahtuma, joka on merkki. Se sisältää qualimerkin, sillä sinmerkki voi olla olemassa vain ominaisuuksiensa kautta. Legimerkki on laki, joka on merkki. Se on yleinen tyyppi tai kategoria, jonka on sovittu olevan merkittävä. Legimerkki tulee esille soveltamistilanteessa, jota sanotaan legimerkin jäljennykseksi (*replica*)²⁷. Nämä jäljennykset ovat sinmerkkejä, joten ne sisältyvät legimerkkiin. (Peirce 1985, 7-8.)

Toisessa jaottelussa merkkejä tarkastellaan suhteessa objektiin, jolloin merkki voi olla ikoni, indeksi tai symboli. Ikoni sisältää itsessään objektin ominaisuuksia. Mikä tahansa voi olla ikoni, kunhan vain se muistuttaa objektia ja sitä käytetään objektin merkinä. Indeksiksi on olemassa objektin vaikutuksen kautta. Se ei siis voi olla qualimerkki, jonka ominaisuudet ovat olemassa mistään muusta riippumatta. Indeksiiin liittyy aina eräänlainen ikoni, sillä koska indeksin ja objektin välillä on vaikutussuhde, on niillä oltava jokin yhteinen ominaisuus. Symboli on merkki, joka viittaa objektiin jonkin lainalaisuuden kautta. Yleensä tällainen lainalaisuus syntyy joidenkin yleisten ideoiden (esimerkiksi kulttuuriset säännöt) kautta. Se on siis legimerkki ja toimii jäljennysten kautta. Symbolilla on periaatteessa oltava joitakin olemassa olevia kohteita, joihin se viittaa, vaikka nämä kohteet sijaitisivat vain jossain mielikuvituksellisessa todellisuudessa. Koska symboliin vaikuttavat nämä olemassa olevat tilanteet, sisältää symboli aina myös indeksin. (emt, 8.)

²⁷ Umberto Eco käsittelee jäljennystä *ratio facilis* ja *ratio difficilis* käsitteiden kautta. Econ mukaan jokainen jäljenne perustuu yleisemmän tyyppin ja merkin väliselle suhdeluvulle (*type/token -ratio*). *Ratio facilis* on kyseessä, kun ilmaistu merkki (*expression-token*) on jäljenne ilmaistusta tyyppistä (*expression-type*). *Ratio difficilis* taas on kyseessä, kun ilmaistu tyyppi on suoraan liittynyt sisältönsä (*content*), koska joko ilmaistu tyyppi puuttuu tai koska ilmaistu tyyppi on identtinen sisällön kanssa. Ilmaisuu ja täten myös jäljenne on siis sisällön synnyttämä (*motivated*). (Eco 1976, 183.)

Kolmannessa jaottelussa merkki perustuu sen olemassaoloon, jolloin merkki on joko rheme, dicimerkki (*dicisign*) tai argumentti. Rheme tarkoittaa, että merkki on laadullinen mahdollisuus eli se edustaa jonkinlaista mahdollista objektia. Dicimerkki on merkki varsinaisesta olemassaolosta. Se ei voi siis olla ikoni, joka ei anna mahdollisuutta arvioida objektin olemassaoloa. Tämä johtuu ikonin määritelmästä: ikonin objektin on pakko olla olemassa, sillä muuten se ei pystyisi muistuttamaan sitä ominaisuuksiltaan. Dicimerkkiin sisältyy välttämättä rheme, joka kuvaa olemassa olevaa objektia. Argumentti on merkki lain olemassaolosta. Kun rheme kuvaa objektin olemusta ja dicimerkki objektin olemassaoloa, niin argumentti kuvaa objektia, kun tämä toimii merkkinä. (emt, 9.) Koska argumentti kuvaa lakia, on sen oltava legimerkki.

Yhdistämällä edelliset merkkiluokat ja ottamalla huomioon tiettyjen merkkien yhteensopimattomuus, Peirce saa aikaan seuraavanlaisen kuvion eri merkeistä (emt, 22):

Rhematic Iconic Qualisign	Rhematic Iconic Legisign	Rhematic Symbol Legisign	Argument Symbolic Legisign
Rhematic Iconic Sinsign	Rhematic Indexical Legisign	Dicent Symbol Legisign	
	Rhematic Indexical Sinsign	Dicent Indexical Legisign	
		Dicent Indexical Sinsign	

4.2. Umberto Eco ensyklopedia

Umberto Eco rakentaa oman semiotiikkansa Peircen luoman perustan päälle. Hän käyttää hyväkseen Peircen merkkioppia ja varsinkin näkemystä rajoittamattomasta merkityksellistämisestä (*unlimited semiosis*). Econ semiotiikka on kuitenkin luonteeltaan vahvasti intensionaalista eli se keskittyy semiotiikan sisäiseen maailmaan. Kun Peircelle merkki edustaa jotakin jollekulle jossain suhteessa tai ominaisuudessa, on Ecolle tärkeämpää tämän määritelmän seuraukset. Hänen

mukaansa merkki on jotain, jota voidaan käyttää valehtelemiseen. Semiotiikka siis tutkimusmetodinakin tutkii kaikkea, mitä periaatteessa voidaan käyttää totuuden vääristelemisiin. (Eco 1979, 179; 1976, 7.) Tämä kyky valehdella mahdollistaa myös fiktiivisten maailmojen rakentamisen esimerkiksi kaunokirjallisuuden kautta. Merkkien luoma maailma joko vastaa ekstensionaalista todellisuutta tai sitten ei mutta tällä ei ole varsinaisesti merkitystä semiotiikan kannalta: merkityksellistäminen selittää itse itsensä. (Eco 1979; 179, 198.)

Tämä näkyy esimerkiksi jaottelussa dynaamiseen ja välittömään objektiin. Peircen mukaan dynaaminen objekti vaikuttaa merkin syntymiseen, kun taas välitön objekti on olemassa vain merkeistä riippuen. Econ mukaan nämä kaksi ovat saman prosessin kaksi eri osaa ja hän liittää ne yhteen Peircen 'maaperän' käsitteen kautta. Maaperä tarkoittaa sitä pohjaa, jonka perusteella merkki muodostuu ja niitä objektin osia, joihin merkki viittaa. Econ mukaan kaksi eri objektia ovat liittyneet yhteen siten, että dynaaminen objekti tarjoaa 'maaperän', joka muodostaa välittömän objektin. (emt, 181-182.) Dynaaminen objekti on siis "objekti, josta merkki on merkki" ja välitön objekti on "merkin objekti" (emt, 193).

Jokainen merkki on ikään kuin teksti, sillä merkki sisältää aina kaikki ne mahdollisuudet, joissa sitä voidaan käyttää. (emt, 184.) Koska näitä mahdollisuuksia on periaatteessa loputtomasti ja rajoittamaton merkityksellistäminen osoittaa merkkiketjun jatkuvan periaatteessa äärettömästi, johtaa tämä ensyklopediseen näkemykseen semioottisesta järjestelmästä.

4.2.1. *Ensyklopedia ja labyrintti*

Econ mukaan semioottista järjestelmää voi kuvata vertaamalla sitä kolmeen erilaiseen labyrinttimalliin²⁸: klassisen, sokkelon (*maze*) ja verkkomaisen. Klassinen

²⁸ Labyrintti-metafora johtaa ajatukseen, että tulkinta vastaa labyrintin selvittämistä, jossa on mahdollista harhautua mutta jossa on myös yksi oikea ratkaisu. Ensyklopedian jäykistyminen verkkomallista sokkeloksi ja jopa klassiseksi labyrintiksi on ensyklopedian Ariadnen lanka, jonka kautta verkkomainen labyrintti mahdollista selvittää. Labyrintin ajatuksella on pitkä historia länsimaisen tieteen perusmetaforana, esimerkiksi Peter Pesicin mukaan kaikkien fysiikan suurten nimien (Bacon, Newton, Einstein) ajattelun taustalla on ollut ajatus labyrintin selvittämisestä. (Pesic 2000.)

labyrintti etenee suoraviivaisesti alusta loppuun ja jännityksen vuoksi keskustassa odottaa Minotaurus. Sokkelossa on risteyksiä ja umpikujia mutta silti on olemassa aina tietty reitti, joka johtaa oikeaan paikkaan. Tällaisen labyrintin risteyksissä jotkut valinnat ovat oikeita ja jotkut vääriä. Jännityksenä eli Minotauruksen sijaisena toimii erehtymisen mahdollisuus risteyksien valinnassa. Verkkomaisessa labyrintissä taas jokainen kohta voi olla liittynyt jokaiseen toiseen kohtaan. Siellä missä ei ole varsinaista liitosta tällaisen mahdollisuus on kuitenkin ajateltavissa. Verkko on siis keskukseton ja siltä puuttuu selkeä, pysyvä rakenne. Valinnat ovat siis oikeita tai vääriä vain yksittäisessä tilanteessa mutta kokonaisuuden kannalta on mahdotonta sanoa, edistikö valinta labyrintistä ulospääsyä vai ei. (Eco 1984, 80-81.)

Erilaiset labyrinttityypit viittaavat erilaisiin näkemyksiin merkitysten välisistä suhteista. Klassisen labyrintin mukaan merkitysten väliset suhteet ovat pysyviä ja vaihtoehdottomia. Merkitykset muodostavat siis jonon, joka alkaa aina jostakin ja päättyy aina samaan tarkasti määriteltävään pisteeseen. Sokkelossa on harhareitin mahdollisuus: merkitys viittaa useampiin muihin merkityksiin mutta näitä vaihtoehtoja on kuitenkin rajallinen määrä. Tarpeeksi pitkään yrittämällä on siis mahdollisuus päästä perille oikeaan paikkaan. Verkko-labyrintissä merkitysten suhteet eivät ole vakiintuneita vaan millä tahansa merkityksellä on mahdollisuus viitata mihin tahansa muuhun. (emt, 80-81.)

Kaikkien merkitysten välisten suhteiden perustana on ensyklopedia, joka perustuu verkkomaisen labyrintin malliin. Myös sanakirja (*dictionary*), jossa loputtomat vaihtoehdot ovat supistuneet muutamiin (eli kyseessä on sokkelo), on vain yhdenlainen karsittu ensyklopedia: sanakirja on ensyklopedia valepuvussa. (emt, 68.) Vaikka ensyklopedialla voi hetkittäin olla jonkinlainen rakenne, se muovautuu jatkuvasti uusien merkitysten yhdistyessä toisiin, uusien yhteyksien syntyessä ja vanhojen sidosten katkeillessa. Ensyklopedia on siis kuin sienirihmasto, elävä organismi, joka synnyttää jatkuvasti uutta kudosta entisen päälle ja jossa rihmaston jokainen kohta on sidoksissa ainakin jotakin kautta kaikkiin muihin kohtiin. (emt, 81.) Merkin kytkökset toisiin merkkeihin eivät siis ole staattisia vaan osa kytköksistä karsiutuu pois ja uusia tulee tilalle (Eco 1979, 182). Tämän vuoksi merkin sisältö saattaa vaihdella tilanteesta riippuen merkittävästi.

Tähän alati muovautuvaan ja rajattomaan merkitysten massaan syntyy kuitenkin alueita, joilla merkitysten suhteet ovat suhteellisen vakiintuneita. Näitä järjestyksen saarekkeita Eco kutsuu klustereiksi (Eco 1984, 78-80) ja näillä alueilla merkitysten suhteet ovat sanakirjamaisia. Sanakirjalle tyypillistä on järjestelmällisyys, sillä merkitykset ovat hierarkkisessa suhteessa toisiinsa: toiset merkitykset ovat siis korkeammalla tasolla kuin toiset. (emt, 51.) Ensyklopediassahan merkitysten suhteet eivät ole hierarkkisia, koska merkit voi kytkeä kummin päin tahansa ja suhteet ovat jatkuvasti muutostilassa. Sanakirjan järjestys saattaa olla hetkellistä eli se saattaa syntyä tiettyyn tarpeeseen ja hävitä tarpeen kadottua. (emt, 79.) Järjestys voi olla myös pidempi-ikäistä kuten esimerkiksi kulttuurin keskeisten käsitteiden kohdalla, jolloin kulttuurinen inertia kykenee säilyttämään merkitysten välisen järjestyksen eri ajanjaksoina. (emt, 85.) Järjestyksen luojina klustereiden sisällä toimivat kontekstuaaliset (*contextual*) ja tilanteeseen liittyvät (*circumstantial*) tekijät. (emt, 69; Eco 1976, 110-112.)²⁹

Ensyklopedia ja sanakirja kuvaavat kuitenkin hieman eri tavalla kohdettaan. Vaikka molemmissa merkki määritellään kyllä toisten merkkien avulla, ensyklopediassa määrittelemisen liittyy kuitenkin ominaisuuksien esiintuomiseen eli kohteen monimuotoisuuteen, kun sanakirja taas pyrkii etsimään yhdistäviä tekijöitä, joiden kautta olisi mahdollista löytää hierarkia eri termien välille. (Eco 2000, 228.) Tätä eroa voidaan kuvata vertauksella tietotekniikkaan. Tietokoneen kovalevy sisältää hakemistoja, jotka sisältävät tiedostoja. Sanakirja kertoo tiedostosta, mihin kohtaan se kuuluu hakemistorakenteessa. Ensyklopedia taas kertoo lajittelun perusteista, eli miksi tiedosto on tietyssä paikassa: hakemistojen ja tiedostojen nimistä sekä sisällöistä. (emt, 231.)

Jacques Derridan valaisemisen käsite on käyttökelpoinen sanakirjan muodostumisen kuvaamisessa. Hänen mukaansa merkitysrakenteista valaistaan tiettyjä alueita, jolloin huomio kiinnittyy vain valaistuihin asioihin ja valon ulkopuolella olevat asiat jäävät

²⁹ Myös estetiikalla voi olla sanakirjan valintoja jäykistävä vaikutus. Esimerkiksi Jan Mukarovskyn mukaan merkin esteettinen funktio säilyttää tietyt kytkennät. Esteettisesti miellyttävät kytkennät jäävät elämään, vaikka niiden alkuperäinen ja käytännöllinen merkitys olisi hävinnyt. Estetiikka tarjoaa mahdollisuuden käyttää samaa sanakirjaa toisenlaisessa käytännön tilanteessa eli esteettisen nautinnon tavoittelussa. (Mukarovsky 1970, 22.)

pimentoon. Tiettyjen osien paljastaminen johtaa automaattisesti jonkin muun piilottamiseen. (Derrida 1978, 6.) Sovellettuna Econ ensyklopediaan tämä tarkoittaa, että sanakirja syntyy valaisemalla tietyt merkit ja muodostamalla näin yhteyksiä niiden välille. Samalla peitetään muut mahdolliset kytkennät. Sanakirja on aina strateginen suoritus, sillä se yhdistää merkit yhdenlaiseksi järjestykseksi ja jättää muut ulkopuolelle ja tämän vuoksi merkityksettömiksi (emt, 20). Samalla merkkien ja sanakirjan muodostamien yksinkertaisten merkkisuhteiden taustalla liikkuvat monet erilaiset voimat ja vaihtoehdot hävitetään näkyvistä selkeäksi rakentuneen pinnan taakse. Kaikkien vakiintuneiden muotojen takana on kyvyttömyys nähdä niitä voimia, jotka ovat synnyttäneet muodot: ”*Muoto* on kiinnostava, kun ei ole enää voimaa ymmärtää voimaa sen sisäpuolelta.”³⁰ (emt, 4.)

Merkitysten rihmasto syntyy denotaatioiden ja konnotaatioiden kautta. Näiden taustalla on jaottelu ilmaisuun ja sisältöön. Denotaatiolla tarkoitetaan sitä sisältöä, johon merkki ensimmäisenä viittaa eli kyseessä on sisällön ja ilmaisun välinen suhde. Se on siis merkin suorimpaan ilmaisema sisältö eli se mitä jokin varsinaisesti tarkoittaa. Konnotaatiot ovat denotaatiota seuraavat merkitykset, eli mitä muuta merkillä tarkoitetaan sen ensimmäisen merkityksen lisäksi. Konnotaatio on siis ilmaisun ja sisällön muodostaman merkin käyttämistä ilmaisuna jostain muusta.³¹ (Eco 1976, 54-57.) ”Denotaatio on kulttuurinen yksikkö tai sememen semanttinen ominaisuus, joka on samalla mahdollisten viittaustensa kulttuurisesti hyväksytyy ominaisuus.”³² ”Konnotaatio on sen sijaan kulttuurinen yksikkö tai sememen semanttinen ominaisuus, joka on välittynyt denotaationsa kautta ja joka ei välttämättä vastaa mahdollisen viittauksensa kulttuurisesti hyväksytyy ominaisuutta.”³³ Denotaation on siis oltava yleisesti hyväksytyy, kun taas konnotaatio ei välttämättä ole tällainen. (emt, 86.) Esimerkiksi sanan ’koira’ denotaatio on tietty

³⁰ ”Form fascinates when one no longer has the force to understand force from within itself.” (Derrida 1978, 4.)

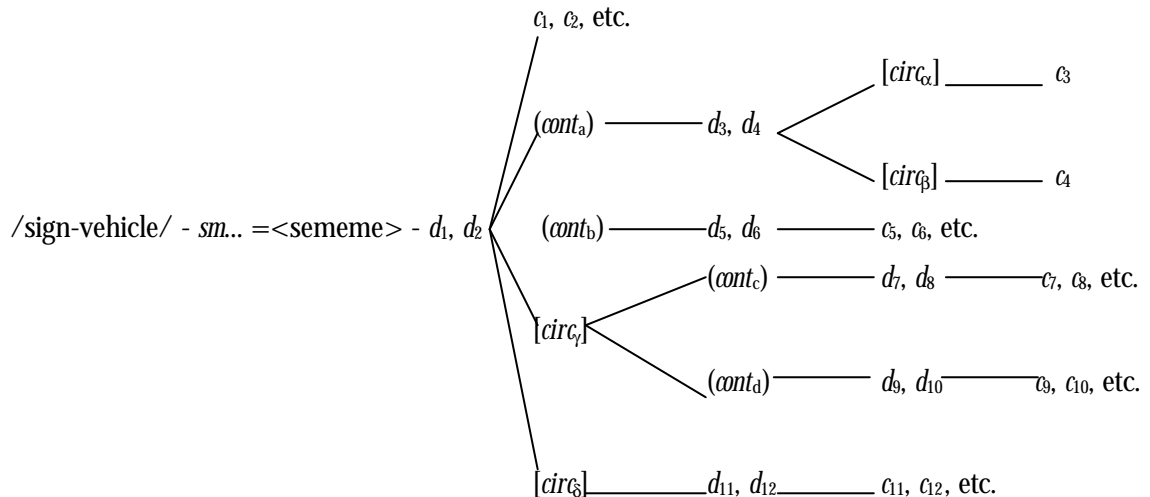
³¹ Tämä näkemys on vahvasti liitoksissa aiemmin mainittuun Barthesin myytin käsitteeseen (kts. esimerkiksi Thibault 1999.) Barthesin näkemys myyteistä liittyy kuitenkin useista eri merkeistä koostuvaan järjestelmään, joka vääristää, kun taas Econ tarkoittama konnotaatio liittyy yksittäisiin merkkeihin.

³² “[A] denotation is a cultural unit or semantic property of a given sememe which is at the same time a culturally recognized property of its possible referents.” (Eco 1976, 86.)

³³ “[A] connotation is a cultural unit or a semantic property of a given sememe conveyed by its denotation and not necessarily corresponding to a culturally recognized property of the possible referent.” (Eco 1976, 86.)

eläin ja sen fyysiset ominaisuudet ja eläintieteelliset piirteet, kun taas esimerkiksi 'uskollisuus' on koiran konnotaatio. (emt, 85.)

Denotaation ja konnotaation luoma rihmasto, jossa on otettu huomioon myös kontekstuaaliset ja tilannesidonnaiset valinnat, näyttää seuraavanlaiselta (emt, 105):

Kuviossa sm tarkoittaa syntaktisia eli lauseopillisiä merkitsijöitä; d tarkoittaa denotaatiota ja c konnotaatiota; (cont) tarkoittaa kontekstuaalisia ja [circ] tilannesidonnaisia valintoja. (emt, 105-106.) Kontekstuaaliset valinnat antavat ohjeen: ”kun olet tilanteessa (*cont_a*), käytä seuraavia denotaatioita ja konnotaatioita, kun kyseessä oleva sememe (merkitys) on kontekstuaalisesti liittynyt sememeen <a>.”³⁴ Tilannesidonnaiset valinnat taas antavat tulkinnalle ohjeen: ”kun olet tilanteessa [*circ_α*], käytä seuraavia denotaatioita ja konnotaatioita, kun merkkiaihion (*sign-vehicle*), joka vastaa kyseessä olevaa sememeä, läsnä on tilanteellisesti (*circumstantially*) tapahtuma tai objekti / α /, joka voidaan ymmärtää kuuluvaksi toiseen semioottiseen järjestelmään.”³⁵ (emt, 105-106.)

³⁴ ”[W]hen you find (*cont_a*), use the following *d*s and *c*s when the sememe in question is contextually associated with the sememe <a>.” (Eco 1976, 105.)

³⁵ ”[W]hen you find [*circ_α*] use the following *d*s and *c*s when the sign-vehicle corresponding to the sememe in question is circumstantially accompanied by the event or the object / α /, to be understood as the sign-vehicle belonging to another semiotic system.” (Eco 1976, 106.)

4.2.2. **Rihmaston muovautuminen: metaforat**

Ensyklopedian rihmasto ja siihen sisältyvät klusterit ovat jatkuvassa muutostilassa. Kielen sisällä syntyy jatkuvasti uusia kytkentöjä, jotka sitovat toisilleen etäisiäkin merkkejä erilaisten suhdekettujen kautta. Keino, jolla tällaisia uusia kytkentöjä tehdään, on metafora. Econ mukaan metafora tarkoittaa yhden kielen elementin korvaamista toisella (Eco 1979, 79). Metafora syntyy metonymisen³⁶ rinnakkaisuuden (*contiguity*) muodostamana ketjuna, jossa eri termien luoma rinnakkaisuus luo yhteyden semioottisen järjestelmän eri osien välille (emt, 68). Esimerkiksi kruunulla ja kuninkaalla on todellinen rinnakkaisuus, sillä kuningas pitää kruunua päässään. Tällaiset kytkennät saattavat jäädä kieleen niin vahvoiksi, että niiden metaforinen sisältö haalistuu. Näistä siis tulee yleisiä (*catachresis*). Esimerkkejä näistä ovat ”pullon kaula” ja ”pöydän jalka”. (emt, 79.)

Metonyminen rinnakkaisuus voi syntyä kolmella eri tavalla. Ensinnäkin kyseessä voi olla semioottisen koodin sisäinen rinnakkaisuus. Tällöin rinnastukset perustuvat semioottisen järjestelmän sisältämään tietoon, eikä esimerkiksi reaali maailmassa vallitsevaan rinnakkaisuuteen. Esimerkiksi ’valkokaulustyöläinen’ on jäänyt semioottisen järjestelmän muistiin ajalta, jolloin ylempien toimihenkilöiden pukeutumiseen todella kuuluivat valkoiset kaulukset. Semioottinen järjestelmä siis muistaa tämän ilmaisun ajalta, jolloin se oli konkreettisesti totta ja käyttää sitä hyväkseen, vaikka valkoiset kaulukset eivät enää ole leimallisesti minkään yksittäisen ryhmän käytössä. Kyse on siis semioottisen järjestelmän, ei reaali maailman rinnakkaisuudesta. Toinen rinnakkaisuus syntyy tekstissä itsessään olevan läheisyyden perusteella. Tällöin rinnakkaisuus muodostuu samasta tekstistä löytyvästä vihjeestä, jolloin toisistaan hyvin irralliset kielen elementit pystytään liittämään toisiinsa. Esimerkkinä voidaan käyttää lausetta: ”asunnossa olevat ihmiset melusivat; asunto täytyi hiljentää”, jossa ’asunto’ korvaa meluavat ihmiset. Kolmas rinnakkaisuus on reaali maailman objektien läheisyys. Tällainen saattaa syntyä esimerkiksi kielellisten lipsahdusten kautta, jolloin kahden termin välinen suhde jää epäselväksi ilman viittausta todelliseen elämään. Eco antaa esimerkin, jossa ihminen

³⁶ Metonymia tarkoittaa kokonaisuuden ilmaisemista asian osalla, esimerkiksi ”valkoinen talo” on metonymia Yhdysvaltain presidentistä.

sanoo ”ho colto il morto” (poimin ruumiin), kun hänen tulisi sanoa ”ho colto il mirto” (poimin kasvin). Tällöin rinnakkaisuuden avaimena on, että ruumis on haudattu kasvin alle. Tämä samankaltaisuus syntyy vain reaali maailmassa olevan rinnakkaisuuden kautta. (emt, 81.) Näistä kolmesta rinnakkaisuuden muodosta Econ mukaan tärkein on ensimmäinen, eli semioottiseen järjestelmään sisältyvän tiedon kautta muodostetut rinnakkaisuudet. Tällöin keskeiseen asemaan nousee kulttuuri semioottisen tiedon varastona. Merkkien osalta tällainen rinnasteisuus perustuu tulkitsimiin, kun taas kolmas rinnakkaisuuden muoto perustuu merkin objekteihin. (emt, 80-81.)

Jokainen muutos semioottisessa universumissa aiheuttaa muutoksia kautta koko järjestelmän. Tämä johtuu merkkien keskinäisistä sidoksista ja semioottisen universumin ensyklopedisesta muodosta. Koska ensyklopedia on kuin verkko, jokaiseen merkkiin on mahdollista päästä mistä tahansa kohdasta verkkoa. Kysymys on siis koko järjestelmän mukautumisesta yksittäisiin muutoksiin. Jacques Derrida käyttää ravistamisen³⁷ käsitettä, jolla hän tarkoittaa juuri tällaista järjestelmänlaajuista mukautumislukettua. Derridan mukaan järjestelmä paljastaa samalla itsensä, sillä kun vaara uhkaa rakenteen ydintä, huomio kiinnittyy kaikkein keskeisimpään ja oleellisimpaan osaan järjestelmää. (Derrida 1978, 6.)

4.3. Tulkinnan synty

Eco tarjoaa kolme eri näkökulmaa, jotka sitovat tekstin tulkintaa. Ensinnäkin on kirjoittajan näkökulma (*intentio auctoris*), toiseksi tekstin näkökulma (*intentio operis*), kolmanneksi on lukijan näkökulma (*intentio lectoris*). (Eco 1992, 25.) Kirjoittajan näkökulmasta edettäessä oikea tulkinta sijaitsee kirjoittajan mielessä. Teksti siis on välittävä elementti kirjoittajan ja lukijan mielen välissä, ja tulkinnan onnistuminen tai epäonnistuminen mitataan sen perusteella, miten teksti heijastaa kirjoittajan ajatuksia ja kuinka virheettömästi teksti onnistuu ajatusten siirtämisessä kirjoittajalta lukijalle. Lukijan näkökulmasta edettäessä lukija tulkitsee tekstin omien mieltymystensä mukaiseksi. Tällöin tulkinta keskittyy siihen, kuinka teksti heijastaa lukijan ajatuksia.

³⁷ *Soliciting*, latinan käsitteistä *sollus* (kokonaisuus) ja *citare* (panna liikkeeseen). (Derrida 1979, 6.)

Tekstin näkökulmassa sekä lukija että kirjoittaja tulevat toissijaisiksi ja teksti muodostaa oman mikrokosmoksensa eli sisäisen maailmansa ja kirjoittajan sekä lukijan tulkintojen oletetaan vain heijastelevan tätä tekstin sisäistä mikrokosmosta. Vaikka onkin mahdollista edetä puhtaasti vain yhdestä näkökulmasta, niin yleensä varsinainen tulkinta syntyy näiden kolmen tekijän yhteispelinä (Eco 1990, 6-7). Koska kirjoittajan tarkoituksena on yleensä vaikeaa tai mahdotonta saada selville, tosiasiallisesti tulkinta tapahtuu yleensä tekstin ja lukijan välillä.

Lukijan osalta Econ mukaan tulkinnassa on erotettavissa kolme eri ulottuvuutta. Nämä seikat ovat kognitiivinen tyyppi (*cognitive type*, CT), ydinsisältö (*nuclear content*) ja laajennettu sisältö (*molar content*, MC). Kognitiivinen tyyppi viittaa henkilön omassa mielessä olevaan kuvaan asiasta tai ilmiöstä. Mikäli hän näkee ensimmäistä kertaa tulkinnan kohteena olevan asian eikä hän ole nähnyt sitä aikaisemmin, kiinnittää hän huomionsa satunnaisesti eri seikkoihin. Mikäli henkilöllä on kuitenkin jonkinlaista tietoa ilmiöstä jo ennalta ja hän on jo muodostanut kuvan aiheesta, hän pyrkii soveltamaan ennakkokuvan tarjoamaa tietoa tunnistukseen uusia asioita. Samalla hän myös korjaa oman ennakkokäsityksensä virheitä. Kognitiivinen tyyppi siis viittaa henkilön pyrkimykseen muokata asian ominaisuuksista kuva myöhempään käyttöön, esimerkiksi kertoakseen asiasta edelleen toisille. (Eco 2000, 130-136.)

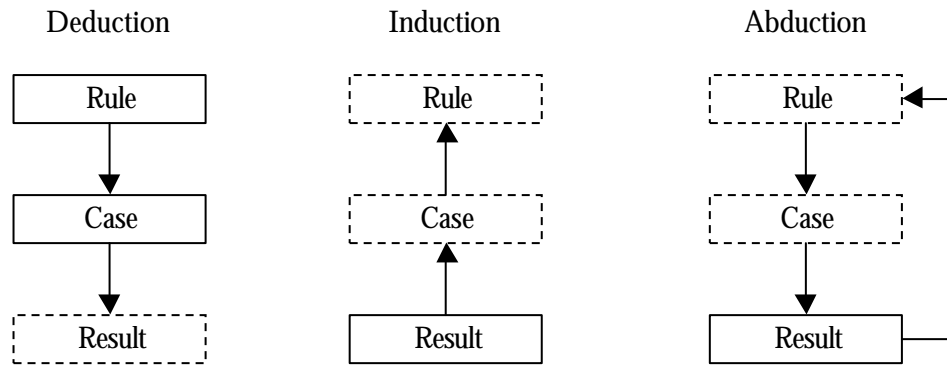
Ydinsisältö muodostuu yhteisöllisen tulkinnan lopputuloksena. Koska jokaisella on oma kognitiiviseen tyyppiin perustuva kuva asiasta, vaatii kommunikointi jonkinlaista yhteisymmärrystä kohteena olevan asian keskeisistä piirteistä. Ydinsisältö syntyy, kun eri kognitiiviset tyypit sulautuvat yhteen: osa hylätään, osa yhdistetään ja osa hyväksytään sellaisenaan. Se muodostuu useista eri tulkitsimista, joita sovelletaan kohteena olevaan asiaan. Koska kyseessä on kommunikoinnin mahdollistaminen ihmisten välillä, ydinsisältö on julkista tietoa, josta saattaa vallita ristiriitaisia näkemyksiä mutta josta vallitsee periaatteessa ainakin jonkinasteinen yhteisymmärrys. Ydinsisältö myös mahdollistaa tiedon siirtämisen kulttuurin kautta ihmisille, jotka eivät ole olleet itse tekemisissä asian kanssa. Tämä voi tapahtua sekä ajallisesti, jolloin tieto siirtyy historiassa eteenpäin uusille sukupolville, että paikan suhteen, jolloin tieto leviää paikasta toiseen. (emt, 136-141.)

Laajennettu sisältö viittaa niihin ominaisuuksiin, jotka eivät ole välttämättömiä asian tunnistamiselle ja siitä puhumiselle, mutta jotka laajentavat tiedon piiriä. Tämä voi olla eriytynyt useisiin eri osasiin eli tieto saattaa eriytyä henkilöiden käyttötarpeen mukaan. (emt, 141-142.) Tällaista tietoa on esimerkiksi, millä tavoin asia sijoitetaan erilaisten luokittelujärjestelmien sisällä ja mihin kategorioihin asia kuuluu. Laajennettu sisältö viittaa muun muassa erityistieteiden näkemyksiin ilmiöstä, jonka keskeisestä sisällöstä kuitenkin on olemassa ainakin periaatteellinen yhteisymmärrys. Esimerkiksi sydänsairaudet näkyvät lääkärille kardiologisina ongelmina, kun taas sosiologi saattaa katsoa samaa asiaa eri yhteiskuntaluokissa eri tavalla ilmenevänä ilmiönä.

Näitä jokaista eri osa-aluetta käyttää siis hyväkseen eri tulkitsija. Kognitiivisen tyyppin muodostaa 'henkilö': kyseessä on yksittäinen ihminen, joka kykenee havaitsemaan asian ominaisuudet ja luomaan kuvan siitä, vaikka pelkän kertomuksen perusteella (emt, 131). Ydinsisällön muodostaa 'kulttuuri', jossa syntyy kollektiivinen tulkinta asiasta eri näkemysten yhdistymisen pohjalta (emt, 136). Laajennetun sisällön muodostaa 'asiantuntija', joka pyrkii laajentamaan tietonsa asiasta mahdollisimman laajalle (emt, 141).

4.4. Abduktiivinen päättely

Kognitiivinen tyyppi, ydinsisältö ja laajennettu sisältö ovat vasta tulkinnan staattisia kategorioita. Varsinaiseen päättelyyn siis tarvitaan operaatio, jolla tulkinta suoritetaan. Näitä ovat deduktio, induktio ja abduktio. Deduktiossa päättely etenee yleisestä säännöstä, joka oletetaan varmaksi, yksittäisen tapauksen kautta lopputulokseen ja verrataan tätä empiiriseen todellisuuteen. Induktiossa muodostetaan yksittäisistä ilmiöistä tapauksia, joista johdetaan edelleen yleisiä sääntöjä. Abduktiossa taas pyritään yksittäistapauksia tarkastelemaan yleisemmän lain ilmentymänä, jonka perusteella arvioidaan lopputuloksen aiheuttanut tapaus. (Eco 1976, 131.) Eri päättelytavat voidaan esittää seuraavanlaisella kuviolla (Eco 1984, 40):

Kuvassa nuolet osoittavat päättelyn etenemistä. Kiinteällä viivalla piirretyt laatikot tarkoittavat päättelyn lähtökohtaa ja varmaa tietoa, kun taas katkoviivalla piirretyt laatikot ovat päättelyn etenemisen välivaiheita ja lopputuloksia.

Abduktiivinen päättely on erityisen tulkinnan ja semioottisen tutkimusmenetelmän kannalta erityisen merkittävä, sillä se mahdollistaa semioottiselle järjestelmälle koodien rikastumisen. Samalla abduktio antaa järjestelmälle joustavuutta, sillä periaatteessa abduktio jää aina vain hypoteesin tasolle. Tämä merkitsee, että jos lopputuloksissa tapahtuu muutoksia tai päättelyyn liittyen saadaan uutta tietoa, päättelyketju joustaa ja sitä voidaan täydentää muutosten johdosta. Abduktiivinen päättely on siis tavallaan induktiivisen ja deduktiivisen yhdistelmä: lähtökohtana on yksittäistapaus, mutta siitä päätellään suoraan yleinen laki, jonka perusteella tapaukset kyetään selittämään. Tällainen päättelyketju perinteet johtavat aina antiikin Kreikkaan ja Aristoteleen päättelyoppiin.³⁸

Eco esittää kolme eri abduktiivisen päättelyn mallia. Hypoteettisessa eli päällekködaavassa (*overcoding*) abduktiossa aiemmat säännöt määrittävät jo hyvin vahvasti päättelyn perusteita. Uutta tilannetta pidetään aiempien lakien sovellutuksena ja päättelyn lopputulos näyttäytyy suhteellisen ilmiselvänä. Kyse ei ole deduktiosta, koska päällekködaavassa abduktiossa ei johdeta lopputulosta laista vaan yhdistetään yksittäinen tapaus ja yleinen laki toisiinsa. Tällainen abduktiivinen päättely vastaa sanakirjan muodossa olevaa semanttista universumia. (emt, 41.) Allekködaavassa (*undercoding*) abduktiossa on tarjolla useita eri vaihtoehtoja laeiksi, joihin yksittäistapaus viittaa. Tulkinnessa on siis kyse oikean lain valitsemisesta

useista eri vaihtoehtoista, joista yksi valikoituu kontekstin tai tilannesidonaisuuden perusteella. Tällainen abduktiivinen päättely vastaa ensyklopedista mallia. (emt, 42.) Kolmanneksi on luova abduktio, jossa sääntöä ei ole etukäteen. Sen sijaan luodaan uusi sääntö, johon lopputulos saadaan sopimaan. Kyse on siis eräänlaisesta meta-abduktiosta, jossa astutaan vallitsevien sääntöjen ulkopuolelle ja yhdistetään kokonaisuus uudella tavalla. Luova abduktio on myös epävarmempi päättelytapa, sillä se on hyppy pimeään: aikaisemmat säännöt ovat todennäköisesti saaneet muutakin vahvistusta todenmukaisuudelleen, kun taas uusi sääntö ei pysty osoittamaan tuekseen näyttöä aiemmista onnistuneista päättelyistä. (emt, 42.)

4.5. Yhteenveto käytettävästä tutkimusmenetelmästä

Tutkielmassa käytetään siis Econ ensyklopediaan perustuvaa näkemystä tutkimusmenetelmänä. Koska ensyklopedia itsessään on jatkuvasti muovautuva ja siinä merkit saavat jatkuvasti uusia kytköksiä, suoranaisen tarkastelun kohteena ovat tähän ensyklopedian rihmastoon syntyvät klusterit, joissa merkkien suhteet ovat sanakirjamaisia. On kuitenkin tärkeää muistaa, että nämä klusterit lepäävät ensyklopedian luoman perustan päällä ja ovat luonteeltaan vain karsiutuneita ensyklopedioita.

Koska *intentio auctoris* on käytännössä mahdotonta saada selville, jää jäljelle *intentio lectoris* ja *intentio operis*. Näistä etusijalla on jälkimmäinen eli pyrkimys on tarkastella aineistoa sen luoman sisäisen maailman kautta. Koska *intentio lectoris* on kuitenkin aina mukana luettaessa tekstejä, on lähteiden lukutapa toinen merkittävä seikka tutkimusprosessin kannalta. Tämä korostuu varsinkin, koska kyseessä on laadullinen tutkimusmenetelmä, jossa tutkijan omalla lukutavalla on suuri merkitys. *Intentio lectoriksen* osalta painopiste on ydinsisällössä, sillä päätelmät liittyvät sen muodostavaan prosessiin. Ydinsisältöhän perustuu erilaisten näkemysten yhteensulautumiseen ja erilaisten näkemysten tarjoamiseen yhteisymmärryksen

³⁸ Esimerkiksi Aristoteles kuvaa vastaavalla tavalla tulkinnan etenemistä havainnoista selittäviin periaatteisiin, joista takaisin havaintoihin. (Losee 1980, 6.)

muodostamiseksi. Koska tutkimuskohteena on kuitenkin yhden maan näkemys, on ydinsisällölle tarjottu tulkinta väistämättä kognitiivinen tyyppi.

Analyysissa on pääosassa päällekködaava abduktio, sillä tapahtumaa on tulkittu aiemmissa luvuissa esitellyn lain lähtökohdista. Allekködaava abduktio on mukana analyysin sisäisen rakenteen luomiseksi eli tätä kautta ollaan luotu se ensyklopedinen rihmasto, jonka kautta vallan virtaus näyttöytyy eri valtaelementtien kohdalla. Luovasta abduktiosta voitaneen puhua tämän tutkielman kokonaisuuden osalta.

Köyttävössä tutkimusmenetelmössä pyritöän siis selvittöämään merkkien välisiä suhteita. Vallan virran muodostavat elementit on liitetty osaksi semioottista järjestelmää kontekstuaalisina valintoina. Vallan sekä luovaa että tuhoavaa puolta varten valitaan tarkastelun kannalta relevantit kontekstit ja näiden perusteella tarkastellaan yhteyksiä ulkopolitiikan tavoitteisiin eli "ekumeeniseen impulssiin". Relevanttien kontekstien (eli valtaelementtien) valinnat perustellaan primöarilöhteiden avulla.

5. ÖLJY LATVIAN POLITIIKASSA

Koska vallan virran näkyvä puoli on arvovalta, on tutkimuskohteeseen perehdyttöessä muistettava, että kyse ei ole suoranaisesti eri elementeistä koostuvasta vallasta vaan nimenomaan vallan näkyvästä osasta. Tutkimusmateriaalina on käytetty esimerkiksi virallisia kannanottoja ja puheita, joten tutkielma perustuu näiden tekstien antamaan kuvaan Latvian arvovallasta. Tällä perusteella ei siis voi tehdä suoria johtopöätöksiä Latvian käytössä olevista todellisista valtaresursseista. Töllaista lähtökohtaa voidaan perustella Hans Morgenthaun näkemyksellä vallasta psykologisena suhteena, jolloin arvovallan kautta tapahtuva vaikuttaminen on tehokkain vallanköytön muoto.

Tutkielman aiheena siis on, kuinka öljy näkyy Latvian ulkopolitiikalle vallan virran kahdessa eri ulottuvuudessa. On syytä korostaa, että nämä vallan kaksi ominaisuutta esiintyvät yhtä aikaa, vaikka eri puolet saattavat tulla näkyviin eri aikoina. Vallan

negatiivinen puoli voi siis olla olemassa myös vain potentiaalisena. Juuri tämä itse asiassa tarkoittaa vallan kontrolloimista: tuhovoima kyetään pitämään hallinnassa ja sitä ei päästetä vapaaksi.

Öljy tarjoaa tämän tutkielman kannalta kiitollisen tutkimuskohteen, sillä sitä yhdistää Morgenthaun valtanäkemykseen virtauksen teema. Kun hänelle valta näyttäytyy virtauksena, niin samoin Latvialle öljyn virtaaminen Venäjältä ja edelleen länteen on tavallaan Latvian vallan virta. Toisaalta samoin kuin Morgenthaun näkemyksessä vallalla on aina kaksi puolta, niin samoin Latvialle öljyllä on kaksi erilaista puolta: luova ja maan etuja edistävä sekä tuhoava ja maan etuja vastustava.

5.1. Aineistosta ja tutkimusotteesta

Aineistona on käytetty virallisia kannanottoja sekä kevään 1998 kriisiä edeltävältä ajalta että sen jälkeen. Ennen maaliskuuta 1998 on valittu kaksi puhetta: maaliskuussa 1997 maan ulkoministerin pitämä puhe Latvian ulkopoliitikasta sekä tammikuussa 1998 presidentin pitämä esitelmä. Näiden avulla pyritään saamaan kriisin ylittävää näkökulmaa, eli nämä puheet toimivat Latvian virallisen ulkopoliitiikan kuvastimena ennen maaliskuun tapahtumia. Maaliskuun alusta kesäkuun loppuun ulottuvalla ajanjaksolla kerättiin systemaattisesti kriisiin liittyvä asiakirja-aineisto.³⁹ Samoin käytiin lävitse Helsingin sanomat vuodelta 1998 maaliskuun alusta toukokuun loppuun. Näin saatua aineistoa on täydennetty WWW-lähteillä, joista merkittävimpiä BBC:n uutislähteet. WWW-lähteitä on käytetty hyväksi myös öljyputkista kertovien dokumenttien hankinnassa. Niiden osalta tietojen yhteensopivuutta on pyritty varmentamaan hankkimalla tiedot useamman lähteen kautta.

Sisäinen lähdekritiikki tarkoittaa lähteen uskottavuuden tarkastelemista. Kyse on siis siitä, voidaanko lähteen antamaan tietoon luottaa suhteessa niihin asioihin, joista teksti tai muu vastaava on lähde. Tämä kysymys on yleisesti ottaen kansainvälisen politiikan tutkimuksen kannalta merkittävä, sillä usein lähdemateriaalina käytettävää

³⁹ Työn lähdeluettelosta löytyvät vain ne asiakirjat, joihin on viitattu tekstissä.

aineistoa käytetään tarkoituksellisesti tilanteiden ja asioiden selittämiseen oman. Tämä näkökulman tuli esille jo Econ semiotiikassa, jonka mukaan semiotiikka tutkii nimenomaan kaikkea, mitä voidaan käyttää valehtelemiseen.⁴⁰ Koska tutkielman aiheena on kuitenkin nimenomaan vallan näkyvä puoli, arvovalta, ei lähteitä käytetä niistä irrallisen tutkimuskohteen selvittämiseen. Voidaan siis sanoa, että lähteet toimivat lähteinä itsestään, ei ulkopuolisista tapahtumista, koska tutkimuskohde on julkinen näkemys Latvian ulkopoliitikasta. Koska Venäjän esittämät uhkaukset öljysaarrosta ja talouspakotteista näyttäytyvät Latvialle ulkopuolelta tulevana ja julkisena asiana, on näistä uhkauksista lähteinä käytetty sanomalehtiaineistoa. Tältä osin on sanomalehtitekstien tietojen varmentaminen on tapahtunut käyttämällä useita uutislähteitä (sekä paperimuodossa että WWW-lähteinä) ja tarkastelemalla näiden antamia tietoja. Koska Venäjän uhkaukset tehtiin julkisesti ja tämän tutkielman kannalta oleellista on se, että kyseiset uhkaukset ylipäänsä tehtiin, on luotettu sanomalehtien antamiin tietoihin. Tätä menettelyä tukee myös yllä mainittu arvovaltaisuus: koska vallan näkyvä puoli on arvovalta, on uhkausten julkisuus arvovaltaan vaikuttava seikka. Tämän vuoksi Venäjän uhkauksista kirjoitettuja uutisia on käytetty hyväksi primaarilähteen lailla, varsinkin kun tutkielman kohteena ei ole Venäjän vaan Latvian ulkopoliittika. Tutkimuskohteen taustoittamisessa käytettyjä numerotietoja, joiden osalta ollaan keskitytty WWW-lähteiden käyttämiseen, on pyritty varmentamaan käyttämällä useiden WWW-sivustojen antamia tietoja. Tilastojulkaisu *Economic Bulletin for Europe* on YK:n alaisen järjestön julkaisema ja sen antamiin tietoihin on luotettu, koska kyseisellä lähteellä on eräänlainen auktoriteettiasema tilastotietojen joukossa.

Ulkoinen lähdekritiikki tarkoittaa lähteiden itsensä, ei siis niiden välittämien tietojen, uskottavuutta. Kyse on siis siitä, mistä lähteitä on hankittu ja voiko kyseistä lähdettä käyttää kuvaamaan tutkimuskohdetta. Viralliset dokumentit on hankittu Latvian ulkoministeriön WWW-sivuilta ja tässä suhteessa ne toimivat primaarilähteinä Latvian ulkopoliitikasta. Koska kyseessä on virallisen instituution ylläpitämä palvelu, voidaan olettaa aineiston sisältävän ainakin keskeiset Latvian ulkopoliittikkaan liittyvät dokumentit. Tutkielman lukijan on kuitenkin hyvä muistaa, että WWW-

⁴⁰ Esimerkiksi symbolin voidaan väittää olevan indeksin. Tällaisesta voidaan katsoa olevan kyse esimerkiksi silloin, kun ulkomaalaisten työntekijöiden väitetään aiheuttavan työttömyyttä.

sivuilta saattaa puuttua jotain virallista materiaalia, jota syystä tai toisesta ei ole sinne laitettu. Työssä on kuitenkin luotettu WWW-sivujen materiaaliin ja on oletettu kyseisten sivujen sisältävän kaiken aiheen kannalta keskeisen materiaalin.⁴¹ Tutkielman kannalta keskeisiä ovat nimenomaan julkiset dokumentit, joten työn validiteettiin ulkoisen lähdekritiikin vaikutukset ovat vähäiset. On kuitenkin huomattava, että puheaineistoa on saatettu käsitellä (esimerkiksi täydentää) varsinaisen puheen pitämisen jälkeen ennen sen julkaisemista kirjoitetussa muodossa. Sanomalehtiaineiston osalta myöskään ulkoinen lähdekritiikki ei aiheuta ongelmia: Helsingin sanomien materiaali on hankittu Tampereen yliopiston sanomalehtikokoelmasta ja artikkelit on kerätty suoraan sanomalehdistä. Koska uutislähteet kertovat suoraan kyseisestä tapahtumasta, ei synny ongelmaa siitä, kertovatko artikkelit tutkimuskohteesta. WWW-lähteet (muut kuin viralliset dokumentit) ovat sen sijaan problemaattisempia. Näitä lähteitä onkin käytetty lähinnä numeerisen ja teknisen tiedon hankkimiseen, joita on vielä pyritty varmentamaan useammasta lähteestä. Sen sijaan näitä lähteitä ei ole käytetty varsinaisen tutkimuskohteen selittämiseen, sillä siitä primaariaineiston muodostavat yllä mainitut viralliset lähteet.

Yllä olevat sisäisen ja ulkoisen lähdekritiikin vaatimukset on pyritty ottamaan huomioon aineistoa käsiteltäessä. Kuitenkin lähdekritiikin kannalta ei koskaan päästä sataprosenttiseen varmuuteen vaan kyse on aina virheiden todennäköisyyden pienentämisestä ja tutkielman lukijan toivotaan ottavan tämän huomioon tuloksia arvioidessaan.

Lähdemateriaaliin voidaan periaatteessa suhtautua kolmella eri tavalla. Ensimmäisessä vaihtoehdossa oletetaan, että lähdeaineisto kertoo aiheesta kaiken ja tulkintaa ei voida viedä pidemmälle kuin mitä suoranaisesti voidaan lukea lähdeaineistosta. Toinen tulkintatapa olettaa, että kaikista asiaan liittyvistä ulottuvuuksista ei jää suoranaista lähdeaineistoa. Lähteet syntyvät siis epätasaisesti ilmiön eri osa-alueilta. Tällöin pätevän tulkinnan muodostaa sellainen, joka kykenee integroimaan ja selittämään kaikki lähteet, mutta ei tee tulkintaa suoraan lähteistä.

⁴¹ WWW-sivujen materiaalia pyrittiin varmentamaan viralliselta taholta, mutta Latvian suurlähetystö Helsingissä ei vastannut kyselyihini. Tämän vuoksi tietojen suhteen ollaan yksinomaan WWW-materiaalin varassa.

Tällöin ilmiötä selittäviä tulkintoja voi olla useita, sillä lähdeaineisto saattaa sopia monenlaisiin kehyksiin. Kolmas mahdollinen tulkintatapa, tulkinnan irrottaminen aineistosta, ei sovi tämän tutkielman alaan. Tässä työssä on käytetty toisena mainittua tapaa käyttäen lähteitä.

5.2. Öljy poliittisena hyödykkeenä

Öljy tunnettiin jo antiikin aikana, jolloin sillä oli monia erilaisia käyttötarkoituksia. Sitä käytettiin muun muassa muurauslaastina, veneiden tervaamisessa, teiden tekemisessä, valaistuksena ja jopa aseena merisodankäynnissä⁴². Öljyä käytettiin myös tavanomaisten aseiden valmistamiseen esimerkiksi tuliuolissa ja jopa alkeellisissa käsikranaateissa. (Yergin 1993, 23-24.) Öljy on siis liittynyt kansainväliseen politiikkaan jo antiikin ajoista yhden tieteenalan keskeisimmän ilmiön eli sodan kautta.

Daniel Yergin liittää öljyyn merkityksiä vahvasti poliittisia konnotaatioita, kuten esimerkiksi valta ja raha. Voidaankin todeta, että öljy ei ole koskaan ollut pelkästään taloudellinen resurssi vaan siihen on liittynyt hyvin monenlaisia intohimoja. Esimerkiksi John D. Rockefeller, Standard Oil Companyn perustaja, näki omana tehtävänänsä hävittää öljymarkkinoita ja öljyntuotannon alkuvaiheita leimanneen kaaoksen ja saada aikaan järjestys öljymarkkinoille⁴³. (emt, 35; Shapiro 1994, 436-438.) Öljymarkkinat siis rationalisoitiin Standard Oilin alaisuuteen, jolloin kaikkea öljyntuotantoon liittyvää voitiin kontrolloida ja päästä eroon markkinoiden moninaisuudesta. Tällainen rationalisointi ulottui varsinaisesta öljyntuotannosta jalostamiseen ja jakeluun saakka, mikä synnytti öljymarkkinoille toimijan nimeltä ”integroitu yhtiö”.

Öljyllä on ollut modernina aikakautena kolme varsinaista tehtävää: valaistus, voitelu ja liikenne. Teollisen öljyntuotannon alkuaikoina eli 1860-luvulta eteenpäin öljyä

⁴² Öljyä laskettiin laineille ja sytytettiin palamaan, jolloin puusta rakennetut vihollisalukset syttyivät palamaan tai joutuivat välttämään aluetta, jolla öljy oli liekeissä.

⁴³ Yhtiön nimi (Standard oil) viittasi myös kaaoksen ja erilaisuuden hävittämiseen markkinoiden standardoimisella: yhtiön tuotteiden tuli olla tasalaatuisia. (Yergin 1993, 40.)

käytettiin lähinnä kahteen ensimmäiseen tarkoitukseen. Valaistuksessa käytettiin öljyn jalostustuotetta kerosiinia, joka päihitti kilpailijansa puhtaudellaan ja kirkkaalla liekillään. Voiteluaineena öljy toimi paremmin kuin aiemmin käytössä olleet eläinrasvat, koska se vähensi koneisiin kohdistuvaa rasitusta huomattavasti enemmän ja kesti pidemmän aikaa kuin muut voiteluaineet. (Yergin 1993, 23.) Polttomoottorin kehityksen myötä öljy oli yhä enemmän mukana liikenteessä ja energiantuotannossa. Se syrjäytti vähitellen muut energiamuodot kuten hiilen ja esimerkiksi Iso-Britannia aloitti laivastonsa muuttamisen öljyllä kulkeväksi ennen ensimmäistä maailmansotaa.

Öljyä voidaan pitää edistyksen metaforana, sillä länsimaissa tapahtunut kehitys on tapahtunut pitkälti öljyn varassa. Teollistumisen aikakaudesta on käytetty esimerkiksi nimitystä ”öljyn aikakausi” (emt, 788.) Öljyä on sanottu myös talouden vereksi, sillä öljy pitää talouden liikkeessä ja elinvoimaisena. (emt; 525, 732.) Myös öljyn eri käyttötarkoitukset viittaavat edistykseen: valo rationaalisuuden ja tiedon metaforana, voitelu kitkan poistamisena eli esteiden hävittämisenä sekä liike dynaamisuuksena ja staattisuudesta vapautumisena.

5.3. Latvia ja Venäjän öljy

Venäjän öljy on ollut mukana kansainvälisten öljymarkkinoiden laskelmissa lähes alusta saakka. Kaukasuksen öljyvarat huomattiin jo 1800-luvun loppupuolella ja paikalliset asukkaat olivat käyttäneet öljyä hyväkseen jo paljon aikaisemmin. Venäjän öljy nosti esille suuret eurooppalaiset öljysuvut, varsinkin Nobelit ja Rothschildit, joille maan ”musta kulta” merkitsi joko vaurastumista tai entisen vaurauden lisääntymistä. Öljyntuotannon alusta lähtien keskeinen ongelma on ollut öljyn siirtäminen tuotantopaikastaan markkinoille. Kauttakulun teema on siis ollut pysyvä ongelma Venäjän öljyntuotannossa. Tähän ongelmaan ollaan pyritty vastaamaan mitä erilaisimmilla tavoilla ja ratkaisuehdotuksilla. Esimerkiksi Rothschildit pyrkivät luomaan rautatiestä luotettavan keinon öljyn siirtämiseksi, kun taas Shell-yhtiön Marcus Samuel kehitti merikuljetuksia ja sai aikaan eräänlaisen öljytankkerin merikuljetusten kehittämiseksi. Myös öljyputket olivat mukana ongelmanratkaisussa

alusta pitäen. Ensimmäisiä öljyputkia oli rakennettu Pennsylvanian öljykentiltä rautateiden varteen, jotta olisi välttytty hevoskyytien suurilta kuljetuskustannuksilta ja tämä teknologinen innovaatio otettiin käyttöön myös Venäjällä: ensimmäinen öljyputki rakennettiin vuonna 1888 rautateiden pullonkaulojen välttämiseksi.

Sama öljyn kauttakulun problematiikka on leimallista Venäjän nykyiselle öljyntuotannolle. Venäjän ulkomaankaupasta vuonna 1997 51,8% oli mineraalituotteita, pääasiassa öljyä (Economic Bulletin for Europe 1997, 63). Maan öljyntuotannon arvellaan olevan lähivuosina 300-310 miljoonaa tonnia, josta vientiin menisi 120-125 miljoonaa tonnia ja 60-65 miljoonaa tonnia öljytuotteita. (Bronstein 1998.) Koska öljyn kuljettaminen vaatii joko maa- tai merikuljetuksen, on varsinkin länteen suuntautuvat kuljetukset lähes poikkeuksetta siirrettävä naapurivaltioiden kautta. Mikäli öljyn vienti luokitellaan kolmeen kategoriaan (luode, etelä ja Siperia-Kaukoitää), on luoteisviennin osuus 54% (emt). Tämä tarve käyttää ulkomaita kuljetuskäytävänä tuotantopaikoilta kuluttajille tekee öljyn liikkeistä kansainvälisen kysymyksen. Samalla öljyn liikkuminen antaa mahdollisuuksia reitin varrella oleville valtioille esimerkiksi työpaikkojen luomiseen ja kauttakulkuliikenteen verottamiseen. Kauttakulkuvaltioilla on myös mahdollisuus oman energianhuoltonsa järjestämiseen: kauttakulkua varten rakennettu infrastruktuuri laskee kustannuksia tuodusta energiasta ja mahdollistaa edullisen energiansaannin.

Latvia on yksi tällainen kauttakulkumaa. Maahan tulee kolme öljyputkea, joista kaksi on raakaöljylle ja yksi öljytuotteille. Lisäksi Latvia on suunnitellut vielä yhtä öljyputkea (niin sanottu Western Pipeline System, WPS) kilpailemaan Venäjän suunnitteleman Primorskin öljysataman ja siihen liittyvän öljyputken kanssa (Baltic⁴⁴ Pipeline System, BPS) (emt). Aiemmat öljyputket on rakennettu Neuvostoliiton aikana. Näitä ovat Polotskista Ventspilsiin oleva öljytuoteputki⁴⁵ 1971, tälle rinnakkainen raakaöljyputki⁴⁶ 1968 ja Polotskista Birzain kautta Mazeikiin kulkeva raakaöljyputki⁴⁷ 1978. Lisäksi Latvian kauttakuljetuskapasiteettiin kuuluu rautatie, öljyterminaalijärjestelmä sekä Ventspilsin öljysatama. (Pipeline Infrastructure 2001

⁴⁴ 'Baltic' viittaa tässä yhteydessä Venäjän hallussa olevaan Itämeren rannikkoon.

⁴⁵ Putken kapasiteetti on 4,03 miljoonaa tonnia vuodessa. (Pipeline System 2001 [WWW-dokumentti].)

⁴⁶ Putken kapasiteetti on 16 miljoonaa tonnia vuodessa tai 45,7 tonnia päivässä. Putki on 516,8 km pitkä, josta 334 km Latvian puolella. (Pipeline System 2001 [WWW-dokumentti].)

⁴⁷ Putken kapasiteetti on 16 miljoonaa tonnia vuodessa. (Pipeline System 2001 [WWW-dokumentti].)

[WWW-dokumentti].) Vuonna 1998 Venäjältä tuli öljyputkien kautta 14,55 miljoonaa tonnia raakaöljyä ja 11,66 miljoonaa tonnia öljytuotteita Ventspilsin öljysatamaa kuljetettavaksi eteenpäin. Myös lännestä tuodaan öljyä Latviaan maan sisäiseen kulutukseen mutta määrät ovat huomattavasti pienempiä. Vuonna 1998 Riikan öljyterminaalien kautta kulki 1,99 miljoonaa tonnia läntistä öljyä, joka oli peräisin lähinnä pohjoismaista ja joka oli tarkoitettu maan sisäiseen kulutukseen.

Öljyllä ei ole merkitystä vain kauttakulkuliikenteen vuoksi, sillä myös Latvian oma energiantuotanto on riippuvainen ulkomailta tuodusta öljystä. (Katso esim. Sweedler 1993, 79-81.) Vuonna 2000 Latvian öljynkulutus oli 37000 barreliä päivässä, joka oli kokonaisuudessaan tuonnin varassa. (U.S. Department of Energy 2001 [WWW-dokumentti].) Eräs keskeisistä piirteistä koko Baltian energiahuollon kannalta on ollut entisten Neuvostoliiton aikana luotujen rakenteiden säilyvyys. Ennen Latvian itsenäistymistä energiahuolto tapahtui Neuvostoliiton kokonaisuuden kannalta rakennettujen verkostojen kautta ja eri tasavaltojen rajoilla ei ollut varsinaista merkitystä. Tämä päti niin sähköntuotantoon kuin polttoaineisiin. Tämän vuoksi esimerkiksi öljyputket kulkevat Baltian maissa pääasiassa Latvian alueella, kun taas keskeinen jalostamo Mazekiai sijaitsee Liettussa, vähän matkaa Latvian rajalta. Itsenäistyminen aiheutti siis Latvian energiahuollon kannalta kaksi seurausta. Ensinnäkin energiahuollon rakenteet oli muokattava uudelleen siten, että ne eivät enää olisi kiinni yleisneuvostoliittolaisessa järjestelmässä. Toisaalta syntyi tarve monipuolistaa energialähteitä ja samalla heikentää riippuvuutta Venäjästä. Nämä molemmat tavoitteet oli saatava aikaan hävittämättä energianviennistä syntyviä valuuttatuloja lännestä. (Rich 1992.)

Öljyllä on merkitystä myös Latvian ulkopoliittisen suuntautumisen kannalta. Latvia on hakenut Euroopan unionin sekä Naton jäsenyyttä ja öljy on ollut yksi keino saada maan talous kuntoon. Lisäksi öljy itsessään on ollut yksi integroitumisen keino: Latvian Länsi-Eurooppaan suuntautuneesta viennistä on hyvin suuri osa ollut öljytuotteita. Vuonna 1992 Länsi-Euroopan viennistä 45,2% oli öljytuotteita ja 10,7% raakaöljyä tai osin jalostettua. Vaikka öljyn osuus viennistä onkin vähentynyt, oli vielä vuonna 1996 öljytuotteiden osuus 27,0% ja osin jalostelun sekä raakaöljyn osuus 20,3%. (Economic Bulletin for Europe 1997.) Raakaöljyn osuuden nousu

kertoo kauttakuliikenteen lisääntymisestä. Euroopan unionin pohjoisessa ulottuvuudessa Latvia on korostanut kauttakulun merkitystä ja lisäämistä. Yhtenä painopistealueena on öljyn kauttakulkukapasiteetin lisääminen. Erityisesti painotetaan venäläisen öljyn merkitystä Euroopan taloudelle ja kuluttajille varsinkin alhaisten kustannusten vuoksi. (Latvian position paper 16.6.2001.)

5.4. Öljy luovana valtana

5.4.1. Latvian ”ekumeeninen impulssi”

Latvialle Venäjän öljyn positiiviset puolet liittyvät siis etupäässä taloudellisiin seikkoihin. Kauttakulkumaan asema on tarjonnut mahdollisuuksia verotukseen, synnyttänyt työpaikkoja sekä tuonut maahan pääomia. Myös erilaiset öljyn siirtämiseen tarkoitetut infrastruktuurihankkeet ovat myös vaikuttaneet positiivisesti. Lisäksi öljyn kuljettaminen jatkojalostukseen on mahdollistanut öljytulojen monipuolistamisen pelkästä raaka-öljyn kuljettamisesta: Latvialla on mahdollisuus hyötyä öljyn jalostusketjun jatkovaiheista muun muassa kuljettamalla jalostettuja tuotteita edelleen länsimarkkinoille.⁴⁸

Puhtaasti taloudellisten seikkojen lisäksi öljyllä on Latvialle myös poliittinen ulottuvuus. Mark Webber tarkastelee entisiä neuvostotasavaltoja taloudellisen elinkyvyn (*economic viability*) kautta. Tästä näkökulmasta taloudellinen ja poliittinen elinkelpoisuus ovat vahvasti kytköksissä toisiinsa ja valtion itsenäisyyden yhtenä edellytyksenä on kyky selvitä taloudellisesti. Esimerkiksi useissa kehitysmaissa tämä ei ole onnistunut, mistä on ollut seurauksena valtion jääminen sisäisesti hajanaiseksi ja kyvyttömäksi suoriutua tehtävistään. Taloudellisen elinkyvyn kriteerejä ovat Webberin mukaan lakiin ja oikeuteen perustuva politiikka, talouden kannalta suotuisa poliittinen ilmapiiri sekä omien tuotannontekijöiden vahvuuksien

⁴⁸ Liettuassa sijaitseva Mazekiain jalostamo on esimerkki tällaisesta jalostusketjusta: öljy tulee Latvian puolelta putkea myöten jalostamolle, jossa se käsitellään ja jatko tuotteet palaavat Ventspilsin satamaan jatkokuljetusta varten. Samoin uusi öljyputki luo edellytyksiä Latvian taloudelliselle kasvulle.

ymmärtäminen ja niistä saatavien hyötyjen maksimointi. (Webber 1996, 282.)⁴⁹ Taloudellisen elinkyvyn kautta öljy voidaan siis Latvian itsenäisyyteen ja jopa oikeutukseen olla olemassa.

Esimerkiksi Latvian ulkoministerin 10.3.1997 pitämässään puheessa esiin nostama kansantalouden tervehdyttäminen sekä hyvät talousluvut voidaan nähdä elinkyvyn ja itsenäisyyden liiton valossa. (Birkavs 10.3.1997 [WWW-dokumentti].) Latvian tervehtynyt talous siis osoittaisi maan elinkyvyn ja öljyn kauttakulun luomat taloudelliset hyödyt tulevat tätä kautta osaksi Latvian itsenäisyyden vahvistamista: öljyn tuomat valuuttatulot mahdollistavat talouden kehittämisen ja antavat mahdollisuuden luoda vahva taloudellinen pohja Latvian itsenäisyydelle.

Talouden ja itsenäisyyden välinen liitos on nähtävissä välillisesti myös Latvian toisen keskeisen ulkopoliittisen tavoitteen eli integraatioprosessin kautta. Latvian presidentti toi esille 29.4.1998 puheessaan integraation olevan osa vankan taloudellisen rakenteen ylläpitämistä (Ulmanis 29.4.1998). Jos tämä näkemys yhdistetään yllä olleeseen Webberin näkemukseen entisten Neuvostotasavaltojen elinkyvyn suhteesta itsenäisyyteen, niin tästä lähtökohdasta sekä integraatio että itsenäisyys ovat toisiaan tukevia tavoitteita.

Öljy on yksi niistä epäsuorista keinoista, joiden avulla Latvia kykenee integroitumaan Länsi-Eurooppaan, sillä sitä voi pitää eräänlaisena siteenä Euroopan ja Latvian välillä. Tämä käy ilmi esimerkiksi EU:n pohjoista ulottuvuutta koskevassa dokumentissa, jossa öljyn ja muiden Venäjän luonnonvarojen kauttakulku nostetaan esiin yhtenä yhteistyön muotona. Kyseisen dokumentin mukaan Latvia näkee itsensä porttina tai ikkunana Venäjän öljyyn. Latvia kuitenkin katsoo olevansa nimenomaan tämän portin länsipuolella, mikä näkyy esimerkiksi Latvian presidentin puheesta 14.1.1998: ”Me näemme itsemme keskeisenä osana länsimaista sivilisaatiota ja sitoudumme eurooppalaisiin normeihin.” (Ulmanis 14.1.1998 [WWW-dokumentti].) Tämän tulkinnan pätevyys korostuu, kun otetaan huomioon Latvian halukkuus

⁴⁹ Taloudella kansakunnan itsenäisyyden perusteena on hyvin vanhat perinteet ja Eric Hobsbawmin mukaan taloudelliset ja kansalliset seikat olivat tiiviissä yhteydessä jo 1800-luvun liberalistisissa nationalismissa. Tällaisen niin sanotun kynnysperiaatteen mukaan kansakunnan oli noustava tietyn taloudellisen kynnyksen yli, jotta sillä oli oikeus itsenäisyyteen. (Hobsbawm 1994, 34-42.)

päästä Naton ja EU:n jäseneksi. Latvian näkemyksen Venäjän öljystä voidaan siis katsoa perustuvan EU:n ja läntisen maailman näkökulmaan. Latvian hallituksen kannanotossa Euroopan unionin pohjoiseen ulottuvuuteen korostetaan Latvian asemaa linkkinä idän ja lännen välillä.⁵⁰ Tämä linkin läntinen osuus näkyy sekä eurooppalaisena että transatlanttisena (Ulmanis 14.1.1998 [WWW-dokumentti]) eli suhteessa sekä Euroopan eri organisaatioihin ja valtioihin että Yhdysvaltoihin.

Integraatioon liittyy myös se infrastruktuuri, jota käytetään öljy kuljettamiseksi länteen. Pohjoista ulottuvuutta koskevan dokumentin mukaan maan infrastruktuuri on osa alueellista kokonaisuutta, johon Latvian oma kuljetusjärjestelmä on liittynyt. Samoin korostetaan Latvian satamien erinomaista maantieteellistä sijaintia ja niiden vaivattomuutta öljyn kuljettamiseksi, sillä ne ovat jäättömiä. Tämä maantieteellinen sijainti on Latvian tulkinnan mukaan erityisen merkittävä eurooppalaisten kuluttajien kannalta: maata mainostetaan helpoimpana reittinä Venäjän luonnonvaroihin. Latvialla on siis oman tulkintansa mukaan suuri merkitys eurooppalaisten kuluttajien huoltamisessa. (Latvian position paper 2001 [WWW-dokumentti].) Eurooppalaisten kuluttajien lisäksi pyritään ajatus Latviasta öljyn ja raaka-aineiden kauttakulun maana myös laajemmin länsimaihin. Tästä esimerkkinä on viittaukset myös yhdysvaltalaisiin kuluttajiin: ”voimme olla Yhdysvaltain liittolaisia turvaamalla vakaan, turvallisen ja pitkäaikaisen pääsyn Venäjän rikkaisiin luonnonvaroihin.” (Ulmanis 14.1.1998 [WWW-dokumentti].)

Peeter Vareksen ja Olga Zurjarin artikkelissa Baltian maiden asemasta kansainvälisen politiikan toimijoina viitataan maiden länsisuuntautumiseen tunteellisena sekä järkeen perustumattomana ajatusmallina (Vares and Zurjari 1993, 13, 20.), mikä osaltaan tukee näkemystä Latvian ”henkisestä yhteydestä” länteen. Samoin he tekevät yhteyden Venäjältä saatavien raaka-aineiden ja Baltian maiden itsenäisyyden vahvistamisen välillä: heidän mukaansa maailmantalouteen mukaan pääseminen on yksi itsenäistyneiden valtioiden suurimmista haasteista ja tässä Venäjän merkitys tulee näkyviin nimenomaan sen kyvyssä tarjota raaka-aineita, jolloin maiden taloudet saadaan nousuun ja osaksi maailmantaloutta. Samalla itäisten raaka-aineiden käyttöä

⁵⁰ ”The geographic location of Latvia and its long sea border helped Latvia to be an important trade link between East and West.”

rajoittaa pelko itsenäisyyden puolesta ja halu erottautua idästä ja tulla osaksi länttä. (Vares and Zurjari 1993, 11-12.)

Öljyn kauttakulkua käytetään siis eräänlaisena tienä itsenäisyyden vahvistamiseen ja läntiseen integraatioon. Koska integroituminen läntisiin organisaatioihin on yksi Latvian päätavoitteista (Long Term Economic Strategy for Latvia 2001, 4), kytkennät öljyn ja eurooppalaisten sekä yhdysvaltalaisen talouksien välillä edistävät näitä kahta ulkopoliittista pyrkimystä. Yhteenvetona voidaan siis sanoa, että Latvian ”ekumeeninen impulssi” öljyn osalta on kahtalainen: toisaalta öljy on osa halua hävittää rajat lännen suuntaan integraation kautta, toisaalta öljy on osa itsenäisyyden vahvistamista rakentamalla vankka talous ja rajaamalla maa tiukasti irti Venäjästä. Morgenthaun vallan elementeistä, joita tässä tutkielmassa käsitellään kontekstuaalisina valintoina, tämä on liitetty kansanluonteeseen, mikä näkyy kommentteissa Latviasta läntiseen sivilisaatioon ja siten myös kulttuurisesti länteen kuuluvana. Samoin voidaan itsenäisyshalun katsoa kuuluvan kansanluonteeseen.

5.4.2. Valtaelementit positiivisessa vallan virrassa

Vallan elementeistä keskeisellä sijalla on talous. Öljy on vallan positiivisen ulottuvuuden näkökulmasta maan läntiseen maailmaan sitova kauppatavara, jolloin Latvia on ikkuna Venäjän suunnassa tähän tavaraan. Öljykauppa liittyy myös maan itsenäisyyteen osana taloudellista oikeutusta olla olemassa. Se on konkreettinen ja hyvin käsin kosketeltava side läntiseen maailmaan, joten samalla se toimii myös merkinä laajemmasta kulttuurisesta sidonnaisuudesta. Öljykaupan tuomat poliittiset edut ovat siis tavallaan bonus, joka koituu taloudellisista eduista. Öljy luonnonvarana näkyy siis nimenomaan kauppatavarana ja länsimaisten kuluttajien tarpeiden kautta, joten tässä mielessä kyse on Latvialle strategisesta resurssista hyvin poikkeuksellisessa mielessä. Samalla öljyllä on myös sen perinteinen rooli raaka-aineena, jota valtio itse tarvitsee. Tästä näkökulmasta öljyputket tarjoavat Latvialle mahdollisuuden päästä käsiksi luonnonvaroihin, jotka siltä itseltään puuttuvat ja joista se on riippuvainen. Öljy puuttuvana luonnonvarana on siis samalla tavoin

Latvian itsenäisyyttä tukeva voima kuin öljy kauppatavarana: öljyputket mahdollistavat paitsi kauttakulun, niin myös öljyn saamisen omiin tarpeisiin.

Toinen keskeinen valtaelementti on Latvian maantieteellinen sijainti. Se on edellytys ikkunana itään toimimiselle ja tämä tuodaan aivan suoraan esiin pohjoista ulottuvuutta koskevassa kannanotossa: ”Latvian maantieteellinen sijainti ja sen pitkä meriraja auttavat Latviaa olemaan tärkeä kauppalinkki idän ja lännen välillä.”⁵¹ Latvia on osa läntistä sivilisaatiota, mutta maantieteellisesti se on lähellä Venäjää. Infrastruktuurin sitominen alueellisiin kehyksiin sekä tämän alueellistumisen jatkuva edistäminen vaikuttavat yhä tiiviimpiin suhteisiin lännen kanssa: ”Yli 90 prosenttia Latviassa käsitellystä rahdista on kauttakululiikennettä; tämä tarkoittaa, että Latvian kuljetusinfrastruktuuri on jo integroitunut alueelliseen verkostoon.”⁵² (Latvian position paper 2001 [WWW-dokumentti].) Tiiviimpi integraatio kuljetuksen alalla vahvistaa Latvian asemaa länteen suuntautuvien raaka-ainekuljetusten käytävänä, minkä seurauksena maantieteen kontekstissa öljy toimii eräänlaisena siteenä länteen.

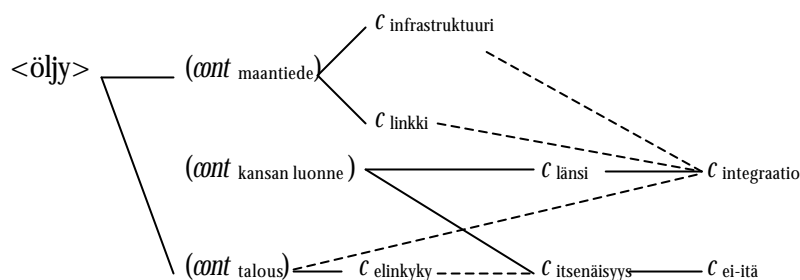
Positiivisen vallan virran kontrollointi tapahtuu Morgenthaun mukaan neljän eri arviointioperaation mukaan. Ensimmäinen valtaelementti koski muutoksia yksittäisen elementin sisällä. Öljyn kohdalla tämä koskee lähinnä talouden ja luonnonvarojen osuutta. Latvian kannalta edullista on mahdollisimman suuren osuuden saaminen Venäjän öljykuljetuksista, jolloin sen saamat tulot kauttakululiikenteestä kasvaisivat vastaavasti. Muutoksia elementin sisällä aiheuttaisivat lähinnä muutokset kauttakuljetuksen volyymissä. Tähän vaikuttavat lukuisat eri tekijät aina öljyn maailmanmarkkinahinnasta eri kuljetusvaihtoehtojen kapasiteettiin ja sijaintiin. Toinen operaatio, jossa vallan eri elementit suhteutetaan toisiinsa, on hivenen merkittävämpi, koska tämän avulla voidaan luoda kytkentöjä esimerkiksi taloudesta ja luonnonvaroista kansanluonteeseen ja maantieteeseen. Öljyn merkityksen kasvu taloudellisen elementin sisällä edistää kansanluonteen sisällä sijaitsevia tavoitteita eli integraatiota länteen, samalla kun se vahvistaa itsenäisyyttä. Öljyn kauttakulkuun liittyvä infrastruktuurin integroiminen alueellisiin

⁵¹ “The geographic location of Latvia and its long sea border helped Latvia to be an important trade link between East and West.” (Latvian position...)

⁵² “More than 90 percent of the cargo handled in Latvia is transit cargo; this means that Latvian transport infrastructure is already integrated into regional networks.” (Latvian position paper 2001 [WWW-dokumentti].)

järjestelmiin vaikuttaa samalla tavoin poliittista integroimista edistävästi. Kolmas arviointioperaatio suhteuttaa oman elementin toisten valtioiden vastaaviin elementteihin. Öljyn vaikutusta Latvian vallan elementteihin on siis verrattava toisiin valtioihin. Koska Latvialla ei ole itsellään öljyä, on kauttakulku ainoa mahdollisuus taloudellisen elinkyvyn ylläpitämiseen. Toisaalta maantieteen kontekstista Latvia mainostaa maantieteellisen sijaintinsa edullisuutta öljyn kauttakulun kannalta verrattuna muihin valtioihin. Koska Latvian pyrkimyksenä on integroitua läntisiin organisaatioihin ja kansainväliseen talouteen, sen pyrkimyksenä on vahvistaa ja samankaltaistaa taloutensa läntisen maailman (Long Term Economic Strategy for Latvia 2001, 3). Operaatio on siis alistettu ajatukselle Latviasta osana läntistä sivilisaatiota ja öljy tulee näkyviin vaurauden tuojana, joka mahdollistaa uudistukset ja pidemmälle menevän integraation. Viimeinen arviointioperaatio perustuu muutosten arvioimiseen eri aikaväleillä, joka on eri operaatioista tässä tapauksessa merkittävin. Kyseinen operaatio nimittäin liittyy tämänhetkiset muutokset aikaperspektiivissä myöhemmäksi, jolloin ajankohtaiset tapahtumat saavat merkityksensä suhteessa johonkin ideaaliin tilaan tulevaisuudessa, mikä Latvian kohdalla tarkoittaa mahdollista jäsenyyttä läntisissä organisaatioissa. Myös tämä arviointioperaatio siis osallistuu öljyn kauttakulun sitomiseen osaksi integraatioprosessia.

Öljyn virtauksen positiivisista puolista saadaan siis seuraavanlainen semioottinen kaavio:

Kuvion vasemmassa reunassa on sememe <öljy>, josta on tässä yhteydessä johdettu kaksi kontekstuaalista valintaa. Koska tämä malli perustuu Econ ensyklopedian ajatukselle, on otettava huomioon, että erilaisia vaihtoehtoja on potentiaalisesti rajaton määrä. Maantieteen kontekstissa öljy toimii linkkinä länteen ja avaa Latvian

ikkunana itään päin. Latvia toimii linkkinä myös infrastruktuurin kautta eli integroituminen alueellisiin järjestelmiin sekä tällaisten järjestelmien kehittäminen edelleen toimii samalla tavoin länteen integroitumista edistävänä seikkana. Talouden kontekstissa öljy liittyy valtion elinkykyyn eli mahdollisuuteen tulla toimeen taloudellisesti itsenäisenä. Öljy on siis kauppatavara, jonka kautta on mahdollisuus vahvistaa taloutta ja hankkia vaurautta valtiolle. Tämä vauraus antaa myös mahdollisuuden osoittaa, että valtio kykenee olemaan itsenäinen ja riippumaton. Samoin öljyn saaminen Venäjältä öljyputkia myöten antaa mahdollisuuden saada luonnonvaroja, jotka Latvialta itseltään puuttuvat, mikä vahvistaa maan taloudellista asemaa. Tässä kontekstissa öljy on siis itsenäisyyden symboli. Kansanluonteen kontekstissa korostuvat yhteydet länteen ja puheissakin esiin noussut kuuluminen läntiseen sivilisaatioon. Tätä kautta kansanluonne on liittynyt integraatioon. Tähän liittyy myös itsenäisyys eli ajatus latvialaisista idässä sijaitsevasta Venäjästä erillisenä, läntisenä kansana. Öljy ei liity suoranaisesti kansanluonteeseen, mutta liitos syntyy talouden ja maantieteen kautta. Kuten aiemmin mainittu, öljy toimii integraation symbolina maantieteen yhteydessä ja itsenäisyyden symbolina talouden kontekstissa.

Maantieteen kontekstissa öljy on rhome ja symboli, josta seuraa, että sen on oltava myös legimerkki. Se on rhome, koska öljy toimii merkinä mahdollisesta yhteydestä Latvian ja lännen välillä, joka on legimerkki. Samoin kyseessä on symboli, koska öljy on liittynyt objektiinsa eli Latvian ja lännen väliseen suhteeseen lainalaisuuden perusteella eikä ominaisuuksien yhteisyyden vuoksi. Se ole myöskään suoraan suhteen motivoima, joten kyseessä ei ole indeksi, vaikka se symboliin sisältyykin. Talouden kontekstissa kyse on vastaavalla tavalla rhemestä ja symbolista. Tämä johtuu siitä, että öljy toimii merkinä mahdollisesta taloudellisen elinkyvyn ja itsenäisyyden yhteydestä, joka on legimerkki. Kyse on myös symbolista, koska öljy on liittynyt itsenäisyyteen väitetyn lainalaisuuden perusteella eikä yhteisten ominaisuuksien tai vaikutussuhteen perusteella, vaikka symboli sisältääkin myös nämä puolet. Koska kyseessä ovat symbolit, on niillä myös jäljenteet ja tällaisiin jäljenteisiin kuuluu rhome, indeksi ja sinimerkki (Peirce 1985, 20). Tällainen merkki kuvaa niitä konkreettisia tilanteita, jotka ovat objektin aikaansaamia. Tämä johtuu siitä, että mielessä oleva symboli toimii jäljenteen objektina ja synnyttää tällaisen

merkin, jonka on siis oltava indeksi. Koska kyse on yksittäisestä asiasta, on kyse sinmerkistä.

5.5. Öljy tuhoavana virtana

Öljy vallan positiivisessa ulottuvuudessa tarjoaa siis Latvialle kahdenlaisen tien ekumeenisen impulssin toteuttamiseen: seurauksena on taloudellisten etujen kautta itsenäisyyden vahvistuminen sekä poliittinen integroituminen länteen. Öljyvirta putkia myöten Venäjältä länteen näyttäytyy edellisessä luvussa kuitenkin vain positiivisen vallan virtana, josta valtaan liittyvä tuhovoima näytti olevan irrallaan. Kevään 1998 tapahtumat kuitenkin toivat vallan toisen puolen Latvian ulkopolitiikan osalta hyvin näkyviin. Tässä kiistassa yhdistyi kaksi näennäisesti irrallista asiaa eli vähemmistöpolitiikka ja energia. Samalla se osoitti öljyn kahtalaisen luonteen. Hyödyke, joka oli vain vähän aikaisemmin merkinnyt rahaa ja valtaa, tuli esille uudessa poliittisessa tilanteessa uhkana ja aseena. Samalla se toimi merkinä ongelmista ja nimenomaan sellaisista ongelmista, jotka merkitsivät uhkaa öljyn positiivisille ominaisuuksille ja Latvian ulkopoliittisille tavoitteille. Öljy uhkasi hävittää rahalliset edut eli valuuttatulot. Samalla Venäjän puheet öljynviennin lopettamisesta merkitsivät ongelmia Latvian integraatiopyrkimysten kannalta, sillä nämä puheet toimivat merkinä kiistanalaisista naapuruussuhteista. Latvian venäläisvähemmistöön kohdistuvat ongelmat tiivistyivät öljyyn tämän kriisin yhteydessä.

5.5.1. Kevään 1998 tapahtumat

Venäjän ja Latvian suhteet olivat olleet monimutkaiset koko 1990-luvun ajan. Tämä johtui varsinkin Latviassa olevasta venäläisvähemmistöstä sekä tämän suhteesta maan valtaväestöön. Kiistoissa merkittävää osaa näytteli kysymys venäläisvähemmistön oikeudesta kansalaisuuteen. Latvian ehdottamissa kansalaisuuslain malleissa osalle venäläisistä olisi ollut mahdotonta hakea kansalaisuutta. Lisäksi kansalaisuuskokeeseen kuuluvaa kielikoetta kritisoitiin useissa

tapauksissa liian vaikeaksi. Tapahtumat olivat siis jo taustaltaan hyvin hankalat. Kevään 1998 tapahtumat kuitenkin tekivät suhteet huomattavasti kipeämmiksi. Kehityskulun alkupisteenä voidaan pitää mielenosoitusta Riikassa 3.3.1998. Joukko eläkeläisiä, joista suurin osa oli venäläisiä, kritisoivat elinolojensa heikkoutta. Poliisi hajotti mielenosoituksen voimakeinoin näiden tukittua mielenosoituspaikan ohittavan tien. Tilanteesta otettu kuvamateriaali levisi Venäjällä laajaan julkisuuteen ja sitä esitettiin laajasti muun muassa televisiossa. (HS 6.3.1998; The Baltics World Wide 31.10.2001 [WWW-dokumentti].) Venäjällä tapahtumasta tuli suuri uutinen ja tapahtuma tulkittiin hyökkäykseksi venäläisvähemmistöä vastaan. Vastalauseena esimerkiksi moskovalaiset kaupat vetivät latvialaisia tuotteita myynnistä (BBC 10.4.1998 [WWW-dokumentti]). Myös Venäjän johto kiinnitti huomionsa tapahtumaan ja uhkasi Latviaa talouspakotteilla, joiden tarkennettiin myöhemmin koskevan nimenomaan öljyä. (HS 8.3.1998, BBC 9.4.1998 [WWW-dokumentti], HS 9.4.1998.) Torstaina 9.4. Venäjä ilmoitti vähentävänsä öljyn kauttakulkua Latvian kautta 600 000 tonnilla (HS 10.4.1998). Samalla tapahtui useita muita tapahtumia, jotka kiristivät välejä edelleen. Venäjän suurlähetystön luona räjähti pommi, josta Venäjä syytti Latvian viranomaisia (HS 7.4.1998). Myös toisen maailmansodan aikaisten latvialaisten SS-legioonalaisten marssi Riikan keskustassa tulkittiin Venäjällä provokaatioksi.

Eläkeläisten mielenosoituksesta alkunsa saanut tapahtumaketju muuttui vähitellen Venäjän yleisemmäksi kritiikiksi Latvian kansallisuuspolitiikkaa kohtaan. Samaan aikaan Latvian parlamentissa käsiteltiin uutta kansallisuuslakia, jonka piti muuttaa aiemmin vallinneen käytännön kaikkein kiistanalaisimpia kohtia. Vähitellen kriisi kiteytyi koskemaan tätä lakiesitystä sekä energiaa, jolloin kiistan keskeiseksi dynamiikaksi muodostui lakiehdotuksen ja talouspakotteiden välinen suhde. Latvian johtohenkilöt vetosivat parlamenttiin lain muuttamiseksi ja uudistettu lakiesitys meni lävitse kesäkuussa. (MFARL⁵³, luettu 29.10.2001 [WWW-dokumentti].)

5.5.2. Öljy keväällä 1998

Öljy toimi vain yhtenä osana Venäjän uhkaamista talouspakotteista. Se oli kuitenkin pakotteista kaikkein merkittävin, koska Latvia (kuten muutkin Baltian maat) oli

⁵³ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia.

riippuvainen ulkopuolisesta energiasta sekä kauttakulun tulonlähteenä mutta varsinkin oman taloutensa energiahuollon riippuvuuden vuoksi. Vaikka Venäjä ei toimittanutkaan enää yhtä suurta osuutta maan energiasta kuin Neuvostoliiton aikana, jolloin Venäjä oli käytännössä ainoa toimittaja, oli energiariippuvuus yhä edelleen merkittävää.

Öljy näytti muodostuvan kyseisessä kriisissä esteeksi Latvian myöhemmälle integroitumiselle läntisiin järjestöihin, sillä lännessä otettiin kantaa venäläisvähemmistön oikeuksien puolesta. Venäjän näkemys, jonka mukaan Venäjältä energiahuolloltaan riippuvaisten maiden tulee omatoimisesti ottaa huomioon Venäjän näkemykset ja toimia näiden mukaan (HS 8.3.1998) torjuttiin Latvian ulkoministerin kannanotossa 19.3.1998. Ulkoministerin mukaan uhkailut, joiden mukaan Venäjän intressien jättäminen huomiotta johtaisi talouspakotteisiin, oli mahdotonta hyväksyä, pakotteet johtaisivat kaikkien latvialaisten eli myös venäläisten kärsimyksiin ja koko kiista perustui vain tosiasioiden vääristelylle sekä tarkoituksellisille valheille.⁵⁴ Kiistassa ei hänen näkemyksensä mukaan ollut kyse ihmisoikeuksista ja ulkoministeri sanoi puheiden vähemmistön huonosta kohtelusta olevan vain savuverho varsinaisten päämäärien takana. Todellisuudessa hänen mukaansa kyse oli pyrkimyksestä Latvian itsenäisyyden hävittämiseen ja pyrkimyksistä Neuvostoliiton palauttamiseksi: ”[L]atvian itsenäisyyden peruuttamattomuus ei ole vielä todellisuutta monille entisille neuvostokansalaisille ja heidän Latviassa oleville perheille. [...] Ei voida hyväksyä ihmisoikeuksien käyttämistä savuverhona, jonka alle on piilotettu muita intressejä.” (Birkavs 19.3.1998.) Öljyn kauttakulun keskeyttäminen ja vähemmistöongelmat eivät siis näyttäneet Latvialle toisiinsa kietoutuneina ongelmina vaan välineinä maan itsenäisyyden hävittämiseksi.

Keskeisiä vallan eri elementtejä vallan negatiivisen virran osalta olivat edelleen samat kuin positiivisella puolella, eli maantiede, kansanluonne sekä talous. Koska öljy kuitenkin nousi esiin vähemmistökysymyksen kohdalla, tulee uutena merkittävänä elementtinä mukaan hallinnon laatu, johon liittyy muun muassa hallinnon suhde

⁵⁴ ”Whatever the reasons were for the distortion of facts and deliberate falsehoods directed against Latvia [...]”

maan vähemmistöihin. Kunkin elementin kohdalla tapahtui eräänlainen ympärikääntyminen, sillä ne öljyn kauttakulun ominaisuudet, jotka olivat toimineet vallan positiivisen virran perusteina, toimivat nyt vallan negatiivisen puolen rakennusosasina.

Maantieteellinen elementti, joka merkitsi vallan positiivisen virran kohdalla mahdollisuutta toimia ikkunana lännestä Venäjälle, alkoi merkitä vallan negatiiviselle virralle läheisyyttä ja sitoutuneisuutta itään. Venäjän aiheuttama uhka osoitti Latvian sidonnaisuuden, mistä seurasi vastaavasti loittoneminen lännestä. Tämän maantieteellisen läheisyyden eräänä rakennusosasena toimi venäläinen vähemmistö, joka oli yksi Venäjän Latviaan sitovista tekijöistä. Öljyvirran katkaiseminen toi konkreettisella tavalla ilmi, kuinka vahva tämä side loppujen lopuksi oli. Esimerkiksi Latvian energiahuollon kiinnittyminen tiukasti Venäjään ja tästä seuranneet vaatimukset Venäjän etujen huomioonottamisesta osoittivat, että Latvia ei ollut kyennyt irtaantumaan tärkeimmästä energianlähteestään ja että maiden välillä oli vielä ratkaisemattomia asioita. Öljy siis näyttäytyy maantieteen elementin sisällä läheisyyttä ja sidonnaisuutta itään kuvaavana tekijänä. Samalla öljyn luoma kytkös läntisiin kuluttajiin katkesi ja se korvautuu yksipuolisella kytköksellä Venäjään.

Kansanluonne sisältää edelleen saman sisällön kuin vallan positiivisen virran kohdalla. Latvian pyrkimyksenä on siis edelleen integroitua länteen ja varmistaa itsenäisyys. Merkittävin ero koskee öljyn suhdetta tähän elementtiin. Kun vallan positiivisen virran osalta öljy oli länsimaisiin organisaatioihin integroitumista sekä itsenäisyyttä vahvistava tekijä, on tässä tapauksessa öljy yksi näihin tavoitteisiin pääsemisen este. Vaikka kevään 1998 konfliktin keskeisenä rakennusosasena olikin nimenomaan vähemmistökysymys, niin talouspakotteilla uhkaaminen ja erityisesti öljysaarto toimivat kriisin keskipisteenä. Uhkaukset siis toimivat kriisiä rakentavana tekijänä, sillä vähemmistön suhteen tilanne oli säilynyt samanlaisena pidemmän aikaa ja ainoa muuttunut asia olivat juuri uhkaukset ja öljyvirran vähentäminen. Tämä talouspakotteiden aiheuttama uhka Latvian itsenäisyydelle näkyy selvästi ulkoministeri Birkavsin puheessa 19.3.1998: ”Latvia on saanut uhkauksia talouspakotteista, koska he sanovat, että Latvia ’ei ole tarpeeksi uskollinen Venäjän eduille.’ Tällaista tapaa kohdella maata ei voi hyväksyä.” (Birkavs 19.3.1998.)

Talouden elementin kohdalla öljyn tuottama heikkous on kaikkein selkeimmin näkyvillä. Koska Latvian talous perustuu varsin pitkälle venäläiseen energiaan, öljynviennin ongelmilla on suora ja hyvin merkittävä vaikutus koko talouden kannalta. Talouden elementtiin oli siis hyvin tiiviisti liittyneenä luonnonvarojen elementti, sillä kuten jo vallan positiivisia ominaisuuksia tarkastellessa kävi ilmi, Latvia on riippuvainen ulkomaisesta öljystä. Riippuvuus tunnustettiin Birkavsin puheessa, tosin tämä liitettiin osaksi vähemmistökysymystä ja Birkavs satoi vaikeudet koko kansalle, siis myös venäläisille, koituviiin kärsimyksiin: ”Korostan, että se [talouspakotteisiin ryhtyminen] aiheuttaisi vaikeuksia koko kansalle.”

Elementti, joka nousee uutena vallan negatiivisen virran kohdalla esiin, on hallinnon laatu. Hallinnon laatu on nimittäin valtaelementeistä se, joka sisältää vähemmistöjen kohtelun valtiossa. Hallinnon laatua voidaan siis pitää sinä vallan elementtinä, johon Venäjän uhkaukset kohdistuivat ja joka siis toi esiin öljyyn sisältyvät negatiiviset puolet. Venäjän lähtökohta oli, että Latvian hallinto kohteli maan venäläisvähemmistöä epäasiallisesti ja ei kyennyt turvaamaan näiden asemaa suhteessa valtaväestöön, joten Venäjän oli puolustettava tätä kansanosaa. Kriitikin kohteena oli varsinkin Latvian kansalaisuuslaki, joka rajoitti tietynikäisten henkilöiden mahdollisuutta hakea Latvian kansalaisuutta. Latvian hallitus alkoikin muuttaa kansalaisuuslakia pian kriisin puhkeamisen jälkeen, jotta tilanne laukeaisi. Huhtikuussa 1998 Latvian hallitus kävi nopeassa aikataulussa lävitse muutosehdotuksen: 1.4. hallitus päätti aloittaa selvitystyön lain muuttamisesta (MFARL 3.4.1998), 15.4. hallitus teki päätöksen kansalaisuutta hakevien ikää ja muita seikkoja koskevien rajoitusten poistamisesta (MFARL 20.3.1998), 21.4. hyväksyttiin hallituksessa lakiteksti ja siirrettiin se parlamentille (MFARL 22.4.1998, 5.6.1998), joka viimein hyväksyttiin 22.4. (MFARL 21.10.2001). Muutokset sidottiin selkeästi Latvian itsenäisyyden kehittämiseen ja vahvistamiseen. Ulkoministeriön kannanotossa sanotaan:

”Latvia katsoo, että nämä merkittävät askeleet auttavat niiden tavoitteiden saavuttamisessa, jotka eri Latvian hallitukset ovat asettaneet seitsemän vuotta sitten tapahtuneen jälleensitenäistymisen

jälkeen, eli vakaan, integroituneen, turvallisen ja avoimen yhteiskunnan saavuttamisessa.” (MFARL 20.4.1998.)⁵⁵

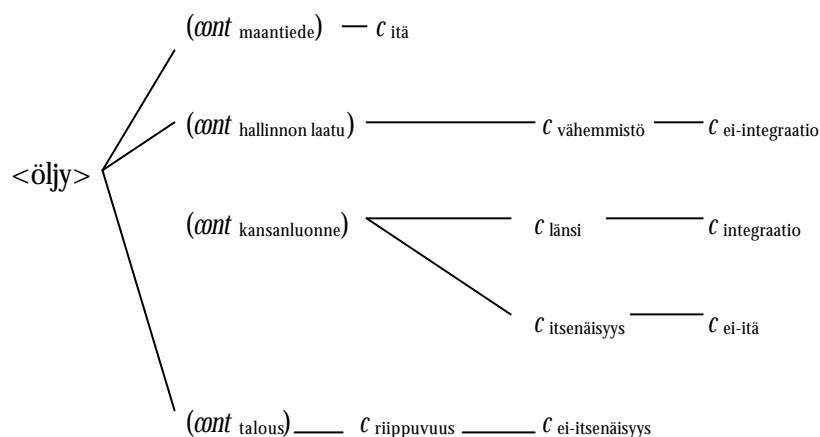
Kuten lausunnosta käy ilmi, sidotaan muutokset kansalaisuuslaissa osaksi itsenäistymisen jälkeistä yhteiskunnan rakennusprojektia ja tätä kautta myös osaksi itsenäistymisen vahvistamista vakauttamalla, integroimalla ja tekemällä turvallisemmaksi yhteiskuntaa.

Valtaelementtien arviointioperaatioista ensimmäinen eli muutosten tarkasteleminen elementin sisällä, tarkoittaa tässä yhteydessä sen huomioimista, millä tavalla koko viittaussuhteiden verkosto saa uuden sisällön kunkin elementin osalta. Esimerkiksi maantieteen kontekstissa öljy sitoo Latvian itään eikä enää länteen. Samoin talouden kontekstissa öljy viittaa riippuvuuteen ja tätä kautta itsenäisyyden epätäydellisyyteen, toisin kuin vallan positiivisella puolella, jossa öljy merkitsi elinkykyä ja itsenäisyyttä. Muutokset uutena mukaan tulleessa elementissä, hallinnon laadussa, viittaavat muutoksiin vähemmistön kohtelussa ja niiden vaikutuksiin Latvian integraatiopyrkimyksissä läntisiin organisaatioihin. Kansanluonteen sisällä ei sen sijaan tapahdu muutoksia, sillä maan pyrkimykset ovat edelleen samat, kohti integroitumista länteen ja itsenäisyyttä. Toisessa arviointioperaatiossa suhteutetaan eri elementit toisiinsa. Tällöin huomio kiinnittyy erityisesti hallinnon laatuun, joka oli öljypakotteiden takana ja tämän vuoksi myös alkusyynä kontekstien muuttumiseen öljyn viittaussuhteiden osalta negatiivisiksi. Toinen tämän operaation kannalta merkittävä suhde on maantieteen, hallinnon laadun ja talouden elementtien suhde ulkopolitiikan pyrkimyksiin. Nämä muut elementit näet ovat kääntyneet näiden pyrkimysten vastaisiksi ja tätä kautta positiiviset vaikutussuhteet ovat muuttuneet negatiivisiksi. Öljy on siis näiden kontekstien kautta muuttunut tavoitteita edistävästä tekijästä niitä estäväksi. Kolmannessa operaatiossa suhteutetaan oman maan elementit toisten valtioiden elementteihin. Vallan positiivisella puolella tämän operaation osalta Latvian pyrkimyksenä oli samankaltaistaa talouttaan länsimaiden kanssa ja tätä kautta lisätä yhteyksiään länteen. Tämä lähtökohta ajautui kuitenkin talouspakotteiden edessä vaikeuksiin. Mahdolliset talouspakotteet näet olisivat aiheuttaneet iskun Latvian taloudelle ja tämä olisi vaarantanut maan taloudellisen

⁵⁵ "Latvia considers that these major steps will further contribute to the goals set by successive Latvian Governments since the reestablishment of our independence some 7 years ago, namely, a stable, integrated,

kehityksen. Tämä taas olisi merkinnyt, että Latvian tuotantorakenne olisi jäänyt länsimaista poikkeavaksi ja tätä kautta näkemys Latviasta läntisenä maana olisi saanut kolauksen. Tähän liittyy myös neljäs arviointioperaatio, eli muutosten asettaminen aikajanelle. Mikäli näet Venäjän uhkauksista olisi tullut pysyvä ilmiö, olisi Latvian tulevaisuuden yhtenä skenaariona ollut negatiivisen vallan virran viittaussuhteiden jäykistyminen, eli viittaussuhteet olisivat jääneet pysyviksi ja muodostaneet pysyvän klusterin. Tällöin Latvia todellakin samaistettaisiin itään ja Venäjältä riippuvaiseksi valtioksi. Tämä vaihtoehto oli myös se syy, minkä takia Latvian hallitus alkoi kehittää tälle negatiivisen vallan virralle uusia kontrollimekanismeja ja siirtämään huomiota muualle, josta enemmän seuraavassa luvussa.

Vallan virran negatiivisista puolista saadaan siis seuraavanlainen semioottinen kaavio:

Kuvio osoittaa, kuinka öljy ei enää pääse kohtaamaan Latvian tavoitteita missään kohdassa. Itse asiassa öljy on kääntynyt positiivisen vallan vastakohtaksi muiden valtaelementtien paitsi kansanluonteen konteksteissa. Öljyn merkitykset vallan eri elementtien sisällä asettuvat siis vastustamaan Latvian tavoitteita integraatiosta sekä itsenäisyydestä.

Maantieteen kontekstissa Latvian sijainti näyttäytyy Venäjän naapurivaltiona, mutta toisin kuin vallan positiivisessa ulottuvuudessa nyt Latvia ei ole ikkuna itään vaan

osa itää. Maantieteen elementti kääntyy siis vastustamaan ajatusta Latviasta läntiseen sivilisaatioon kuuluvana maana. Koska ”lännen” kautta oli liitos integraatioon läntisiin organisaatioihin, alkaa maantieteen elementti vastustaa myös integraatiota. Hallinnon laadun elementti, jonka merkitys oli vähäinen vallan positiivisen virran kohdalla, on mukana vallan negatiivisessa virrassa. Tämän elementin osalta kyse on siitä, millä tavoin Latvian hallinto kohtelee venäläisvähemmistöään. Venäjän uhkaukset öljynviennin vähentämisestä Latvian kautta toimivat merkinä venäläisten heikosta asemasta, joten tätä kautta öljy liittyy vähemmistöjen kohteluun. Koska tällaiset ongelmat toimivat esteenä integraatiolle, on öljystä vaikutussuhde vähemmistöjen kautta integraatioon. Öljy siis asettuu hallinnon laadun elementin kohdalla vastustamaan Latvian pyrkimyksiä integraatiosta. Talouden elementin kohdalla öljy toimii osoituksena Latvian riippuvuudesta Venäjään. Kuten Venäjän presidentin lehdistös sihteeri totesi, maan, jonka energiahuolto nojaa Venäjään, tulee myös olla uskollinen Venäjän intresseille (HS 8.3.1998). Öljy liittyi siis suoraan Latvian kykyyn tehdä omia päätöksiä itsenäisenä valtiona, sillä energiariippuvuus itäisestä suurvallasta antoi Venäjälle keinon painostaa Latviaa taipumaan. Talouden elementissä tapahtuneita muutoksia voidaan siis pitää alkusysäyksenä öljyn aikaansaamaan negatiiviseen vaikutukseen myös muissa valtaelementeissä ja tätä kautta koko öljyyn liittyvän vallan virran kääntymiseen negatiiviseksi.

Samoin kuin vallan positiivisen virran kohdalla, on näissä konteksteissa merkki rhome, symboli ja legimerkki. Maantieteen kontekstissa kyseessä on rhome, koska kyseessä on mahdollisuus ja uhka tulla kategorisoiduksi itään kuuluvaksi. Kyseessä on myös symboli, sillä kyseessä on nimenomaan itä poliittisena käsitteenä, eikä niinkään maantieteellisenä. Tämän vuoksi öljy on liittynyt itään lainalaisuuden, ei ominaisuuksiensa vuoksi tai objektinsa motivoimana. Tästä myös seuraa, että kyseessä on legimerkki, sillä symboli kuvastaa tätä mahdollista lainalaisuutta. Hallinnon laadun kohdalla öljy on rhome, koska se viittaa hallinnon ja vähemmistön väliseen mahdolliseen suhteeseen. Kyseessä on symboli, koska öljy kuvastaa tätä suhdetta väitetyn lainalaisuuden perusteella (esimerkiksi Venäjän kommentoissa öljyriippuvuuden ja venäläisvähemmistön oikeuksien välisestä suhteesta sekä Venäjän intressien huomioonottamisessa). Koska tämä suhde on väitetty lainalaisuus, on kyseessä legimerkki. Talouden kontekstissa öljy on rhome, koska se

kuvastaa öljyriippuvuuden mahdollista vaikutusta Latvian itsenäisyyteen. Kyseessä on symboli, koska öljy liittyy itsenäisyyteen mahdollisen lainalaisuuden perusteella, ei pelkästään ominaisuuksiensa samankaltaisuuden vuoksi tai objektinsa motivoimana. Koska öljyn ja itsenäisyyden välinen suhde on lainalaisuus, on kyseessä legimerkki. Kansanluonteen osalta pätee sama mitä on sanottu jo vallan virran positiivista puolta käsiteltäessä, joten tässä yhteydessä voidaan se ohittaa.

5.6. Negatiivisen virran pysäyttäminen: kansainväliset järjestöt

Koska öljyyn liittyvä vallan virta oli muuttunut negatiiviseksi ja Latvian kannalta tuhoavaksi, oli keksittävä keino tämän virran heikentämiseksi. Negatiiviset puolet oli siis saatava hallintaan, ennen kuin ne alkaisivat uhkaamaan Latvian kahta keskeistä tavoitetta, integraatiota ja itsenäisyyttä. Tällaisena toimi kysymyksen kansainvälistäminen sitomalla vähemmistöongelmat kansainvälisiin organisaatioihin.

Pian Venäjän tekemien uhkausten jälkeen Latvian vähemmistökysymystä alettiin tarkastella Latvian kannanotoissa läntisten organisaatioiden ja Latvian, ei siis Venäjän ja Latvian välisenä ongelmana. Puheessaan 19.3.1998 ulkoministeri Birkavs liitti maan ihmisoikeustilanteen YK:n kehitysohjelmaan (UNDP) korostaen YK:n roolia asiassa. Esimerkiksi vähemmistökysymyksen tarkastelu kyseisessä puheessa oli liitetty UNDP:n ja Latvian välisten suhteiden tarkastelun yhteyteen. Varsinkin Latvian toteuttama tutkimus, jolla pyrittiin kartoittamaan eri kansanryhmien mielipiteitä ja jossa UNDP oli mukana, tuodaan esille vähemmistöjen integroimisen välineenä. (Birkavs 19.3.1998 [WWW-dokumentti].) Tätä kautta Latvian vähemmistökysymykseen liitetään myös kansainvälisiä järjestöjä. Tätä puolta korostaa se, että myöhemmin samassa puheessa Birkavs käsittelee Venäjän ja Latvian välistä kriisiä. Tässä kriisissä ei kyse ole hänen mukaansa oikeasti vähemmistöjen kohtelusta vaan savuverhon luomisesta Venäjän todellisten tavoitteiden peittämiseksi. Tätä näkemystä perustellaan sillä, että Latviassa on kansainvälisen yhteisön jäsenenä tietyt vaatimukset ihmisoikeuksien suhteen ja tämän vuoksi väitteet vähemmistön huonosta kohtelusta ovat perättömiä. Puheessa

esitetyn näkemyksen mukaan ihmisoikeudet ovat siis Latvian ja kansainvälisen yhteisön sekä kansainvälisten järjestöjen asia, ei Venäjän ja Latvian välinen asia.

Sama näkyy myöhemmin, kun Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön ETYJ tuotiin mukaan kansallisista vähemmistöistä vastaavan Max van der Stoelin kautta. Muutokset kansalaisuuslaissa tulevat Latvian ulkopoliittisissa kannanotoissa esille nimenomaan suhteessa ETYJ:in näkemyksiin ja muutoksia perustellaan van der Stoelin esittämien suositusten toteuttamisena eikä Venäjän ja Latvian välisten hankaluuksien lievittämisenä. Hallituksen päätettyä esittää parlamentille muutoksia, Latvian ulkoministeri julkaisi van der Stoelin kannanoton, jossa van der Stoel kiittää hallitusta ETYJ:in suositusten toteuttamisesta. (van der Stoel 17.4.1998 [WWW-dokumentti].) Samoin hallituksen omassa kannanotossa (20.4.1998 [WWW-dokumentti]) päätös kansalaisuuslain muuttamisesta liitettiin ETYJ:in suositukseen, ei Venäjän ja Latvian väliseen kiistaan. Kyseisessä kannanotossa hallitus kiittelee ETYJ:in rakentavaa roolia ja huomautetaan Latvian hallituksen suostuneen käytännössä kaikkiin suositukseen. Kyseinen kannanotto sitoo lisäksi nämä muutokset Latvian itsenäisyyden tukemiseen ja huomauttaa näiden edistävän Latvian itsenäistyttyä aloittamaa yhteiskunnan rakentamisprojektia. Tähän itsenäistymisen vahvistamiseen viitataan muun muassa sisäisen integraation käsitteellä, joka tässä yhteydessä tarkoittaa vähemmistöjen liittämistä osaksi yhteiskuntaa, jotta nämä tukisivat itsenäisyyttä. Esimerkiksi Latvian presidentti viittaa tähän puheessaan ennen kansalaisuuslaista käytyä äänestystä. Hänen mukaansa ”[p]ragmaattinen valtion kansallisuuspolitiikka on integraatiopolitiikkaa, ei hylkäämispolitiikkaa. Jos emme ota mukaan ei-kansalaisia valtiomme politiikkaan, niin heitä tullaan mitä todennäköisimmin käyttämään hyväksi jonkin muun valtion politiikassa.” (Ulmanis 22.6.1998 [WWW-dokumentti].)⁵⁶

Kansalaisuuslain muuttaminen ei liittynyt vain Latvian itsenäisyysprojektiin vaan myös integroitumispyrkimyksiin. Hyväksytyään lakiluonnoksen hallitus antoi tiedotteen, jossa muutokset sidottiin Euroopan unioniin liittymiseen. Kannanoton mukaan lakimuutos olisi merkittävä askel matkalla Euroopan unionin jäseneksi, sillä

⁵⁶ ”Pragmatic state national policy is an integration policy, not rejection policy. If we do not involve our non-citizens in our state politics, then they are likely to be used by the politics of some other state.” (Ulmanis 22.6.1998.)

se auttaisi täyttämään jäsenyyden poliittisia kriteerejä. Latvian kannalta kriisin kansainvälistäminen koskemaan myös läntisiä ja alueellisia järjestöjä toimi integraatiota edistävänä asiana, sillä tällöin Latvia näyttäytyy osana jotain suurempaa kokonaisuutta ja kriisi siirtyy osittain Latvian päältä kansainvälisille järjestöille. Esimerkiksi Itämeren valtioiden neuvoston (CBSS) demokraattisista instituutioista ja ihmisoikeuksista vastaavan Ole Espersen erottaa Latvian suhteet muihin kyseisen järjestön maihin sekä Latvian ja Venäjän suhteet toisistaan, koska ne ovat hänen mukaansa luonteeltaan erilaisia. Latvian tulkinnassa Espersen näkee järjestön sisäiset suhteet positiivisina ja hyvinä, kun taas suhteet Venäjään eivät vastaa tätä. Tärkeämpää kuitenkin Latvian kannalta on järjestön ottama osavastuu kriisistä, mikä näkyy esimerkiksi Espersenin lupauksessa ottaa asia esille hänen käydessään Moskovassa. (MFARL 18.4.1998 [WWW-dokumentti].) Kiista siis osittain irrotettiin Latvian käsistä ja osa paineesta siirtyi muiden kannettavaksi.

Vähemmistökysymyksen liitti integroitumispyrkimykseen myös presidentti Ulmanis puhuessaan parlamentille ennen lakiesityksestä käytävää äänestystä. Hän muistutti Latvian poliittisesta tavoitteesta ”läheisestä yhteistyöstä ja kumppanuudesta demokraattisten läntisten valtioiden kanssa.” (Ulmanis 22.6.1998 [WWW-dokumentti].)⁵⁷ Samoin hän liittää vähemmistöpolitiikan Euroopan unionin jäsenyyteen: ”Liitämme poliittisen kehityksemme Euroopan unioniin. Ainoa vaihtoehto olisi olla ylpeä ja pysyä yksinäisenä, mikä merkitsisi kansainvälistä eristyneisyyttä.”⁵⁸ Näissäkin lausunnoissa kansalaisuuslain muuttaminen näkyy länteen integroitumista edistävänä seikkana. Kysymys ei siis näyttäyty ongelmuna Venäjän kanssa, johon viitataan vain yhdessä kohdassa, ja tällöinkin yhteydessä läntisiin valtioihin: ”Ja ehkäpä tämä [haluttomuus integroida venäläisiä osaksi Latvian yhteiskuntaa] on syy siihen, miksi laaja keskustelu maastamme on levinnyt Eurooppaan, Yhdysvaltoihin ja Venäjälle.” Samoin Birkavsin lausunnossa kansalaisuuslaki liitettiin ETYJ:in suosituksiin ja EU-jäsenyysneuvotteluihin. (Birkavs 3.6.1998 [WWW-dokumentti].) Hänen mukaansa lain muuttaminen vauhdittaisi jäsenyysneuvotteluja. Poikkeuksellisesti tässä lausunnossa otetaan kuitenkin esille

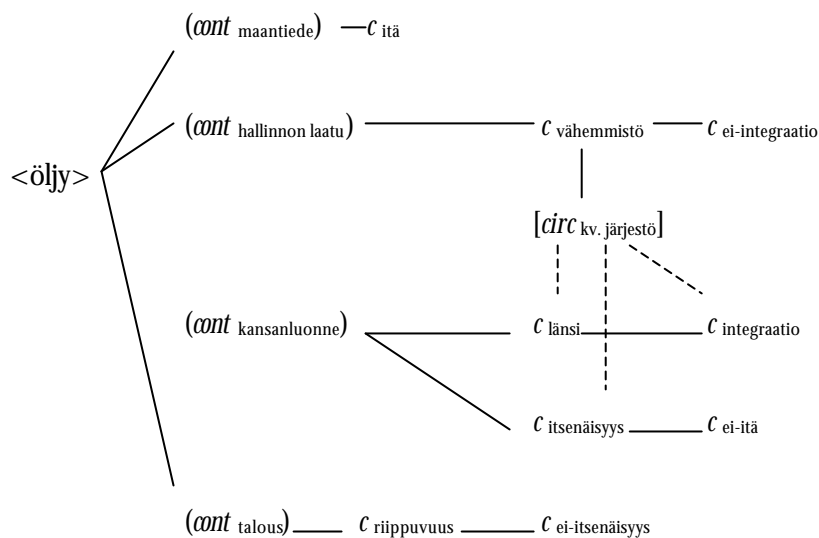
⁵⁷ ”We made an intentional choice for close cooperation and partnership with the democratic Western countries.” (Ulmanis 22.6.1998.)

⁵⁸ ”We connect our political advance with the European Union. The only alternative would be proud and stay as if alone, which would mean international isolation.” (Ulmanis 22.6.1998.)

lain seurauksia arvioitaessa vaikutus Venäjän ja Latvian välisten suhteiden paranemiseen.

Vetoaminen kansainväliseen yhteisöön ja järjestöihin oli siis Latvian strategia talouspakotteiden ja öljysaarron uhkaaman tilanteen välttämiseksi. Kansainväliset järjestöt sekä näihin vetoaminen loivat siis eräänlaisen palomuurin, joka esti tilanteen pahentumisen ja Latvian kannalta tilanteen kontrolloimisen. Vähemmistökymsymyksen siirtäminen Latvian ja lännen väliseksi ongelmaksi toimi tässä tilanteessa integroitumista edistävänä seikkana, sillä se sitoi Latvian ja läntiset organisaatiot yhteiseksi kuvatun ongelman kimppuun. Vaikka kyseessä oli siis toisaalta hyvin suuri ongelma, Latvia pyrki kääntämään tämän ongelman sen ja läntisten organisaatioiden väliseksi ja tätä kautta käyttämään vähemmistökymsymystä, ei lännestä erottavana vaan sinne yhdistävänä tekijänä .

Kun otetaan huomioon Latvian pyrkimykset saada tilanne hallintaansa, vallan negatiivista virtaa kuvaavaa semioottista kaaviota voidaan täydentää seuraavalla tavalla:

Kuviosta näkyy, kuinka negatiiviseksi muuttunut, öljyyn perustuva vallan virta muuttuu osittain takaisin positiiviseksi, kun luodaan kytkös kansainvälisten järjestöjen sekä vähemmistön välille. Vaikka maantieteen ja talouden kontekstien luoma negatiivinen vallan virta säilyy edelleen koskemattomana, neutraloi näiden

vaikutusta hallinnon laadun kääntäminen osittain takaisin positiiviseksi. Voidaan katsoa, että edelleen säilyvät negatiiviset virtaukset neutraloituvat myös sen vuoksi, että alkusysäys tuli nimenomaan hallinnon laadun puolelta ja tämän vuoksi tarve vedota taloudelliseen riippuvuuteen osittain häviää.

Econ näkemys ensyklopediasta mahdollistaa juuri tällaisen uusien kytkentöjen luomisen ja vanhojen osittaisen häviämisen. Latvian hallitus pyrki siis muuttamaan kytköksiä siten, että uhka maan tavoitteille ainakin heikentyisi ja saattaisi jopa kääntyä ympäri. On tärkeää muistaa, ettei öljy positiivisessa vallan virrassa ollut mitenkään erityisen korostuneesti esillä. Kevään 1998 tapahtumat kuitenkin näkyivät nimenomaan öljyn kautta, ja tämän vuoksi Latvian hallituksen oli siirrettävä huomion keskus öljypakotteilla uhkaamisesta jonnekin muualle, ja tällainen uusi keskus löytyi vähemmistöistä. Maan vähemmistöjen suhteen maalla oli näet enemmän liikkumavaraa siitä, kenen kanssa ja kenen kriteereillä vähemmistön asemaa tarkasteltaisiin. Läntisten organisaatioiden mukaan tuominen mahdollisti myös koko kysymyksen sitomisen osaksi integraatioprosessia, sillä Latvia kykeni tekemään välttämättömyydestä hyveen: uhkaukset tulivat Latvian tarjoamassa tulkinnassa osaksi yhteiskunnan kiinteyden lisäämistä ja EU-jäsenyyksivaatimusten täyttämistä. Ristiriita ja konflikti muuttuivat Latvian tulkinnassa uudistuksiksi, mahdollisuuksiksi ja integraation edistämiseksi.

6. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Tämän työn alussa kuvattiin yleisesti tutkielman lähtökohtia ja pyrittiin luomaan perustat tutkielman suotuisalle etenemiselle. Nyt on syytä palata takaisin alun yleisiin teemoihin ja käydä lävitse tarkemmin, millaisiin lopputuloksiin kyseisistä lähtökohdista päädyttiin.

Tutkielman kovana ytimenä oli ajatus, että kulttuuri sisältää joitain suhteellisen vakiintuneita elementtejä, joiden perusteella kyetään ymmärtämään esimerkiksi tieteellisiä teorioita. Tällaiset elementit saattavat kuitenkin olla osittain piilossa siten, että ne vääristävät lopputuloksia ja ohjaavat ajattelua tiettyyn suuntaan. Lisäksi nämä

piilottavat jotakin muuta näkyvistä. Kyseiset kulttuuriset elementit ovat myyttis-metaforisia, sillä kuten Brown toteaa, ovat metaforat kaiken tieteellisen tutkimuksen taustalla ja toisaalta niiden luonne myyteinä auttaa niitä pysymään luonnollisen ja vaihtoehdottoman näköisinä. Tällaiseen ”pimeään kerrokseen” liittyy myös niiden kyky vaikuttaa lähes muuttumattomina erilaisten ajatusten taustalla hyvinkin pitkiä ajanjaksoja. Tähän viitattiin erityisesti Juri Lotmanin tradition käsitteen kautta, jonka mukaan traditio on yksi välttämätön elementti tekstien ymmärtämisessä ja nykyisyyttä edeltävät käsitykset vaikuttavat aina myös nykypäivässä. Michael J. Shapiron artikkelit tuovat tiedostamattoman tradition kansainvälisen politiikan tutkimuksen kentälle ja liittävät sen arkisina ja tavallisina pidettyihin ilmiöihin. Traditiota voidaan siis pitää eräänlaisena ajallisena jäykkyytenä, joka sitoo tulkintaa aina tiettyihin malleihin ja käsityksiin.

Tätä myyttis-metaforista ja traditioon sitoutunutta lähtökohtaa sovellettiin Hans J. Morgenthau'n poliittisen realismin teoriaan. Keskeinen argumentti oli, että hänen näkemyksensä vallasta perustuu virtauksen metaforalle ja että tällainen näkemys on ollut itse asiassa eräs keskeinen elementti poliittisissa ja filosofisissa pohdinnoissa aina antiikin ajoista nykypäivään. Virtauksen teemaan liittyy myös sen kaksi eri puolta, luova ja tuhoava, joka tekee vallan virrasta paradoksaalisen ilmiön: sama asia on yhtä aikaa sekä positiivinen että negatiivinen. Morgenthau'n teoriassa tämä näkyy siten, että valta on positiivista omissa käsissä ja negatiivista, kun samaa valtaa käytetään itseä vastaan. Hänen mukaansa vallan virta syntyy valtaelementeistä, joiden sisällä ja välillä tapahtuu jatkuvasti muutoksia. Valtiomiehen tehtävänä on pitää huolta, että valtaelementit ovat oikeassa suhteessa sekä toisiinsa että muiden valtioiden vastaaviin elementteihin. Tämä tapahtuu erityisillä arviointioperaatioilla. Toisaalta valtiomiehen on hallittava suhde vallan virran ja valtion edun välillä ja pidettävä nämä kaksi tasapainossa.

Umberto Eco'n näkemyksessä ensyklopediasta on myös nähtävissä samanlaista virtauksen tematiikkaa, vaikka hänen näkemyksensä merkkien välisistä suhteista perustuukin labyrintin metaforalle. Eco'n ensyklopedia sopii erityisen hyvin vallan virran tutkimiseksi, sillä hänen mukaansa merkkien väliset suhteet muuttavat muotoaan ja uusia kytkentöjä syntyy jatkuvasti. Eräällä tavalla kyse on tässäkin siis

virtauksen hallinnasta eli mikäli näkemystä vallasta virtauksena sovelletaan semioottiseen universumiin, valtiomiehen on kyettävä hallitsemaan millaisia kytkentöjä merkkien välille luodaan.

Virtauksen teema yhdistää myös tutkimuskohteen teoriaan. Öljy virtaaminen Venäjältä Latviaan ja mahdollisesti edelleen länteen on ollut Latvialle vallan virta. Kuitenkin tälläkin vallan virralla on ollut molemmat puolet, vaikka tietyssä vaiheessa öljyvirran nähtiin painottuvan vallan positiiviselle puolelle. Öljyn nähtiin edistävän Latvian kahden keskeisen ”ekumeenisen impulssin” (itsenäisyys ja integraatio) eli edun toteutumista. Vuoden 1998 keväällä kuitenkin Venäjän uhkaukset talouspakotteista ja aivan erityisesti öljysaarrosta toivat esille ne negatiiviset puolet, joita öljyn kauttakululla ja Latvian omalla öljynkulutuksella oli maan vallan osalta ja jotka uhkasivat Latvian ulkopolitiikan tavoitteita. Venäjän näkemyksessä öljy liittyi venäläisvähemmistön kohteluun ja näiden kansalaisoikeuksiin. Latvia kuitenkin pyrki estämään tällaisen liitoksen muuttamalla vähemmistökymsymyksen Latvian ja Venäjän välisestä Latvian ja länsimaisten organisaatioiden väliseksi. Tämä tarkoitti, että muutokset kansalaisuuslaeissa eivät olleet Latvian tulkinnessa taipumista Venäjän painostukseen vaan läntisen integraation ehtojen täyttämistä. Latvia sai siis negatiiviset öljyn ja vallan virtaukset hallintaansa muokkaamalla tulkintaa siten, että se pystyi taipumaan Venäjän painostukseen ja samalla vahvistamaan länsisuuntausta. Vallan negatiiviset puolet käännettiin ikään kuin itseään vastaan muuttamalla asioiden viittaussuhteita.

Kevään 1998 tapahtumat eivät jääneet ilman seurauksia. Latviassa otettiin opiksi Venäjän uhkauksista ja alettiin rakentaa taloutta erilaiseen muottiin. Muisto haavoittuvuudesta öljypakotteiden edessä näkyy esimerkiksi maan talousministeriön strategiassa. Tässä paperissa tarjotaan kaksi skenaariota Latvian talouskehitykselle. Konvergenssiskenaariossa maa pääsee EU:n jäseneksi ja saa uudistettua taloutensa rakenteita, jonka lisäksi maassa tapahtuu merkittävä siirtymä kohti tietotekniikkaan perustuvaa tuotantotapaa. Tässä näkemyksessä kauttakululiikenne saattaa kasvaa absoluuttisesti mutta ei suhteellisesti eli Latvian riippuvuutta kauttakululiikenteestä pyritään vähentämään. (Long Term Economic Strategy for Latvia 2001, 18.) Sen sijaan stagnaatiokenaariossa, jota siis pyritään välttämään, kauttakululiikenne

muodostaa yhä suuren osuuden ja Latvian talous perustuu vielä pitkälti siihen. Tähän skenaarioon kuuluu myös Latvian länsisuhteiden vaikeutuminen ja lisääntynyt riippuvuus Venäjästä sekä sen mahdollisesti lisääntyvistä demokratian vastaisista virtauksista. (Long Term... 2001, 23-24.)

Yhteenvedon voidaan sanoa, että myyttis-metaforisen lähestymistavan käyttäminen teoreettiseen viitekehykseen antaa lisäulottuvuuden tieteelliseen tarkasteluun. Se mahdollistaa teoreettisen näkemyksen monipuolistamisen ja auttaa integroimaan uusia tiedon alueita tieteellisen tarkastelun piiriin. Samalla se kuitenkin jättää tilaa myös teknis-rationaalille tieteelle ja voidaan sanoa, että kysymys on ennemminkin näkemyksen syventämisestä kuin korvaamisesta kokonaan erilaisella. Toinen merkittävä etu tällaisesta lähtökohdasta on, että se osoittaa myös länsimaisen tieteen olevan ainakin osittain irrationaalille pohjalle rakentunutta ja tässä suhteessa se rikkoo näkemyksen läntisestä kulttuurista muita parempana ja järkevämpänä. Tätä kautta avautuu mahdollisuuksia rakentavaan dialogiin myös sellaisten tietämisen tapojen kanssa, jotka eivät perustu rationalistisen illuusion luomiseen. Ehkä suurin etu tällaisesta lähestymistavasta on, että se tekee jäykistä teoreettisista rakennelmista ainakin hivenen inhimillisempiä. Kun tieteeseen ei suhtauduta enää ihmisistä irrallisena, puolijumalallisena tietona ja kun sen taustalla olevat irrationaalit selitykset paljastuvat, syntyy tieteeseen jälleen tilaa myös inhimilliselle ihmiselle, jossa myös on aina rationaalit ja irrationaalit puolensa.

*Silly maxims, made in haste,
Drunken phrases, crowd in pain,
Wriggling, lined up to my taste,
On the silly ticktock chain.
Scalawags that dared you, rue it.
This – you like? Are poets sick?
- “Yes, my friend, you are a poet,”
Mocks the pecker with a flick.*

Friedrich Nietzsche, A poet's Call.

LÄHTEET

Asiakirjalähteet ovat ajallisessa järjestyksessä, muut lähteet ovat ensisijaisesti nimen mukaisessa järjestyksessä ja toissijaisesti ajallisessa järjestyksessä.

Asiakirjalähteet

Statement by Minister for Foreign Affairs of the Republic of Latvia H.E. Valdis Birkavs, Lecture at the University of London, School of Slavonic and East European Studies (SSEES), The Priorities of Latvia's Foreign Policy March 10, 1997. Luettu 8.11.2001. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. [WWW-dokumentti].

<http://www.am.gov.lv/e/?id=46&page=568>

Address by Mr. Guntis Ulmanis, President of the Republic of Latvia, at the Council on Foreign Relations January 14, 1998. Luettu 8.11.2001. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. [WWW-dokumentti].

<http://www.am.gov.lv/e/?id=46&page=553>

Statement by Dr. Valdis Birkavs. Minister for Foreign Affairs of the Republic of Latvia. 54th Session of the Commission on Human Rights. Geneva, 19 March 1998. Luettu 29.10.2001. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. [WWW-dokumentti].

<http://www.am.gov.lv/e/?id=46&page=547>

Announcement by the Ministry of Foreign Affairs of Latvia. Muutettu 3.4.1998. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. [WWW-dokumentti].

<http://www.am.gov.lv/e/?id=46&page=1451>

Press Statement of the OSCE High Commissioner on National Minorities Mr Max van der Stoep. Muutettu 17.4.1998. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. [WWW-dokumentti]. <http://www.am.gov.lv/e/?id=46&page=1445>

Latvian Foreign Minister Meets the CBSS Commissioner. Muutettu 18.4.1998. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. [WWW-dokumentti].

<http://www.am.gov.lv/e/?id=46&page=1444>

Statement by the Ministry of Foreign Affairs of The Republic of Latvia. Muutettu 20.4.1998. Ministry of Foreign Affairs of Republic of Latvia. [WWW-dokumentti].

<http://www.am.gov.lv/e/?id=46&page=1443>

Statement by the Ministry of Foreign Affairs of The Republic of Latvia. Muutettu 22.4.1998. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. [WWW-dokumentti].

<http://www.am.gov.lv/e/?id=46&page=1442>

Address by Mr. Guntis Ulmanis, President of the Republic of Latvia, at the Foreign Policy Institute of Italy. Integration of Latvia into Europe. Rome, 29th April 1998. Luettu 29.10.2001. Ministry of the Foreign Affairs of the Republic of Latvia. [WWW-dokumentti]. <http://www.am.gov.lv/e/?id=46&page=542>

Decision of the Cabinet of Ministers of May 5, 1998. Luettu 29.10.2001. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. [WWW-dokumentti].

<http://www.am.gov.lv/e/?id=46&page=1353>

Statement by the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Latvia Dr. Valdis Birkavs Concerning Amendments to the Law on Citizenship. June 3^d, 1998. Luettu 29.10.2001. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. [WWW-dokumentti].

<http://www.am.gov.lv/e/?id=46&page=1333>

The State President Guntis Ulmanis' Address to the Parliament of Latvia (Saeima), June 22, 1998. Luettu 29.10.2001. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. [WWW-dokumentti]. <http://www.am.gov.lv/e/?id=46&page=537>

Statement of the Ministry of Foreign Affairs of Latvia on the Latest Development on the Citizenship issue. Luettu 29.10.2001. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. [WWW-dokumentti]. <http://www.am.gov.lv/e/?id=46&page=1327>

Latvian Position Paper. The Northern Dimension of the European Union. Muutettu 16.6.2001. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. [WWW-dokumentti]. <http://www.am.gov.lv/e/?id=933>

Long Term Economic Strategy for Latvia (2001). Republic of Latvia, Ministry of Economy.

Kirjallisuus ja artikkelit

[s.n.] (1796), "The so-called 'Oldest System Programme of German Idealism'", teoksessa Bowie, Andrew (1990), *Aesthetics and Subjectivity from Kant to Nietzsche*. Manchester: Manchester University Press.

Amstrup, Niels (1978), "The 'Early' Morgenthau. A Comment on the Intellectual Origins of Realism." *Cooperation and Conflict XIII*, 163-175.

Apunen, Osmo (1995), *The Art of Flux: Peirce's Critical Logic and the Textual Fabric of Mainstream Realism(s) in International Relations*. Paper presented to the Second Pan-European Conference on International Relations: Paris 1995.

Aristoteles (1989), *Nikomakhoksen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.

Barthès, Roland (1973), *Mythologies*. Transl. Annette Lavers. London: Paladin.

Blaut, James Morris (1993), *The Colonizer's Model of the World. Geographical Diffusionism and Eurocentric History*. New York: The Guilford Press.

Bluhm, William T. (1965), *Theories of the Political System. Classics of Political Thought & Modern Political Analysis*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

- Bowie, Andrew (1990), *Aesthetics and Subjectivity from Kant to Nietzsche*. Manchester: Manchester University Press.
- Bronshtein, Mihhail (1998), Oil Transit in the Baltics: Situation and Prospects. *The Baltic Review vol. 18*, 11-13.
- Brown, Richard Harvey (1976), "Social Theory as Metaphor: On the Logic of Discovery for the Sciences of Conduct." *Theory and Society* 3, 169-197.
- Brown, Richard Harvey (1993), "Textuality, Social Science and Society," teoksessa Ahonen, Pertti (ed.) (1993), *Tracing the Semiotic Boundaries of Politics*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Burkert, Walter (1979), *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*. Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press.
- Burnet, John (1964), *Greek Philosophy. Thales to Plato*. London: Macmillan.
- Derrida, Jacques (1978), *Writing and Difference*. Transl. Alan Bass. London: Routledge&Kegan.
- Derrida, Jacques (1982), *Margins of Philosophy*. Transl. Alan Bass. Chicago: University of Chicago Press.
- Derrida, Jacques (1988), *Positiioita*. Suom. Outi Pasanen. Helsinki: Gaudeamus.
- Doty, William G. (1986), *Mythography. The Study of Myths and Rituals*. Alabama: University of Alabama Press.
- Eco, Umberto (1976), *A Theory of Semiotics*. London and Basingstoke: Macmillan.
- Eco, Umberto (1979), *The Role of the Reader. Explorations in the Semiotics of Texts*. London: Hutchinson.
- Eco, Umberto (1984), *Semiotics and the Philosophy of Language*. London: Macmillan.
- Eco, Umberto (1990), *Limits of Interpretation*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Eco, Umberto (1991), "Introduction", teoksessa Lotman, Yuri M. (1990), *Universe of Mind. A Semiotic Theory of Culture*. London and New York: I.B. Tauris & Co. Ltd.
- Eco, Umberto (1992), "Interpretation and History", teoksessa Eco, Umberto et al. (1992), *Interpretation and Overinterpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eco, Umberto (2000), *Kant and the Platypus. Essays on Language and Cognition*. Trans. Alastair McEwan. San Diego, New York and London: Harcourt.
- Eliande, Mircea (1992), *Ikuisen paluun myytti*. Suom. Teuvo Laitila. Helsinki: Loki.

Guthrie, W.K.C (1964), *The Religion and Mythology of the Greeks*. Cambridge: Cambridge University Press.

Harvey, A.D. (1999), "The Body Politic: Anatomy of a Metaphor", *Contemporary Review* vol. 275 issue 1603, 85-93.

Hobbes, Thomas (1973), *Leviathan*. London: Dent.

Hobsbawm, Eric (1994), *Nationalismi*. Suom. Jari Sedergren, Jussi Träskilä ja Risto Kunnari. Jyväskylä: Gummerus.

Innis, Robert E. (ed.) (1985), *Semiotics. An Introductory Anthology*. London: Hutchinson.

Kingsley, Peter (1995), *Ancient Philosophy, Mystery, and Magic*. Oxford: Clarendon Press.

Kirk, G.S. – J.E. Raven – M. Schofield (1983), *The Presocratic Philosophers. A Critical History with a Selection of Texts. Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Korhonen, Pekka (1983), *Hans Morgenthau. Intellektuaalinen historia*. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. Julkaisuja 46. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Losee, John (1980), *A Historical Introduction to the Philosophy of Science*. Oxford: Oxford University Press.

Lotman, Iurii M. – Boris A. Uspenskii (1985), "Binary Models in the Dynamics of Russian Culture (to the End of the Eighteenth Century)", teoksessa Nakhimovsky, Alexander D. – Alice Stone Nakhimovsky (ed.) (1985), *The Semiotics of Russian Cultural History*. s. 30-66. Ithaca and London: Cornell University Press.

Lotman, Iurii M. (1990), *Universe of the mind. A Semiotic Theory of Culture*. Trans. Ann Shukman. London: I.B. Tauris & Co. Ltd.

Machiavelli, Niccolò (1969), *Ruhtinas*. Suom. Aarre Huhtala. Porvoo: WSOY.

Morgenthau, Hans (1946), *Scientific Man versus Power Politics*. Chicago: University of Chicago Press.

Morgenthau, Hans (1951), *In Defence of the National Interest. A Critical Examination of American Foreign Policy*. New York: Alfred A. Knopf.

Morgenthau, Hans (1962), "Love and Power", *Commentary* 33, 247-251.

Morgenthau, Hans (1965), *Vietnam and United States*. Washington D.C: Public Affairs Press.

Morgenthau, Hans (1970), *Truth and Power. Essays of a Decade, 1960-70*. London: Pall Mall Press.

Morgenthau, Hans J. (1978), *Politics among Nations. Struggle for Power and Peace*. Fifth Edition. New York: Alfred A. Knopf.

Mukarovsky, Jan (1970), *Aesthetic Function, Norm and Value As Social Facts*. Transl. Mark E. Suino. Ann Arbor: University of Michigan.

Murray, A.J.H. (1996), "The Moral Politics of Hans Morgenthau", *The Review of Politics* 58:1, 81-107.

Nietzsche, Friedrich (1995), *The Birth of Tragedy*. New York: Dover.

Peirce, Charles Sanders (1985), "Logic as Semiotic: The Theory of Signs", teoksessa Innis, Robert E. (ed.) (1985), *Semiotics. An Introductory Anthology*. London: Huchinson.

Pesic, Peter (2000), *Labyrinth*. Sabon: Massachusetts Institute of Technology.

Petersen, Ulrik Enemark (1999), "Breathing Nietzsche's air: New Reflections on Morgenthau's Concepts of Power and Human Nature", *Alternatives: Social Transformation & Humane Governance* 24:1, 83-118.

Rich, Vera (1992), "Baltic States Struggle for Total Power." *New Scientist* 25.4.1992, 12-13.

Räikkä, Juha (1989), "Hans Morgenthau moraalisenä opettajana." *Politiikka* 2/1989, 88-99.

Shapiro, Michael J. (1992), *Reading the Postmodern Polity. Political Theory as Textual Practice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Shapiro, Michael J. (1993), "Eighteen Century Intimations of Modernity", *Political Theory* Vol.21 Issue 2, 273-293.

Shapiro, Michael J. (1994), "Images of Planetary Danger: Luciano Benetton's Ecumenical Fantasy", *Alternatives* 19, 433-454.

Shapiro, Michael J. (1997), *Violent Cartographies. Mapping Cultures of War*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Sheriff, John K. (1994), *Charles Peirce's Guess at the Riddle. Grounds for Human significance*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Sweedler, Alan (1993), "Prospects for Energy Cooperation Around the Baltic Rim", teoksessa Joenniemi, Pertti (ed.) (1993), *Cooperation in the Baltic Sea Region*. London: Taylor & Francis.

Thibault, P.J. (1999), "Connotation in Literature", teoksessa Asher, R.E. (ed.), *The Encyclopaedia of Language & Linguistics*, vol. 2. Oxford: Pergamon Press.

Tickner, J. Ann (1988), "Hans Morgenthau's Principles of Political Realism: A Feminist Reformulation", teoksessa Der Derian, James (ed.) (1995), *International Theory. Critical Investigations*. London: Macmillan.

Vares, Peeter – Olga Zurjari (1993), "The Sharp Angles of Baltic Independence: Actors in International Politics", teoksessa Joenniemi, Pertti (ed.) (1993) *Cooperation in the Baltic Sea Region*. London: Taylor & Francis.

Watson, Adam (1992), *The Evolution of International Society. A Comparative Historical Analysis*. London and New York: Routledge.

Webber, Mark (1996), *The International Politics of Russia and Successor States*. Manchester: Manchester University Press.

Weber, Max (1989), *Maailmanuskonnot ja moderni länsimainen rationaalisuus. Kirjoituksia uskonnonsosiologiasta*. Suom. Tapani Hietaniemi. Tampere: Vastapaino.

Weldes, Jutta (1999), "Going Cultural: *Star Trek*, State Action, and Popular Culture", *Millennium: Journal of International Studies* vol. 28, No. 1, 117-134.

Yergin, Daniel (1993), *The Prize. The Epic Quest for Oil, Money and Power*. London: Simon & Schuster.

Sanomalehtiartikkelit

"Jeltsin uhkasi lopettaa öljykaupan Latvian kautta. Sanaharkka johti hallituskriisiin Riassa." Uutinen. Helsingin sanomat 9.4.1998.

"Jeltsinin neuvonantajat esittävät talouspakotteita Latviaa vastaan. Riian poliisin otteet venäläisten mielenosoituksessa kuumensivat tunteita." Uutinen. Helsingin sanomat 8.3.1998.

"Latvia ja Venäjä syyttävät toisiaan. Moskova paheksuu eläkeläisten mielenosoituksen hajottamista Riassa." Uutinen. Helsingin sanomat 6.3.1998.

"Latvian ja Venäjän välit kiristyivät entisestään. Pommi Venäjän lähetystön luona kuumensi kriisiä." Uutinen. Helsingin sanomat 7.4.1998.

"Venäjä ilmoitti kiristävänsä Latvian öljyhanaa. Puheet talouspakotteista ristiriitaisia, Latvian presidentti väläytti ennenaikaisia vaaleja." Uutinen. Helsingin sanomat 10.4.1998.

Muut lähteet

Economic Bulletin for Europe (1997). Economic Commission for Europe.

An Energy Overview of the Republic of Latvia. Muutettu 11.4.2001. United States Department of Energy. [WWW-dokumentti].
<http://fe.doe.gov/international/latvover.html>

The Latvian-Russian Crisis. A Chronology. Luettu 31.10.2001. The Baltics World Wide. [WWW-dokumentti].
[http://www.balticsww.com/news/features/chronology_latvian .htm](http://www.balticsww.com/news/features/chronology_latvian.htm)

Moscow shops boycott Latvia. Muutettu 10.4.1998. BBC News. [WWW-dokumentti].
<http://news.bbc.co.uk/>

Pipeline Infrastructure. Luettu 25.9.2001. Latvian National Agency. [WWW-dokumentti]. <http://www.transit.lv/en/transp/tt-5.html>

Pipeline System. Luettu 25.9.2001. Ventspils Attistibas Agentura. [WWW-dokumentti].
http://www.ventspils.lv/english/naftlntc_caur.htm

Russia threatens Latvia with sanctions. Muutettu 9.4.1998. BBC News. [WWW-dokumentti]. <http://news.bbc.co.uk/>